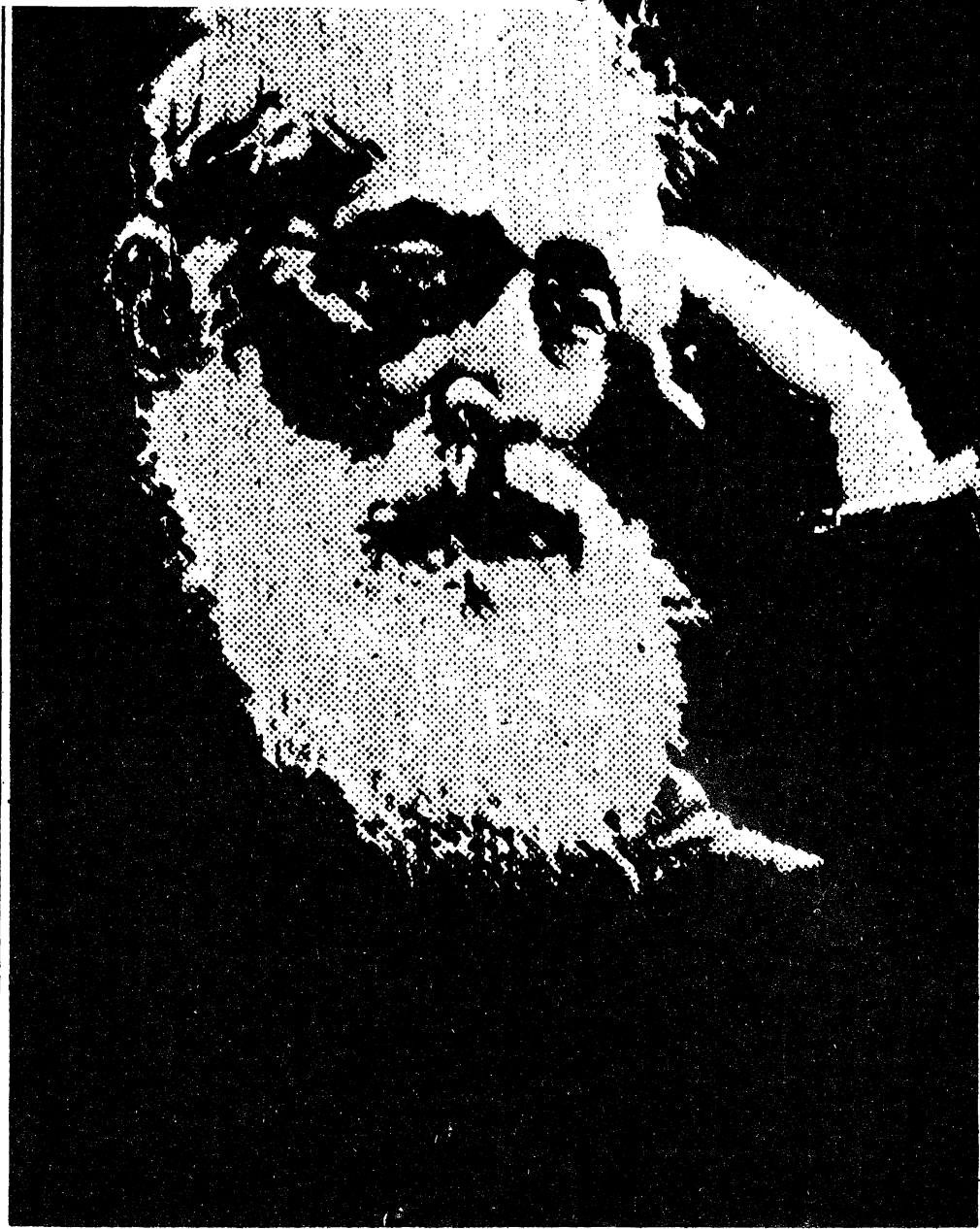

BIBLIOTECA FACULTĂȚII
de
Limba și literatura română

Cota 727099

Inventar 26461

B.P. HASDEU

CUVENTE DEN BĂTRÎNI

TOMUL III

ISTORIA LIMBEI ROMÂNE

DE

B. PETRICEICU HASDEU

PARTEA I

PRINCIPIE DE LINGUISTICĂ

Ediție îngrijită și note
de
G. MIHĂILĂ

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ
BUCUREȘTI — 1984

B. P. HASDEU

—

PRINCIPIE DE LINGUISTICĂ

—

DIRECȚIUNEA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI

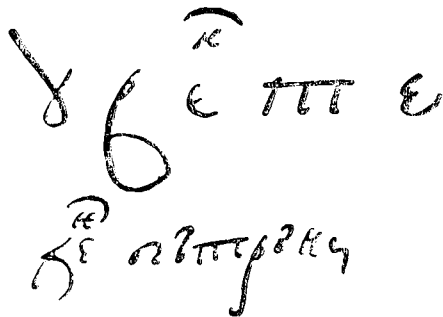
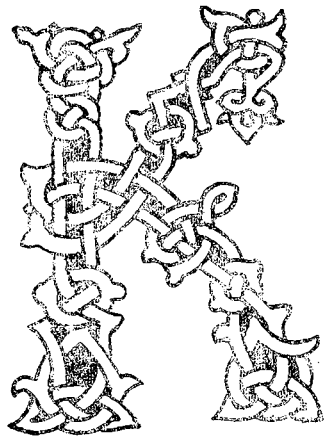
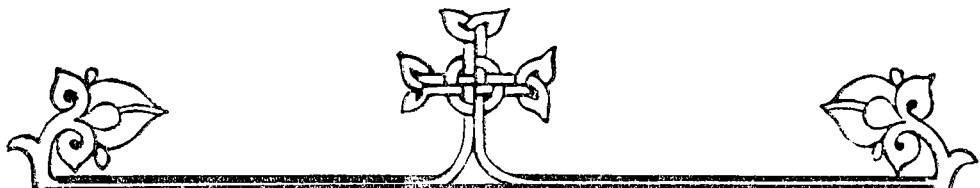
Publicațiuni istorico-filologice

LIMBA ROMÂNĂ VORBITA

INTRE

1550—1600

TOMUL III.

ISTORIA
LIMBEI ROMÂNE

DE
B. PETRICEIU-HASDEU.

PARTEA I.
PRINCIPIE DE LINGUISTICA

BUCURESCI
NOUA TYPOGRAFIA NAȚIONALĂ, DIRECTOR ȘTEFAN RĂSIDESCU.

— 15 STRADA ACADEMIEI 15. —

1931

B. PETRICEICU HASDEU

PRINCIPIE DE LINGUISTICĂ

CA

INTRODUCERE LA „ISTORIA LIMBEI ROMÂNE“

Denn so wundervoll ist in der Sprache die Individualisierung innerhalb der allgemeinen Uebereinstimmung, dass man eben so richtig sagen kann, dass das ganze Menschengeschlecht nur eine Sprache, als dass jeder Mensch eine besondere besitzt. Unter den durch nähere Analogien verbundenen Sprachähnlichkeiten aber zeichnet sich vor allen die aus Stammverwandtschaft der Nationen entstehende aus...*

W. v. HUMBOLDT

* „Individualizarea pe fondul concordanțelor generale este atât de admirabilă, încât se poate afirma mai curînd că întreaga omenire vorbește aceeași limbă, decît că fiecare om are o limbă a sa. Dintre similitudinile lingvistice bazate pe analogii mai intime se evidențiază, în special, cea decurgînd din înrudirea genealogică a națiunilor“ (*n. ed.*).

În cestiuni de o natură socială, soluțiunea atinge totdeauna pină la un punct deprinderile noastre, interesele, amorul propriu sau vanitatea, dorințele și tendințele, fel de fel de coarde individuale sau colective, cari zbirnie mai lesne prin emoțiune decit prin rațiune. De aci dificultatea nu numai de a constata adevărul, dar mai mult încă de a face pe ceilalți să-l înțeleagă și să-l primească.

Nemic mai social ca limba. nodul cel mai puternic, dacă nu chiar temelia societății. Nemic mai expus. prin urmare, la pericolul unor aprecieri emoționale în loc de cele raționale. Limba unui popor se confundă și se identifică cu naționalitatea lui, cu memoria părinților, cu leagănul, cu mama, de unde ea se și numește „limbă maternă“, expresiune sublimă, necunoscută anticității, născută în Italia din veacul de mijloc și pe care de la gîntea latină au împrumutat-o apoi germanii¹. Zicînd aceasta, iată că eu însumi, ca român, simțesc o caldă emoțiune. A o birui pe deplin, a o supune rațiunii celei reci, fără a scoate măcar un suspin de protestare, e anevoie.

VIII Momentul cel mai priincios pentru constatarea. înțelegerea | și primirea adevărului este acela cînd o cestiune socială a fost deja exagerată în două direcțiuni opuse: căci numai atunci emoțiunea, izbită prin antiteză. se sperie de extreme, se oprește cu nedumerire, recheamă ea însăși ajutorul rațiunii. Un asemenea moment a sosit pentru graiul român.

* * *

Nu e aci vorba de limba literară, și cu atit mai puțin de limba științifică în specie.

Națiunea română a făcut într-un scurt interval nește pași atit de mari și atit de iuți pe calea progresului general, incit, cercul său de cugetare lărgindu-se peste măsură. literatura la noi și mai ales știința se vād silite vrînd-nevrînd a căuta din afară un arsenal de expresiuni, pe cari nu le află de loc sau nu le găsesc după plac în graiul poporului. Acel arsenal ni-l procură latina și limbile romanice, de cari ne leagă gîntea, curentul de aspirațiuni, însăși provenința culturii noastre actuale.

Această procedură de a forma o limbă literară comună tuturor românilor o indicase cel întii, pe la finea secolului trecut, bănățeanul Paul Iorgovici, a cărui carte, pe o scară modestă, este pentru noi, cu tot dreptul,

¹ Cfr. Steintal, *Von der Liebe zur Muttersprache*, în *Gesammelte kleine Schriften*, Berlin, 1880, p. 190: „Auch sind nicht die Deutschen die Schöpfer des Wortes *Mutter-sprache*, sondern die Italiener“.

ceva ca a lui Dante „De vulgari eloquio“, pentru limba literară a Italiei². Heliade n-a făcut în Muntenia decît a aplica și a propaga ideile lui Iorgovici. Tot așa Asachi în Moldova.

Orice s-ar face, orice s-ar zice, literatura română, mai cu seamă cea științifică, și-a croit deja o limbă, pe care o inavuțește și o va inavuți mereu, nu cu elemente slavice, maghiare, turce etc., ci numai cu elemente latine. Dacă latinitatea nutrește într-un mod aproape exclusiv limba literară engleză, deși germanică în fond, apoi cu cît mai virtos ea nu poate a nu fi unica sursă firească pentru limba literară română.

Nu aceasta însă, repetăm încă o dată, ne preocupă în cazul | de față; nu literatura și nu actualitatea sau viitorul, ci numai graiul poporan în dezvoltarea lui istorică, în înlănțuirea cea nemeșugită a fenomenelor ce-l caracteriză de la naștere și pînă astăzi, în toate cîte constituie individualitatea lui bine definită în sinul familiei lingvistice neolatine și-n concertul limbilor în genere.

IX

* * *

Primele încercări asupra graiului poporan al românilor, conduse într-un mod ceva mai sistematic, se datoresc unei pleiade de ardeleni: Șincai, Samuil Mica, Petru Maior, a căroră mărime trebui măsurată nu prin ceea ce ei au făcut, ci prin ceea ce voiau să facă: a deștepta naționalitatea română, a o deștepta cu orice preț. „Sintetiții ai Romiei!“, au strigat ei: și românul, zguduit din somn, s-a pus pe gînduri.

În acest chip s-a plăsmuit la noi și a crescut treptat pînă la un *non plus ultra* o direcțiune unilaterală în sensul latin. Toate elementele limbei române sînt latine și numai latine. Se știe că Lexiconul Budan de la 1825, a cărui partea etimologică este opera lui Petru Maior, trage pe turcul *alai* din latinul *aula*; pe slavicul *becisnic* din latinul *imbecillis*, pe albanezul *brad* [1] din latinul *abies*, *brînză* din *prandium*, *bardă* din *dolabra*, *ceas* din *caedo* etc.

Această școală a produs doi bărbați de-naintea căroră cată să se-nchine toți românii: Cipar și Laurian. Cipar a supus cel întîi unui studiu critic vechile texturi române. Laurian, pe de altă parte, a presimțit, înainte de somități occidentale, două dintre pirghiile cele fundamentale ale lingvisticei contemporane: ne-nterupta continuitate dialectală și reconstrucțiunea prototipurilor. Cînd el zice că dialectul sard unește Italia cu Spania, dialectul piemontez pe Italia cu Franca, iar dialectul sicilian pe Italia cu România; cînd el reconstruiește apoi pentru „Tatăl nostru“ românesc de astăzi trei tipuri succesive anterioare, cari îl leagă cu „Pater noster“ latin; procedura poate fi necorectă, dar ideea — dezvoltată mai tirziu, de Schleicher, de Schuchardt, de Ascoli — e roditoare și adevărat științifică³.

XI

Și totuși această școală, pe care o justificau impregiurările nașterii sale și latinitatea cea reală a limbei române, trebuia să ează prin exces.

* * *

Cealaltă direcțiune unilaterală, într-un sens exagerat antilatin sau chiar latinofob, o reprezintă mai cu seamă Cihac în tomul II din „Dictionnaire d'étymologie daco-romane“, căci în tomul I el se ținea cam incolor [2].

² Iorgovici, *Observații de limba rumânească*, Buda, 1799, p. 77—9.

³ Laurian, *Tentamen criticum*, Vienna, 1849, p. LVII—LVIII.

Cihac a lucrat vreo zece ani, răsfoind tot felul de vocabulare, pentru ca să ne dea la urma urmelor un volum de peste 800 de pagine, în care să tinză a dovedi că:

1° Limba română cuprinde în sine de două ori mai multe cuvinte slavice decît latine, cari sînt deopotrivă la număr cu cele turce [3].

2° Elementul latin e atît de proaspăt la noi, încît în Evul mediu, pe cînd românii făcuseră cunoștință cu slavii: „*on est tenté de croire que l'élément latin n'était pas encore entré de ce temps-là dans la chair et le sang de la nation*“⁴.

3° Afară de elemente slavice, turce, neogrece, maghiare și prea puține albaneze [4], adecă cinci categorii peste tot, ba chiar numai patru, fiindcă, după Cihac: „*l'albanais ne nous a donné directement qu'un très petit nombre de vocables, et même ces mots ne sont pas d'origine albanaise*“⁵, nu există în graiul român absolutamente nici un alt ingredient străin.

4° Elementele slavice, cari constituie jumătatea limbei române după Cihac, au început a se introduce la noi anume de atunci cînd: „*les Roumains ont été christianisés par les Slovénes*“⁶, prin urmare cel mult în secolul IX.

XI

5° Nu se află nici o vorbă, dar n i c i u n a, pe care slavii și ceilalți vecini s-o fi luat de la români, ci pe toate le-au primit numai românii de la vecini și mai ales de la slavi, cărora noi le datorim pînă și pe *Traian*!⁷

Din toate acestea rezultă, fără ca Cihac să ne-o spună într-un mod expres, cum că de la Traian pînă la Ciril și Metodieu românii nu vorbeau aproape nici o limbă, fiind un popor m u t, căci latina „*n'était pas encore entré dans la chair et le sang de la nation*“, turcii și ungurii nu se arătaseră încă, iar slavii nu se apucară a ne creștina.

De aci mai rezultă încă, și Cihac ne-o spune el însuși cu o fragedă can-doare, cum că vorbele române cele eminentemente creștine ca: *biserică* = lat. *basilica*, *botez* = lat. *baptizo*, *duminica* = lat. *dominica*, *păresimi* = lat. *quadragesima*, *cruce* = lat. *crux* etc. nu ne-au venit de la romani, ci: „*sont venus, sans aucun doute, d'une source gréco-latine du Moyen-Âge*“⁸.

Lui Cihac, ce e drept, îi scapă într-un loc de a zice că: „*elementul latin formează, fără îndoială, substanța limbei române*“⁹, și pe „substanța“ el chiar o subliniază; dar ce fel de *substanță* poate fi aceea, care în curs de o p t s e c o l i, de la colonizarea romană a Daciei pînă la apostolatul slavilor, „nu intrase în carnea și-n singele națiunii“!

După Cihac, afară de sfera curat lexică, elementul slav ic „preponderează“, la români în sufixuri, în nomenclatura locală, în terminologia botanică, în „forma interioară a limbei“; mai adăogîndu-se că poezia noastră poporană e slav ică de sus pînă jos: „*par le langage, le sujet, la forme*“¹⁰.

Cu alte cuvinte, dacă teoria lui Cihac poate fi înțeleasă într-un fel și dacă o înțelege măcar el însuși, apoi numai doară în acel sens că limba română este un *dialect neoslav ic*.

* * *

⁴ Cihac, *Dict.*, II, p. IX—X.

⁵ *Ibidem*, p. XIII.

⁶ *Ibidem*, p. IX.

⁷ *Ibidem*, p. 423. Cfr. *Cuvinte den bătrîni*, t. 2, p. 303—6.

⁸ Cihac, *Dict.*, II, p. XIII.

⁹ *Ibidem*, p. VIII.

¹⁰ *Ibidem*, p. IX.

Petru Maior are grijă, cel puțin, de a arăta, chiar în capul operei sale, diferitele tranzițiuni fonetice, prin cari poate sau trebui să treacă un cuvânt latin pentru a intra în limba română. Bună sau rea, totuși este o metodă. Cihac e mai puțin scrupulos. El nu indică nicăiri vreun criteriu după care se conduce. Pentru dînsul, fără ca să mai vorbim de hietele vocale, toate consoanele pot trece în toate consoanele, toate consoanele pot dispărea dintr-o vorbă, toate consoanele se pot introduce într-o vorbă: *pipa* poate să derive din *lulea* și *lulca* din *ciubuc*, ajunge numai identitatea sau analogia sensului.

Astfel consoana *ț* (*tz*, *ц*), ca să luăm un singur exemplu, derivă după Cihac din *s*, din *z*, din *j*, din *ch*, din *c*, din *ć*, din *d*, din *t*, din *i*, din *l*, din *st* etc., precum:

- ț* = *s*: *țarcă* = sl. *срка* (II, 429);
- ț* = *z*: *țanc* = sl. *знакъ* (ibid.);
- ț* = *j*: *țiltă* = sl. *жалтъ* (II, 434);
- ț* = *v*: *țip* = sl. *вълпикъ* (ibid.);
- ț* = *ć*: *țipar* = ung. *csik* (II, 535);
- ț* = *d*: *țanțoș* = ung. *dacos* (II, 534);
- ț* = *t*: *țurcă* = ung. *turcos* (II, 536);
- ț* = *i*: *maț* = turc. *ma'ii* (II, 594);
- ț* = *st*: *acaț* = ung. *akasztani* (II, 475) etc.

În *țîțesc*, derivat din slav. *цѣтък* (II, 436), primul *ț* reprezintă pe *ch*, iar al doilea *ț* pe *c*! În *hoț*, tras din slav. *злѣдѣн* (II, 142), nici nu se mai știe măcar dacă *ț* vine din *l* sau din *d*; și lucrul se încheie și mai rău, cînd Cihac mai adaugă că *hoț* este de aceeași viță cu *delă*, cu *innădesc*, cu *nădejde* și cu *zidesc*: „*tous de la même origine*“!

Să ne mai mirăm oare că pînă și *Solomon* este pentru Cihac un cuvânt slavice? Vorba românească *solomonie* „sorcellerie, sortilège, magie“, adecă ceea ce în Occident se numea „*claviculae Salomonis*“, „*la clavicule de Salomon, titre d'un livre | de magie attribué faussement à Salomon*“¹¹, Cihac XIII nu se sfiște a trage din slavicul *шалакнѣнѣ* „indrăcit“, pe care-l înrudește apoi cu maghiarul *csal* „înșelăciune“ (II, 384).

Ca onestitate științifică, reputațiunea lui Petru Maior e mai pe sus de orice mustrare. Niciodată el n-a născocit un cuvînt, o formă, o semnificațiune, după cum îi venea mai bine la socoteală. Cu o adincă părere de rău, nu putem zice tot așa despre Cihac. El nu numai dă ca *poporane* nește vorbe pe cari nu le va înțelege un singur român și cari n-au figurat chiar în *biurocrație* sau în *cler* decît numai doară în scurtele intervale ale ocupațiunilor rusești, fără a rămîne în limbă, bunăoară *hodul delei* (II, 139) = rus. *ход дела*, dar încă inventează *ad-hoc* cuvinte slavice.

Astfel, într-un exemplu de mai sus, pentru a lega mai strîns sub raportul fonetic pe românul *solomonie* cu slavicul *шалакнѣнѣ*, Cihac ne zice că polonește *salamanić*, *słomić* însemnează „*tourner la tête à quelqu'un, éblouir etc.*“,

¹¹ Littré, *Dict.*, I, p. 640. — Cfr. Nisard, *Histoire des livres populaires*, Paris, 1854, t.1, p. 173: „*Josèphe [5] rapporte (Antiq., VIII, ch. II) que Salomon se servait de la connaissance qu'il avait des choses naturelles pour composer divers remèdes, entre lesquels il y en avait même, dit-il, d'assez puissants pour chasser les démons. Sur ce fondement, des imposteurs ont publié, sous le nom de ce roi, plusieurs ouvrages de secrets de médecine, de magie et d'enchantements...*“ — Cfr. Collin de Plancy, *Dictionnaire infernal*, Paris, 1836, p. 592—4, verbo *Salomon*.

iar *szalamanie* „éblouissement. séduction. duperie“. Căutați aceste cuvinte în Linde, unicul dicționar polon complet, mai voluminos decît cel francez al lui Littré. În deșert! Ele nu se găsesc acolo. Cihac le-a i n v e n t a t.

XIV E foarte caracteristic că un susținător atît de îndrăzneț al slavismului limbei române nu este în stare el însuși de a citi un text în vreunul măcar din dialectele slavice. Numai astfel se explică pentru ce dicționarele slavice cele mari, adevărat serioase, întemeiate pe citațiuni textuale, precum este cel polon al lui Linde, cel bohem al lui Jungmann, cel paleoserbic al lui Daničić, acela al Academiei din Petersburg etc., i-au rămas cu totul necunoscute...

Nu numai ca metodă și ca onestitate științifică, dar și ca p r i n c i p i u, exagerațiunea latinomană a lui Petru Maior este mai legitimă decît exagerațiunea slavomană a lui Cihac.

Petru Maior, exagerînd latinitatea graiului român, exagerează un adevăr, la care știința tot va trebui să revină, după ce-și va da mai întii osteneala de a înlătura trăsurile cele încărcate. Cihac, din contra, exagerînd slavismul românilor, ba încă sub toate puncturile de vedere, exagerează o exagerațiune, care ia nește proporțiuni gigantice pentru a deveni o curată fantomă¹².

Ambele exagerațiuni însă provoacă deopotrivă necesitatea de a se supune graiul român unui nou studiu, ale cărui rezultate pot fi înțelese și primite de astă dată în toată obiectivitatea lor, dezbrăcată de orice senzaționalism, deoarece lumea s-a saturat deja de *prea-prea* dintr-o parte și *foarte-foarte* din cealaltă.

Aceasta este ținta operei de față.

* * *

Limba română oferă lingvistului un cîmp de cercetare pe atît de nou, pe cît și de important.

Nou, căci pînă acum ea a fost studiată din cînd în cînd într-un mod monografic, dar nu s-a scris încă nimic solid asupra totalității sale.

Important, căci ea singură reprezintă ramura orientală a familiei romanice, avînd astfel în cumpănă aceeași greutate pe care o are ramura occidentală întreagă, adică dialectele italiene, spaniole, portugeze, provențale, retoromane și franceze luate la un loc.

Tocmai de aceea însă, prin nouitate și prin importanță, studiul limbei române cere *a fortiori*:

XV 1° Deplina cunoaștere și aplicarea riguroasă a principiilor generale ale lingvisticii;

2° Adunarea și aprofundarea în specie, după putință, a tuturor monumentelor literare și a tuturor dialectelor române.

De aci împărțirea operei de față în două secțiuni.

* * *

¹² Cfr. mai jos, p. 96—100.

O știință în progres, ca și un individ care mereu se îmbogățește, are trebuință din cînd în cînd de un bun inventar al averii sale. pentru ca să știe tot ce posedă, tot ce a cîștigat, tot ce a pierdut, tot ce-i prisosește și tot ce-i mai lipsește încă.

În ultimii zece ani, începînd de la „Cursul“ lui Ascoli¹³, lingvistica a fost brăzdată în atîtea direcțiuni diverse și semănată cu atîtea nouă idei, datorite mai cu seamă generațiunii celei tinere. ca Johannes Schmidt, Ludwig Sayce, Leskien, Bréal, Brugmann, Caix, Gustav Meyer etc., între cari să nu uităm pe d-na Carolina Michaëlis, încît inventarele din trecut nu se mai potrivesc cu avutul de astăzi, iar avutul de astăzi îmbrățișează nu numai roadele cele culese, dar mai mult încă pe acelea ce răsar pentru ziua de mîni și se pot deja privi mai de-nainte ca dobîndite.

Într-un cuvînt, lingvistica actuală e mai departe de lingvistica lui Schleicher decum era lingvistica lui Schleicher de lingvistica lui Bopp.

Un inventar al acestei nouă faze a științei îl încercăm noi în prima parte a operei de față sub titlul special de „Principie de lingvistică“.

* * *

„Istoria limbii române“, obiectul părții a doua, este o consecință și tînde a fi o sinteză a numeroaselor texturi publicate în *Cuvente den bătrîni*, alăturîndu-se cu toate tipăriturile noastre cele vechi, mai ales din secolul XVI, precum și cu mai multe manuscrite inedite de aceeași epocă, dintre cari ne mărginim a menționa aci prețiosul Evangeliar de la 1574 din *British Museum* și nu mai puțin prețiosul codice în posesiunea profesorului Sbierra de la Cernăuți... [6].

20 decembrie 1880

• București

¹³ A s c o l i, *Corsi di glottologia*, Torino, 1870.

PRINCIPIE DE LINGUISTICĂ
CA
INTRODUCERE
LA
«ISTORIA LIMBEI ROMÂNE»

*Everything in the study of language, as in most other studies, depends upon the way in which one approaches the fundamental questions. In my opinion there is no other way here so secure and so fruitful as that of inquiring what our own speech is to us, and why; how we came by it, and by what tenure we hold it...**

WHITNEY, The Contemporary
Review, 1875, t. 25, p. 716.

* „În studierea limbii, ca și în majoritatea celorlalte studii, totul depinde de modul în care sînt abordate chestiunile fundamentale. După părerea mea, în acest domeniu nu există un mod mai sigur și mai rodnic decît acela de a ne întreba ce reprezintă pentru noi propria noastră vorbire și de ce; cum am ajuns la ea și prin ce mijloace o stăpînim ...“ (n. ed.).

ȘTIINȚA LIMBEI.

§ I

MOTIVUL

Lucrind la *Istoria limbii române*, am schițat mai întâi o introducere generală în lingvistică.

Știința limbii, născută așa de curind, nefiind încă pe deplin formulată, fiecare lingvist, înainte de a purcede la brăzduirea unui cimp special, se vede silit a-și reculege în memorie toate noțiunile teoretice cele împrăștiate, adesea necomplete, unele necontrolate, altele vițioase sau vițiate, pe alocuri prezintând chiar cite o însemnată lacună.

Numai printr-o asemenea laborioasă reculegere a principiilor generale ale doctrinei, completându-le, controlându-le, îndreptându-le, încercându-se a umple neajunsurile, lingvistul, în starea actuală a științei, își procură o busolă, cu ajutorul căreia poate să întreprinză apoi, fără a mai șovăi, o lucrare monografică cutare sau cutare.

Necesară pentru autor, o introducere de această natură este nu mai puțin necesară pentru public, căruia altminteră i-ar lipsi în mare parte, dacă nu peste tot, criteriile pentru a putea judeca despre soliditatea relativă a operei.

Unul dintre fundatorii științei limbii, nemuritorul Wilhelm J. Humboldt, a scris astfel un vast tractat general de lingvistică, un adevărat cap-d'operă, pentru a servi numai și numai ca introducere la studiul său despre limba kawi de pe insula Java.

De asemenea o remarcabilă carte a răposatului Schleicher, deși se intitulează în specie „Limba germană”, nu este totuși în realitate decît o desfășurare a teoriei autorului asupra studiului limbii în genere.

După ce vom fi recapitulat o dată toate principiile fundamentale, grație cărora lingvistica contempurană a ajuns a fi o știință pozitivă în toată puterea cuvîntului, ne va fi lesne a le aplica treptat la orice limbă concretă, fără a toș pipăi pe-ntunec *à la Bolza* sau *à la Cihac*.

Ne-am împărțit întreaga lucrare în următoarele cinci capitole:

- I. *Conspectul științelor filologice;*
- II. *Lingvistica în genere;*
- III. *Lingvistica în specie;*
- IV. *Viața limbii;*
- V. *Metodă și metode* [7].

CONSPECTUL ȘTIINȚELOR FILOLOGICE

§ 2

FILOLOGIA ÎN GENERE

Filologia în genere cuprinde în sine toate doctrinele filologice speciale, cari se pot reduce la două mari rubrici: filologia clasică și filologia comparativă.

Vom cerceta aci sfera proprie a fiecăria din acestea, așa cum rezultă ea din actualitatea științei, și relațiunile lor reciproce, ca două părți bine definite, dar mai mult sau mai puțin solidare, ale unui singur tot.

§ 3

FILOLOGIA CLASICĂ

În secolul trecut prin filologie clasică se înțelegea explicarea cam subiectivă a finețelor și dificultăților literare ale unui text, mai ales grec sau latin. Ea se mărginea generalmente în recenziunea vechilor scriitori, pe cari îi comenta și-și permitea foarte adese a-i completa sau a-i corege.

Wolf (1757—1824) a scos cel întâi filologia clasică din această pură instrumentalitate, rădicind-o la o adevărată înălțime științifică¹. De aci încolo, în loc de a fi arta de a |suci și răsuci cu dibăcie un text, ea devine știința civilizațiunii clasice în totalitatea ei: limbă, instituțiuni, religione, filozofie, toate cîte se răsfrîng în monumente literare².

După Hermann, Creuzer, Buttmann, Bekker etc., propagatorul continuării cel mai influente al acestei noue direcțiuni a fost ilustrul Böckh (1785—1867), a căruia numeroasă școală, cu Otfried Müller în frunte, a făcut impo-

¹ Cfr. Wolf, *Vorlesungen über die Encyklopaedie der Alterhumswissenschaft*, hrsg. v. Gürtler, Leipzig, 1831.

² Haase, *Philologie*, in Ersch und Gruber, *Allgemeine Encyklopaedie*, 3-te Sektion, t. 23 (1847), p. 383—5. — Cfr. Ast, *Grundriss der Philologie*, Landshut, 1808, p. 1—13.

26461

sibilă re-ntoarcerea la formalismul cel îngust de altădată, cînd filologia clasică era și stăruia de a fi: „meșteșugul de a limpezi și a îndrepta pe autorii greci și romani”³.

Böckh, ca și Wolf, a scris puțin în comparațiune cu ceea ce a lucrat, aproape 60 de ani, pe calea didactică. Discipoli eminenti, dintre cei 1500 de studenți înscriși, au răspîndit ideele sale, și nu o dată le-au formulat chiar, le-au legat într-o ordine mai sistematică, le-au dat ultima expresiune. În acest mod, deja după moartea lui Böckh, unul din elevii săi a codificat și a scos la lumină de curînd prelegerile marelui profesor: *Enciclopedia și metodologia științelor filologice*: un volum de peste 800 de pagini, care ne introduce în întregul doctrinei⁴. Mărginindu-se el însuși în clasicitatea greacă și romană, fără totuși a contesta legitimitatea aplicării studiului filologic la orice altă clasicitate, Böckh urmărește în scriitorii antici toate manifestațiunile caracteristice ale traiului material, moral și spiritual al Eladei și Romei: relațiunile de stat interne și externe, viața socială și casnică de la naștere pînă la mormînt, credințele religioase și cultul, artele și științele, mișcarea literară în proză și-n versuri. Ultimul capitol este consacrat limbei, începînd de la alfabeta pînă la stilistică și metrică.

7 Mai pe scurt, filologul clasic, așa cum îl înțelege știința de astăzi⁵, studiază activitatea omnilaterală a unui popor, intrucît ea se poate urmări în literatură, dacă această literatură, peste tot sau numai într-o epocă mai fericită, reușise a deveni oarecum clasică, pentru ca astfel să merite a fi cercetată chiar pentru propria ei greutate. A zice că filologia clasică n-are a face decît cu lumea antică ar fi prea confuz, deoarece noțiunea de anticitate e relativă. Epoca lui Dante este antică pentru poporul italian; pentru români, sub orice raport, e antică pînă și epoca lui Matei Basarab. În tot cazul însă, acea lume, pe care o reconstruiește filologia clasică, cată să fi încetat din viață, lăsînd posterității o însemnată moștenire literară calitativă, dacă nu și cantitativă: o moștenire unde, printr-o erudită exegeză, urmașii să poată surprinde sufletul trecutului.

§ 4

FILOLOGIA COMPARATIVĂ

O publicațiune periodică franceză, fundată sint acum vreo patrusprezeci ani, poartă titlul de: *Revue de linguistique et de philologie comparée*.

Și mai de-nainte, un d. L. F. Jéhan de Saint Clavier publicase la 1858 un gros volum intitulat: *Dictionnaire de linguistique et de philologie comparée*.

Ce este lingvistica și ce să fie filologia comparativă, de vreme ce ele nu sint tot una?

³ Cfr. Matthiae, *Encyklopaedie und Methodologie der Philologie*, Leipzig, 1835, p. 3.

⁴ Böckh, *Encyklopaedie und Methodologie der philologischen Wissenschaften*, Leipzig, 1877. — Cfr. Steinthal, *Zeitschr. f. Völkerpsychologie*, t. 10 (1878), p. 235—55, și t. 11 (1879), p. 302—26.

⁵ Cfr. mai ales Reinach, *Manuel de philologie classique*, Paris, 1880.

Iată cum răspunde Whitney:

„*Filologia comparativă și lingvistica sînt două laturi ale unuia și aceluiași studiu. Cea dintîi începe prin a aduna fapte izolate dintr-o grupă oarecare de limbi, apoi le clasifică, indică raporturile lor și trage concluziuni din aceste rapo(r)rturi. Cealaltă se ocupă mai ales cu legile și principiile generale ale limbii...*“⁶

8

Filologia comparativă ar fi dară un fel de lingvistică analitică, opusă unui fel de lingvistică sintetică.

Cu alte cuvinte, ea nu este nici măcar lingvistica întreagă.

O asemenea noțiune ar fi fost la locul său numai doară în secolul trecut, cînd filologia clasică era și ea o specie de lingvistică analitică⁷. Astăzi însă, în urma lui Wolf și Böckh, sfera filologiei clasice lărgindu-se, precum am văzut, departe din cercul restrîns al analizei lingvistice, este un anacronism de a lăsa acolo la strîmtoare știința paralelă a filologiei comparative; sau cel puțin — dacă se va pretinde că ea nu este o știință paralelă — va fi o neconsecință de a-i menține numele de filologie, fie comparativă sau altfel.

Este foarte ciudat că mulți încă, între ceilalți chiar Littré⁸, persistă a privi filologia clasică prin emipopia secolului trecut. „Rollin — zice d. Hovelacque — définissait les philologues: ceux qui ont travaillé sur les anciens auteurs pour les examiner, les corriger, les expliquer et les mettre au jour. Cette définition conserve encore toute sa valeur“⁹ *. Unde mai sînt Wolf și Böckh?

Din dată ce zicem „filologie comparativă“ față cu „filologia clasică“, ambele — ca deopotrivă *filologie* — trebui să aibe aceeași întindere, diferind una de alta numai prin punctul de vedere, pe care-l indică, într-un mod aproximativ, epitetetele: „comparativă“ și „clasică“.

Prin urmare, filologia comparativă, pe lingă lingvistica întreagă, cea analitică ca și cea sintetică, cată neapărat să mai cuprindă în sine altceva, care să corespundă elementului social, elementului religios, elementului literar din filologia clasică.

9

Acest „altceva“ îl vom vedea mai departe; deocamdată ne vom opri o clipă asupra unui punct de controversă așa-zicînd nominală.

§ 5

„CLASIC“ ȘI „COMPARATIV“

„Comparativ“ nu este în corespunđință cu „clasic“.

Clasicitatea fiind în opozițiune cu vulgaritatea, termenul cel mai propriu pentru filologia comparativă ar fi „filologie poporană“.

⁶ Whitney, *La vie du langage*, Paris, 1875, p. 259. — Cfr. Sayce, *Introduction to the science of language*, London, 1880, t. I, p. 135—6.

⁷ Bielfeld, *L'érudition universelle*, Berlin, 1768, t. 4, p. 384: „*La philologie n'est que la connaissance générale des langues, de leur critique, de la signification propre et figurée de leurs mots et de leurs phrases etc.*“

⁸ Littré, *Dict.*, t. 3, p. 1097.

⁹ Hovelacque, *La linguistique*, Paris, 1876, p. 2.

* „Rollin definea pe filologi: cei care s-au ocupat de autorii antici, pentru a-i cerceta, a-i corecta, a-i explica și a-i scoate la lumină. Această definiție își păstrează încă întreaga sa valoare“ (n. ed.).

E cam anevoie însă de a modifica termenul admis, și nu este vreo mare nevoie de a-l modifica. Pe de o parte, el s-a prea înrădăcinat, mai ales în țările latine occidentale și-n Anglia; pe de alta, el se poate justifica.

S-a spus de demult și s-a repetat adesea că este absurd, sau cel puțin pleonastic, de a numi o știință în specie „comparativă“, de vreme ce orice cunoștință umană în genere rezultă dintr-o comparațiune. Numai punind pe A alături cu B, noi știm că A nu e B și B nu e A.

Este însă nu mai puțin adevărat că, în afară de facultatea comparativă generală, fără care omul n-ar fi în stare de a cugeta și de care, în graduri, diverse, se bucură chiar animalele, există un fel de comparațiune specifică, proprie unui număr foarte restrins de științe, și anume c o m p a r a ț i u - n e a e l e m e n t e l o r o m o l o a g e ș i o m o t i p e ; „omoloage“, cind este vorba de a urmări același element sub diferite forme în corpuri diferite; „omotipe“, atunci cind sint supuse comparațiunii elementele corelative ale unuia și aceluiași individ. Din acest punct de vedere, dacă se poate zice *anatomie comparativă*, *fiziologie comparativă*, ba pină și *legislațiune comparativă*, tot așa de bine merge *filologia comparativă*.

10 Filologia clasică are a face cu o înaltă stare culturală a unei națiuni. Literatura cea cultă, în care se oglindește obiectul filologiei clasice, este ceva artificial și, prin însăși aceasta, ceva foarte individual. Două literaturae culte se pot compara, precum se pot compara scrierile a doi autori; dar o asemenea comparațiune, fie cit de ingenioasă, cit de spirituală, cit de instructivă sub raportul curat istoric, nu ne va destăinui nici o lege, căci legea rezultă din comparațiunea fenomenelor n a t u r a l e , cari trebui să fie multe, iar nu din a celor artificiale, cari sint totodată puține.

Filologia comparativă are a face cu popoarele în starea lor așa-zicind naturală. Natura oferă pretutindeni o profuziune de fenomene omoloage și omotipe, cari se pot aprecia numai printr-o scrupuloasă comparațiune. S-ar putea chiar zice că filologia comparativă, din dată ce se rădică mai pe sus de adunarea brută a materialului, nu mai are altă treabă decit a compara, deoarece rezultatele ce le dobîndește sint totdeauna nește consecințe imediate ale comparațiunii.

Noi mănținem dară pentru această ramură a filologiei epitetul de c o m - p a r a t i v ă , deși — mai repetăm încă o dată — el nu este cel mai nemerit.

§ 6

FILOLOGIA CLASICĂ ȘI FILOLOGIA COMPARATIVĂ

Am spus că ambele ramure speciale ale filologiei în genere diferă prin puncturi de vedere, iar nu prin sferă.

Părțile constitutive ale fiecăriia din ele corespund și trebui să corespundă părților constitutive ale celeilalte, cu deosebirea numai că cele filologice clasice se întemeiază toate pe literatura cultă, pe cind ale filologiei comparative pe gura poporului.

Filologia clasică, așa după cum o vedem în școala lui Wolf și Böckh, studiază cultura antică în următoarele trei cercuri:

- 11
1. Etica clasică;
 2. Literatura și arta clasicității;
 3. Limba clasică.

Dacă vom răsturna ordinea de succesiune a celor trei elemente constitutive, o ordine nu tocmai arbitrară, căci se razămă pe importanța lor relativă în studiul civilizației, unde pe primul plan ne interesează instituțiile, iar limba abia pe planul al treilea, vom găsi că filologia comparativă se ocupă și ea de asemenea cu:

1. Limba poporană;
2. Literatura și arta poporului;
3. Etica poporană.

În ultimele două rubrici intră tradițiunile istorice ale poporului, credințele sale religioase, noțiunile sale fizice și metafizice, obiceiurile juridice, literatura cea nescrisă în toată varietatea ei, literatura cea scrisă popularizată, muzica poporană etc. toate cite își au părechea lor în ceea ce filologia clasică studiază, din punctul ei de vedere propriu, ca viață publică și privată, religione, știință etc.

Ce abis între Sofocle, pe care-l comentează filologia clasică, și între *Viclemul*, pe care este datoare a nu-l uita filologia comparativă! Și totuși, ca teatru, este aceeași sferă, același fond, ale cărui cele două puncturi de vedere, punctul clasic și punctul comparativ, ca să nu zicem cel poporan, aruncă adesea o viuă lumină unul asupra altuia, deși cată să ne ferim a le confunda împreună.

Sint unele cestiuni în cari filologia comparativă pare a se identifica pe deplin cu filologia clasică. Limbile cele moarte, traiul întreg al popoarelor despărute nu se pot cunoaște, în cea mai mare parte, decit prin monumente literare. Filologul comparativ devine aci filolog clasic. Ei bine, chiar într-o asemenea pozițiune, ambele doctrine rămân cu totul diferite prin puncturi de vedere. Filologul comparativ se mărginește a utiliza filologia clasică, după cum îi este permis, în multe cazuri, a utiliza orice altă știință. El ia o trăsură din viața atenianilor nu pentru a o studia în sineși, după cum face Böckh, de exemplu, ci pentru a o alătura cu o trăsură analoagă la vreun trib sălbatec din America sau din Africa; o vorbă sau o formă gramaticală din Cicerone nu-l interesează decit prin înrudirea ei cu o vorbă sau o formă paralelă la osetini sau la litvani. În civilizațiunile greacă, latină, indiană, pe cari le admiră filologul clasic în caracteristicile lor individualități, pe filologul comparativ [il] preocupă ceea ce este oarecum anterior acelor civilizațiuni, ceea ce s-a păstrat în ele dintr-o fază primordială, dintr-un period colectiv.

Între filologia comparativă și filologia clasică, cu toată diversitatea puncturilor de vedere, există dară nu numai identitatea sferei, dar încă un fel de filiațiune cronologică, deoarece starea clasică a unei societăți nu este decit o continuare a stării sale naturale: Roma sau Elada au trecut mii de trepte pînă să se urce la August sau la Pericle. Un filolog în genere, filolog în toată puterea cuvintului, trebui să fie comparativ și clasic totodată, fără a amalgama totuși ambele ramure. Așa a fost marele Grimm mai cu seamă; așa sint Benfey, Kuhn, Mommsen etc.

Limba poporană este materia acelei ramure a filologiei comparative care se numește *linguistică*. Pentru etica poporană, pentru literatura și arta poporului, cari ar trebui să constituie, și credem că vor ajunge o dată și ele a constitui două ramure tot atit de bine determinate ale filologiei comparative ca și linguistica, s-a introdus de citva timp și a început a se înrădăcina un termen comun foarte nepotrivit: *etnopsicologie*.

ETNOPSICOLOGIA ȘI LINGUISTICA

13 Termenul *etnopsicologie*, prin care noi am tradus aproape literalmente pe germanul „*Völkerpsychologie*“, inventat de cătră Lazarus, nu ne place. Defectul lui cel mai mic este de a ne face a crede, la prima vedere, cum că ar fi vorba | de o știință filozofică. Un defect mai grav al acestui termen ni se pare a fi acela de a amesteca sub o singură rubrică două elemente oarecum independenți, demne în orice caz de a fi studiate fiecare aparte, cu o atențiune așa-zicind concentrată. Ar fi mai corect, credem noi, a nu se identifica într-o unitate confuză *literatura și arta poporană* cu acea *etică poporană*, care nu are în vedere decit numai moravurile, chiar atunci cind ele se manifestă printr-o faptă lipsită de orice expresiune lingvistică, literară sau artistică. În fine, dacă etica, arta și literatura cele poporane sint etnopsicologie, de ce să nu fie etnopsicologie și lingvistica, în care se răsfringe nu mai puțin *sufletul* poporului?¹⁰ Cu toate acestea, ambele elemente ale studiului, cel literar-estetic poporan și cel etic poporan, fiind deocamdată în fașă, noi lăsăm separațiunea lor viitorului, admițind din parte-ne, într-un chip provizoriu, bifurcarea filologiei comparative în:

I. Lingvistică;

II. Etnopsicologie.

Fiecare din ele posedă cite un cimp propriu foarte întins, împărțit în mai multe ogoare importante; aceste ogoare însă, dintr-o latură și din cealaltă, se impresoară uneori atit de strins, incit este anevoie a decide într-un mod categoric, mai cu seamă în starea lor actuală, unde se termină lingvistica și unde se începe etnopsicologia.

Așa-numita mitologie comparativă, de exemplu, este ea o doctrină lingvistică sau o doctrină etnopsicologică? Mitul, ca și basmul, pe de o parte, ca și religiunea, pe de alta, intră în etnopsicologie; totuși, el rezultă dintr-o metaforă, și nu se poate separa, prin urmare, de lingvistică.

14 Ceva mai mult. Așa cum o vedem astăzi, etnopsicologia este o creațiune metodică mai ales a lingviștilor: Grimm, | Kuhn, Max Müller, Benfey, Castrén, Steinthal, Bréal, Comparetti etc.

METODA COMPARATIVĂ

Metoda comparativă este proprie științelor naturale, de unde însă nu urmează că o știință, care se servă de ea, ar fi *eo ipso* o știință naturală. Toate științele tind, mai mult sau mai puțin, a-și apropria această metodă, deși nu toate reușesc în aceeași măsură. Obiectul, negreșit un obiect bine determinat,

¹⁰ Cfr. deja C o c h i u s, *De linguarum indole non ad logices, sed ad psychologiae rationem revocanda*, Marburgi, 1809, citat de P o t t, *Wurzel-Wörterbuch*, Detmold, 1870, t.2, part. 2, p. V.

iar nu metoda, constituie natura unei științe. Statistica are toate apucăturile externe ale unei discipline matematice, și este totuși în fapt o știință eminentemente sociologică.

Comparațiunea metodică consistă întru a observa cu de-amăruntul și a aduna fenomene într-un număr pe cit se poate mai mare, grupind apoi la un loc pe cele înrudite, astfel ca concluziunea să iasă de acolo așa-zicînd de la sine, nesilită, *a posteriori* fără nici o rezervă. Din dată ce fenomenele cele observate sînt prea puține pentru a ne oferi de-a dreptul o concluziune sigură, sau din dată ce o asemenea concluziune este trasă cu ușurință dintr-o grupare inexactă, lipsită de studiul prealabil complet al condițiunilor esențiale ale grupului în chestiune; din dată ce rezultatul se datorește unui *a priori* total sau parțial, comparațiunea este cu desăvîrșire nemetodică, sau nu este metodică pe deplin.

Nu există nici o știință sociologică în care această metodă să poată fi păzită cu mai multă rigoare ca în filologia comparativă. În lingvistică mai cu seamă, Pott, Curtius, Corssen, Ascoli și alții au împins-o la atita perfecțiune, la un grad atit de înalt de certitudine, încît procedura lor nu diferă mai întru nimic de a naturalistului celui mai exact, celui mai scrupulos în observațiunea fenomenelor curat biologice.

Dar etnopsicologia nu este nici ea mai puțin susceptibilă de metoda comparativă. Ce poate fi mai capricios, la prima vedere, ca **b a s m u l**?¹⁵ Totuși un Hahn sau un Köhler, printr-o vastă comparațiune, au izbutit a clasifica și a reduce generalitatea poveștilor omenirii, vechi și nouă, la un număr mărginit de tipuri, supuse unor legi stabile de variațiune.

Tot așa se va face cu încetul în privința celorlalte clase ale literaturii poporane, a obiceielor, a credințelor etc.

§ 9

LOCUL ȘTIINȚELOR FILOLOGICE ÎN TOTALITATEA ȘTIINȚELOR

Dacă filologia clasică este o știință sociologică sau istorică, după cum niciodată nu s-a contestat de cătră nimeni; dacă tot o știință istorică sau sociologică este etnopsicologia, după cum de asemenea se admite generalmente; atunci nu mai puțin este și nu poate a nu fi știință sociologică sau istorică lingvistica, pe care e peste putință a o depărta de etnopsicologie și a o instrăina de filologia clasică.

Teoria răposatului Schleicher¹¹, sfîșiată de cătră Steinthal, Whitney și alți, dar pe care tot o mai repetă încă Hovelacque¹², cum că lingvistica în parte, separată de restul filologiei, ar fi o știință naturală sau biologică, ca botanica bunăoară, nu mai poate avea astăzi decît numai doară o însemnă-

¹¹ *Zur Morphologie der Sprache*, Petersb., 1859, p. 1, 35—8; — *Deutsche Sprache*, Stuttgart, 1860, p. 9—10, 122—7; — *Die Darwin'sche Theorie und die Sprachwissenschaft*, Weimar, 1863 etc. — Cfr. L e f m a n n, *August Schleicher*, Leipzig, 1870, p. 42—51.

¹² H o v e l a c q u e, *op. cit.*, p. 1. — Cfr. Girard de Rialle, *La théorie de l'évolution et la science du langage*, în *Revue de linguistique*, 1877, t. 10, p. 290, 300.

16 tate anecdotică¹³. Linguistica nu este o știință naturală, măcar că întrebuințează o metodă biologică, după cum ea nu este o știință matematică, deși recurge adesea la formule algebrice, cu *plus*, cu *ecuațiunea*, cu *proporțiunea* etc., ba nu se sperie nici chiar de semnul $\sqrt{\quad}$.

Fiecare știință sociologică are nevoie, mai mult sau mai puțin: pe prima linie, de luminele tuturor celorlalte științe sociologice; pe a doua, de ale unor științe biologice, așternute ca o temelie a sociologiei întregi. În acest caz se află și filologia, fie clasică, fie comparativă.

Istoria, fără a fi ea însăși filologie, drept, economie politică, filozofie sau altceva analog, rezumă în sine, în doze diferite, toate științele sociologice, altfel zise istorice, împreună cu baza lor cea biologică. Terenul însă pe care-l ocupă filologia în genere în sfera sociologică e atit de întins și totodată rădăcinile sale biologice sint atit de adinci, încit istoria, această sinteză a sociologiei, uneori se pare a se confunda cu filologia, neputind a face un singur pas fără puternicul ei razăm¹⁴.

§ 10

ISTORIA ȘTIINTELOR FILOLOGICE

Filologia clasică nu s-a născut într-un singur timp și într-un singur loc; ci fiecare epocă de *Renaștere*, „*Renaissance*“, acum pe țărmii Gangului, acum la Nil sau la Tibere, i-a dat cite o nouă naștere. Lucrul se pare a fi paradoxal, și totuși el rezultă, ca o neapărată consecință, din natura intimă a filologiei clasice, care ea însăși este numai și numai o „renaștere“ a unei civilizațiuni, o „reproducțiune a celor produse de cătră geniul uman“, după expresiunea lui Böckh.

17 De cite ori minunile științifice, literare sau artistice ale trecutului, concentrind deodată asupra-le atențiunea printr-un concurs fericit de impregiurări, fără care ele ar fi rămas uitate, | deșteaptă admirațiunea posterității, de atite ori se naște cite o filologie clasică. Aceeași civilizațiune o poate naște în mai multe rinduri. Filologia clasică sanscrită, născută chiar în India cu cițiva secolii înainte de Crist, și filologia clasică sanscrită, născută în zilele noastre prin dezgumintarea tezaurelor literare ale Indiei de cătră erudițiunea europeană, sint două renașteri separate ale aceleiași civilizațiuni. Tot așa filologia clasică elenă, născută în școala alexandrină din era ante-creștină, față de filologia clasică elenă, născută în Italia pe la finea secolului XV. O direcțiune mai îngustă, mai unilaterală, mai formalistă, prin care se distinge filologia clasică cutare sau cutare, este o deosebire de școală, de sistemă, dar nu de natură, și nici chiar de metodă. Aristare este filolog clasic cu același drept ca și un Wolf. Cu atit și mai mult un Poliziano (1494), un Erasmus (1536),

¹³ Cfr. L. Tobler, *Über das Verhältniss der Sprachwissenschaft zur Philologie und Naturwissenschaft*, in *Neues Schweizerisches Museum*, Basel, 1865, t. 5, 193—214. — Fr. Müller, *Grundriss der Sprachwissenschaft*, Wien, 1877, t. 1, p. 10—14. — Sayce, *Introduction to the science of language*, London, 1880, t. 1, p. 72—8. — Whitney, *Schleicher and the physical theory of language*, in *Oriental and linguistic studies*, t. 1, p. 298—331, cfr. *ibid.*, p. 292—7.

¹⁴ Cfr. Steinthal, *Philologie, Geschichte und Psychologie in ihren gegenseitigen Beziehungen*, Berlin, 1864, passim.

un Scaliger (1558), cari recunoșteau filologiei clasice o sferă nu mai puțin vastă, nu mai puțin realistă, decit aceea ce i-o dă știința de astăzi.

Dacă filologia clasică nu are un leagăn, nu posedă un act de botez, astfel că discifrarea scriptelor cuneiformice ne face a constata existența ei deja la asiriani, născută acolo, ca și pe aiuri, printr-o îmboldire independentă; dacă ea este, în orice caz, foarte veche; nu se poate zice aceasta și despre filologia comparativă, adecă despre lingvistică și etnopsicologie.

Până ce popoarele nu se studiau decit fiecare pe sineși, ca o unitate izolată, iar în sineși fiecare popor studia numai ceea ce este mai sus, mai nobil, mai privilegiat, filologia comparativă era o imposibilitate, ca una ce se întemeiază pe studiul mai multor popoare puse pe aceeași treaptă, fără considerațiune dacă este elen sau hotentot, ș-apoi pe un studiu privitor anume la ceea ce figurează într-insele mai jos, ceea ce este mai comun, mai vulgar, fie ca limbă sau cunoștință, fie ca datină sau credință¹⁵. Acest egoism aristocratic atit de propice | pentru filologia clasică, atit de ostil celei comparative, a început a dispărea abia în secolul trecut, și nici chiar astăzi nu s-a șters încă cu desăvîrșire. Iată de ce filologia comparativă este și a trebuit să fie nouă, nouă de tot.

18

Se repetă mereu cum că creștinismul ar fi dat impuls nașterii filologiei comparative, în specie lingvistice, prin predica Evangeliului în toate limbile și prin înfrățirea tuturor popoarelor în afară și a tuturor claselor societății în intru. Este o frază, pe care, după ce a spus-o o dată Max Müller¹⁶, alții o tot repetă¹⁷. Creștinismul, din contra, pe de o parte, a impus omenirii citeva limbi monopoliste, generalmente moarte, mai ales ebraica, greaca și latina; pe de alta, dacă n-a produs, cel puțin n-a împiedecat desfășurarea și creșterea acelu feudalism, care turtea sub picioare elementul poporan, ba contesta pînă și existența lui, lăsînd adînci urme chiar în societatea contimporană. Contra limbilor bisericești, contra nemicerii morale a poporului, dacă protesta cineva, apoi numai doară ereticii, pe cari îi spulberau anatemele ortodoxiei. Pe terenul strictamente lingvistic, este necontestabil că vechile texturi biblice, originale sau traduse, sint un prețios material; de la un asemenea material însă e prea departe pînă la ideea unei științe, fără a mai vorbi că același serviciu ne procură texturile religioase ale păgînilor, unele fără comparațiune mai antice, iar mai cu deosebire cele buddhiste¹⁸. Fapta cea mai creștină, orișicum, ar fi de a nu mai amesteca Evangeliul în lingvistică, după cum nu se mai amestecă Vechiul Testament în geologie.

Nașterea filologiei comparative se datorește nu creștinismului, ci spiritului revoluționar cosmopolit al secolului trecut. Și fără a se fi dezgropat limba sanscrită, filologia comparativă trebuia să se nască din dată ce au

19

¹⁵ Cfr. J ü l g, *Über Wesen und Aufgabe der Sprachwissenschaft*, Innsbruck, 1868, p. 2: „Am allerwenigsten war die Aufmerksamkeit auf das gerichtet, was das Charakteristische des Volkes bildet, wie Sprache und Sitte“.

¹⁶ *Lectures on the science of language*, London, 1866, p. 134: „I, therefore, date the real beginning of the science of language from the first day of Pentecost“ *. — Cfr. mai de-nainte P o t t, *Indogermanischer Sprachstamm*, in: E r s c h und G r u b e r, *Allgemeine Encyclopaedie*, 2-te Sekt., t. 18 (1840), p. 4.

* „De aceea, eu consider că adevăratul început al științei limbii datează din prima zi a Rusaliilor“ (n. ed.).

¹⁷ Cfr. W e d e w e r, *Das Christenthum und die neuere Sprachwissenschaft*, Frankfurt, 1870, in 4. — P e z z i, *Introduction à l'étude de la science du langage*, Paris, 1875, p. 32.

¹⁸ Cfr. B e n f e y, *Geschichte der Sprachwissenschaft*, München, 1869, p. 170—182.

devenit egale denaintea științei toate limbile sub raportul național și toți cetățenii pe terenul politic. Linguistica a fost prevăzută de Leibniz, etnopsicologia de Vico. Leibniz știa că limba ebraică, presupusa mămă biblică a tuturor limbilor, n-are a face cu limbile europene, cari își au o origine a lor comună eterogenă; el înțelegea însemnătatea limbilor inculte și necesitatea de a le cunoaște, precum și importanța dialectelor și subdialectelor pentru studiul unei limbi; el indicase deja modul de a descifra cuneiformele și ieroglifele prin alăturarea numilor proprie din inscripțiunile cele bilinguice, prevestind astfel pe Champollion și pe Grotefend; el pătrunsese, până la un punct, însăși corelațiunea sonurilor dintr-o limbă în alta, razământul cel mai forte al lingvistice actuale, arătând, de exemplu, că germanul *h* corespunde greco-latinului *c*: „*cervo* consentit *hirsch*, ut *capiti* — *haupt*, *cornu* — *horn*“¹⁹. În același timp, Vico atrăgea atențiunea științei asupra literaturii poporane, asupra idiotismelor vulgare, asupra acelei împregiurări că fiecare popor posedă cîte o enciclopedie a sa oarecum instinctivă, o logică a sa, o metafizică a sa, o geografie, o astronomie etc.²⁰ În germene, filologia comparativă era acolo întreagă.

20 Secolului nostru, începînd de la Schlegel, Rask, Grimm, Bopp, Humboldt, Burnouf, Pott și Benfey, dintre cari cei doi din urmă mai trăiesc încă, aparține onoarea de a fi dat cel întîi o impulsie sistematică studiului lingvistic. El a pus pe picioare și a învățat să umble pe copilul născut în secolul trecut, dar care pînă atunci se tira pe genunchi, sau șovăia și cădea cînd îi venea pofta să se rădice. Etnopsicologia a mers mai încet decît lingvistica, căci prevențiunile cele aristocratice contra pretinsei grosolană a tot ce iese din coliba țaranului, contra |cugetelor și apucăturilor celor necioplite ale poporului de jos au îngreuiat mai mult timp și mai îngreuiază încă pe alocuri adunarea materialului. Pe lingă asta, este mai anevoie din toate puncturile de vedere, avînd o întindere mai mare și cerînd o cunoștință practică perfectă a limbilor, de a compara literaturile poporane decît de a alătura sunete, cuvinte sau forme gramaticale. Din această cauză chiar pe terenul curat lingvistic a rămas foarte îndărăt sintaxa...

§ 11

REZUMAT

Filologia în genere studiază manifestațiunile tendinței firești a omului de a cunoaște toate și de a se cunoaște pe sine însuși, fie în stare incultă, fie în civilizațiune. Acea tendință se manifestă în limbă, în literatura scrisă sau nescrisă, în obiceiuri, în credințe etc., cari împreună — „humanitas“ în adevăratul sens al cuvîntului — formează astfel obiectul filologiei în genere.

¹⁹ Leibniz, *Epistola*, în Chamberlayn, *Dissertationes ex occasione sylloges orationum dominicarum*, Amstelodami, 1715, p. 22—30. — *Collectanea etymologica*, Hannoverae, 1717, p. 102, 104, 173, 273, 281 etc.

²⁰ Vico, *Cinque libri de'principj d'una scienza nuova*, Napoli, 1725, passim.

Studiul acelor manifestațiuni în stare incultă se cheamă filologie comparativă; studiul lor pe o treaptă de civilizațiune este filologia clasică.

Starea socială, fie cit de rudimentară, este pentru om o necesitate; civilizațiunea — numai o posibilitate. Orice civilizațiune presupune o stare socială anterioară incultă, prin care trece omenirea întreagă; nu însă orice stare socială ajunge la civilizațiune, deși poate să ajungă. În starea socială, oricît de înapoiată, se prevăd germeii civilizațiunii celei posibile; în civilizațiunea, oricît de înaintată, se întrevăd urmele fazelor precedinți celor necesare. Pentru a prevedea acei germeni, pentru a întrevăde aceste urme, se cere unirea intimă a filologiei comparative cu filologia clasică. Numai filologul în genere cunoaște pe omul întreg.

Filologia comparativă este o știință pe deplin întemeiată pe observațiunea fenomenelor colective, din care rezultă legi generale: filologia clasică este mai mult o artă, trăgînd precepte din studiul fenomenelor izolate.

Filologia clasică se referă cătră filologia comparativă ceva ca horticultura cătră botanică. Și curios! horticultura este și ea mai veche decît botanica. Pe timpul artisticelor grădine suspense ale Semiramidei, nemini, desigur, nu observa încă într-un mod științific buruienile. Tot așa în filologia în genere, au trebuit să treacă multe mii de ani pînă ce omul să recunoască importanța de a-și studia copilăria în loc de a-și concentra toată atențiunea numai asupra maturității sale.

Fiecare din cele două filologie posedă o parte materială sau reală și o parte formală sau nominală. Partea formală sau nominală este limba, fie cea vulgară sau grai, fie cea literară sau stil. Partea materială sau reală consistă din literatură, estetică și etică. În filologia clasică ambele părți constitutive n-au ajuns a deveni fiecare cite o doctrină separată. În filologia comparativă, partea reală este etnopsicologia; partea nominală — lingvistica.

Modul nostru de a privi totalitatea filologiei în ramificațiunile ei este nou numai ca o formulare precisă și categorică a unor elemente de demult împrăștiate sau oarecum imbrobodite pe aiuri. Max Müller, care — ademenit de propaganda lui Schleicher — considera altădată lingvistica ca o știință biologică, a ajuns astăzi a se mira că unii tot încă se mai îndoiesc despre aceea că studiul comparativ al limbei face „o parte integrantă din filologia în genere“²¹. Revista berlineză a lui Steinthal intrunește de fapt lingvistica și etnopsicologia într-un singur tot: „Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft“, lipsindu-i numai doară un termen comun pentru ambele, și acest termen — după cum am văzut — nu poate fi decît „filologie comparativă“, față cu acea „filologie clasică“, pe care însuși Steinthal a înțeles-o totdeauna în sensul lui Wolf și Böckh²². În Statutele Societății de Lingvistică din Paris se îmbrățișează de asemenea, în sensul nostru, filologia comparati-

21

22

²¹ M. Müller, *Über die Resultate der Sprachwissenschaft*, Strassburg, 1872, p. 15: „Und doch giebt es selbst jetzt noch Gelehrte, welche das vergleichende Sprachstudium nicht als einen integrierenden Theil der Philologie anerkennen wollen“.

²² Steinthal, *De pronomine relativo*, Berolini, 1847, p. 4—5.

vă întreagă: „a pour but *l'étude des langues, celle des légendes, traditions, coutumes...*“²³ În fine, legătura cea intimă între lingvistică și etnopsicologie o prevăzuse, într-un mod confuz, deja August Schlegel²⁴. Mai pe scurt, premisele fiind gata, noi am tras o concluziune...

§ 12

CONCLUZIUNE

Din cele de mai sus rezultă următorul conspect al științelor filologice:

FILOLOGIA ÎN GENERE

		COMPARATIVĂ	CLASICĂ
Etnopsicologia	}	I. Limba	I. Moravurile
		II. Literatura și arta	II. Literatura și arta
		III. Moravurile	III. Limba

Conspectul total al științelor filologice fiind astfel stabilit, în cazul de față nu ne mai interesă în specie, din generalitatea lor, decît numai lingvistica.

²³ *Mémoires de la Société de Linguistique*, t. 1, p. III.

²⁴ Schlegel, *Oeuvres écrites en français*, Leipzig, 1846, t. 2, p. 112: „*Combinée avec une étude également comparative des traditions nationales, l'étymologie etc.*“

LINGUISTICA ÎN GENERE

§ 13

BIBLIOGRAFIA

Lucrarea noastră avind în vedere totalitatea lingvisticeii, iar nu vreo cestiune monografică, ne mărginim a indica aci numai opere sau opusculе generale, menite a servi, mai mult sau mai puțin, fie măcar în intențiunea autorilor, ca introducere la știința limbii:

1. A s c o l i G. I., *Studj orientali e linguistici. Introduzione*, Milano, 1854, in-8, pag. 50.

Ilustrul autor nu avea încă nici 25 de ani. — Cfr. recenziunea de Rödiger în *Zeitschr. d. deutsch. morg. Ges.*, t. 10, p. 715.

2. B a r b e P., *Ensay en forme de dialogo sul las lengas en general e lours prencipalos atribucius*, Toulouse, 1873, in-18.

O cităm numai doară pentru că e în limba provençală, în care nu cunoaștem altceva analog. — Cfr. *Revue des langues romanes*, t.4, 1873, p. 479.

3. B a u d o u i n de C o u r t e n a y J., *Некоторые общие замечания о языковедении и языке*. Petersburg, 1871, in-8, pag. 38.

Cuprinde unele vederi foarte originale. De același autor, cu un bogat aparat bibliografic:

4. *Подробная программа лекций в 1876—77 учебном году*, Kazan, 1878, 24 in-8, pag. 96.

Recenziunea de Jagić, în *Archiv für slavische Philologie*, t.3, p. 532.

5. B a u d r y F., *De la science du langage et de son état actuel*, Paris, 1864, in-8, pag. 44.

Reprodus din *Revue archéologique*, nouv. série, t.6.

6. B a u r F., *Sprachwissenschaftliche Einleitung in das Griechische und Lateinische für obere Gymnasialklassen*, Tübingen, 1874, in-8, pag. XV, 110.

Traducerea italiană de Ramorino, Torino, 1876, in-8, și cea engleză de Kegan și Stone, London, 1876, in-12.

7. B e n l o e w L., *Aperçu général de la science des langues*, Paris, 1872, in-8, pag. 148 și 4 table.

8. Bergmann F., *Résumé d'études d'ontologie générale et de linguistique générale*, 3-e éd., Paris, 1875, in-8, pag. XXII, 490.

O carte teoretică, la care servă ca aplicațiune practică de același autor:

9. *Cours de linguistique fait moyennant l'analyse glossologique des mots de la fable de La Fontaine „Le rat de ville et le rat des champs“*, Paris, 1876, in-8, pag. XLVIII, 270.

O recenziune de Hugo Schuchardt, în *Centralblatt*, 1877, p. 183. — Cfr. Neumann, în Kuhn, *Zeitschr.*, t. XXIV, p. 161—2.

10. Bernhardt A. F., *Anfangsgründe der Sprachwissenschaft*, Berlin, 1805, in-16, pag. XII, 432.

Lucrare remarcabilă chiar astăzi. Cfr. Heyse, *System*, p. 43, nota, și Sayce, *Introduction*, t.1, p. 36.

11. Boltz A., *Die Sprache und ihr Leben*, Offenbach a. Main, 1868, in-8, pag. X, 150.

O recenziune de Steinthal. în *Z. f. Völkerpsych. u. Sprachw.*, t. 5, p. 366—7.

12. Bošković J., *Наука о језику и њезин задатак*, Beograd, 1871, in-8, pag. 48.

25 O slabă compilațiune, sau mai mult o perifrază după Jülg.

13. Braun, *Die Ergebnisse der Sprachwissenschaft in populärer Darstellung*, Kassel, 1872.

O cunoașten numai din nume.

14. Bréal M., Introducerea la fiecare din cele patru tomuri din traducerea franceză: *Grammaire comparée des langues indo-européennes par Bopp*, Paris, 1866—72, in-8, t. 1, pag. I—LVII, t. 2, pag. I—XXXVIII, t. 3, pag. I—LXXXIV, t. 4, pag. I—XXXII.

De același eminent linguist:

15. *Mélanges de mythologie et de linguistique*, Paris, 1877, in-8, pag. VIII, 416.

Mai ales: *De la méthode* și *Les progrès de la grammaire comparée*.

16. Câmpeanu P. M., *Gramatica românească. Edițiunea a doua, prelucrată din nou, cu un adaus la gramatica generală, în carele se cuprind pe scurt: I. O tratare filozofică despre originea limbei omenеști; II. Clasele generale în cari se împart limbele etc.; III. Clasele generale ale obiectelor, despre cari spiritul omenesc a putut să-și formeze la începutul succesiv attit idei cu mîntea sa la lumina conștiinței. cît și cuvinte (limbă) prin sensibilizarea acestora*, Iași, 1880, in-8, pag. XXXVIII, 204, VI.

Ceva curat metafizic, ba încă foarte înapoiat chiar ca metafizică. Este de regretat că venerabilul autor, cărui a rămas străină întreaga literatură lingvistică modernă, a crezut de cuviință a se expune publicității.

17. Chaignet A. E., *La philosophie de la science du langage étudiée dans la formation des mots*, Paris, 1875, in-8, pag. IX, 372.

Generalități bune; amănunte foarte riscate. Recenziunea de Darmesteter, în *Revue critique*, 1875, n. 52.

18. Chavée H., *La science positive des langues indo-européennes, son présent, son avenir*, Paris, 1867, in-8, pag. 36.

26 Reproducere din *Revue de linguistique et de philologie comparée*, t.1. Fină la un punct, tot aci aparține opera capitală a autorului:

19. *Lexiologie indo-européenne ou essai sur la science des mots*, Paris, 1849, in-8, pag. XVI, 420.

20. Delbos L., *Chapters on the science of language*, London, 1878, in-16, pag. IV, 114.

21. Delbrück B., *Einleitung in das Sprachstudium*, Leipzig, 1880, in-8.

22. Denk J., *Über Sprachbildung und Sprachvergleichung nebst einem vergleichenden Vademecum der stammverwandten Wörter auf dem Gebiete des Griechischen etc.*, Eichstätt, 1868, in-8, pag. IV, 82.

23. Donaldson J. W., *The new Cratylus or contributions towards a more accurate knowledge of the greek language*, 4-th ed., London, 1868, in-8, pag. XVI, 740.

Ar putea servi ca introducere la lingvistică, și chiar la filologia în genere, dacă n-ar fi prea just ceea ce observă Peile, *An introduction to greek and latin etymology*, London, 1875, p. 16: „It is this mixture of the proven and not-proven which must make Dr. Donaldson's books unfit for students of comparative philology“. — Cfr. Dwight, *Modern philology*, t.1, p. 249—52.

24. Dumast P. G., baron de, *Sur la vie des langues, leurs âges et leurs maladies*, Paris, 1865, in-8, pag. 5.

Un titlu pompos, și nimic mai mult. Reprodus din *Mémoires lus à la Sorbonne*. Paris, 1865, p. 153—7.

25. Dwight B. W., *Modern philology: its discoveries, history and influence*, New York. in-8. I series, 3-d ed., 1871, pag. XVIII, 360; II series, 1869, pag. XII, 556.

Vezi o recenziune prea optimistă în Kuhn, *Zeitschr.*, t.12, p. 315—19. — O nouă edițiune la New York, 1877, in-8, pag. XI, 914.

26. Eichhoff F. C., *Parallèle des langues de l'Europe et de l'Inde*, Paris, 1836, in-4, p. 502.

Revăzută și adaosă, poate în mai rău, s-a reprodus la 1867 sub titlul: *Grammaire générale indo-européenne*. — O traducere germană de Kaltschmidt, Leipzig, 1840. — Vezi despre prima edițiune recenziunea de Pott, în *Hall. Jahrbücher*, 1838, nr. 310—12; despre a doua edițiune, *Revue de linguistique*, t.1, p. 228—31.

27. Farrar F. W., *Language and languages, being „Chapters on language“ and „Families of speech“*, London, 1878, in-8, pag. XX, 412, cu 2 mape.

Lucrare generalmente foarte serioasă.

28. Fleury J., *Un peuple retrouvé par la grammaire. Notions élémentaires de linguistique*, Paris, 1879, in-8, pag. 72.

Reprodus din *Mémoires de la Société Nationale Académique de Cherbourg*, p. 121—92.

29. Garcia Ayuso F., *El estudio de la filologia etc.*, Madrid, 1871.

Cunoaștem numai din citațiune.

30. Geitler L., *O stavu a najnovějšíh pokrocih srovnacího jazykospytu*, in *Časopis Musea království českého*, 1873, p. 39—56, 148—63.

31. Dr. Gerland, *Versuch einer Methodik der Linguistik*, Magdeburg, 1864, in-4, pag. 27.

Interesant.

32. Gilly A., *Premiers éléments de linguistique*, Paris, 1867, in-8.

Cunoaștem numai după recenziunea în *Revue de linguistique*, t.I, p. 474—5.

33. Hannwacker Ph., *Sprache und Sprachbildung*, Kempten, 1862, in-16, pag. 20.

De același autor:

34. *Sprache, Wort und Wurzel, Laut und Lautwandel*, Kempten, 1865, in-4, pag. 18.

28 35. Heerdegen F., *Über Umfang und Gliederung der Sprachwissenschaft im Allgemeinen und der lateinischen Grammatik insbesondere*, Erlangen, 1875, in-8, pag. 48.

Recenziunea de Leskien, în *Jenaer Literaturzeitung*, 1875, p. 436.

36. Hewitt Key T., *Language: its origin and development*, London, 1874, in-8, pag. XVIII, 547.

A se citi cu multă pază; și totuși adesea important prin independența vederilor.

37. Heyse K. W. L., *System der Sprachwissenschaft, herausg. v. Steinthal*, Berlin, 1856, in-8, pag. XX, 476.

Operă capitală, cu tot progresul științei de atunci încoace. — Traducerea italiană de Leone: *Sistema della scienza delle lingue*, Torino, 1864, și traducerea rusă de Желтов: *Система языкознания*, Voronej, 1870. — Recenziunea de G. Curtius, în *Literarisches Centralblatt*, 1857, nr. 20.

38. Höfer A., *Zur Lautlehre, Sprachwissenschaftliche Untersuchungen*, Berlin, 1839, in-8, pag. XX, 472.

Aci se referă numai pag. 1—47: *Über das Studium der Etymologie und vergleichenden Sprachwissenschaft im Allgemeinen*.

39. Hovelacque A., *La linguistique*, Paris, 1876, in-8, pag. XI, 365. — Ed. II, 1878, pag. XIV, 435.

Recenziuni de G. v. d. Gabelentz, în *Götting. Gelehrte Anzeigen*, 1878, p. 417—38, de Darmsteter, în *Revue critique*, 1876, art. 109, de Jolly, în *Literarisches Centralblatt*, 1876, p. 326. — S-a tradus englezește de A. H. Keane: *The science of language*, London, 1877, in-8, pag. XV, 340.

40. Humboldt W. v., *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues, herausg. v. Pott nebst einer Einleitung*, Berlin, 1876, I—II, in-8, pag. CCCCXXI, 544.

Cfr. Steinthal, *Zeitschr. f. Völkerpsych.*, t. 9, p. 304—23. Sayce, în *Academy*, 1877, p.97. — Gubernatis, în *Bollettino italiano degli studii orientali*, t.1, p. 173. — Windisch, în *Literarisches Centralblatt*, 1877, p. 958. — Regretăm că, neavind la îndemână această edițiune, ne vom servi în citațiunile noastre de acea din: *W. v. Humboldt's gesammelte Werke*, Berlin, 1848, in-8, t.6.

29 41. Jehan L. F., *Dictionnaire de linguistique et de philologie comparée. Histoire de toutes les langues mortes et vivantes, ou traité complet d'idiomographie embrassant l'examen critique des systèmes et de toutes les questions etc.*, Paris, 1858, in-8, pag. 1447.

Face parte din *Encyclopédie théologique* a abbatelui Migne, și nu tocmai partea cea mai bună.

42. Ionescu B., *Puterea de propășire a limbei. Studiu filologic comparativ asupra limbei românești*, Iași, 1878, in-8, pag. 62.

O încercare de diletant.

43. Jülg B., *Über Wesen und Aufgabe der Sprachwissenschaft mit einem Überblick über die Hauptergebnisse derselben*, Innsbruck, 1868, in-8, pag. IV, 64.

Recenziunea în Kuhn, *Beitr.*, t.6, p.240—1.

44. Latham R. G., *Elements of comparative philology*, London, 1862, in-8, pag. XXXIV, 774.

Mai ales pag. 697—751. — Despre Latham în genere cfr. Lord Strangford, *Original letters and papers*, London, 1878, p.17: „is utterly untrustworthy and no scholar, though his destructive criticism is often of great value, and unjustly ignored or run down by the Germans“.

45. Maury A., *La philologie comparée, ses principes et ses applications nouvelles*, în *Revue des deux mondes*, 1857, t. 8, p. 905—36.

Numele autorului impune mențiunea acestui articol.

46. Mérian, *Principes de l'étude comparative des langues, suivis d'observations sur les racines des langues sémitiques par M. Klaproth*, Paris, 1828, in-8, pag. VIII, 240.

Se mai poate cita numai doară ca curiozitate, și aceasta mai mult grație titlului.

47. Minner J. M., *Ansichten von Entstehung, Wesen und Erscheinungen der menschlichen Sprache*, Stuttgart, 1839, in-8, pag. VII, 144.

Nemetodic, chiar neștiințific, și totuși cuprinde multe observațiuni foarte bune.

48. Müller Fr., *Grundriss der Sprachwissenschaft. I. Einleitung in die Sprachwissenschaft*, Wien, 1876, in-8, pag. VIII, 178.

Recenziunea de G. v. d. Gabelentz, în *Z.f. Völkerps.*, t.9, p. 373—401, de Wilkins, în *Academy*, 1877, p. 324, de Spiegel, în *Ausland*, 1877, p. 369.

49. Müller Max F., *Lectures on the science of language*. 1-t series, London, 1861, in-8, pag. XII, 399; 2-d series, London, 1864, in-8, pag. VIII, 600, urmate apoi de o mulțime de alte edițiuni engleze și americane.

Cea mai populară carte de lingvistică, tradusă în mai toate limbile culte: nemțește de Böttger, franțuzește de Harris și Perrot, italienește de Nerucci, polonește de Dygasinski, rusește de Lavrenko și de Kaiser etc. Din nenumăratele recenziuni, vom menționa numai pe a lui Benfey, în *Götting. gelehrte Anzeigen*, 1862, p. 176 sq., și 1864, p. 1523 sq., de Rudolf v. Raumer, în *Litterariches Centralblatt*, 1863, p. 64 sq., de Schweizer-Siedler, în *Neue Jahrbücher für Philologie*, 1864, p. 89 sq., de Barthélemy Saint-Hilaire, în *Journal des savants*, 1862, p. 389 sq. și 1866, p. 233 sq. etc.

50. Nodier Ch., *Notions élémentaires de linguistique, ou histoire abrégée de la parole et de l'écriture*, Bruxelles, 1834, in-16, pag. 280.

Autorul nu era linguist, dar — om de gust și de bun simț — el adesea nemerește.

51. Papillon T. L., *A manual of comparative philology as applied to the illustration of greek and latin inflections*, Oxford, 1876, in-8, pag. 252. — 2-d ed., Oxford, 1877, in-8, pag. XVI, 262.

Recenziunea de Wilkins, în *Academy*, 1876, may 27.

52. Peile J., *Philology*, 3-d ed., London, 1877, in-16, pag. 168.

Excelent manual pentru începători.

53. Petriceicu-Hasdeu B., *Principie de filologia comparativă ario-europee cuprinzând grupurile indo-perso-tracic, greco-italo-celtic și leto-slavo-germanic*, București, 1875, pag. 108.

Publicațiunea s-a întrerupt cu lecțiunea IV. Cfr. Sayce, *Introduction*, t. 2, p. 355, și Baudouin de Courtenay, *Программа*, p.2.

54. Pezzì D., *Introduction à l'étude de la science du langage*, trad. de l'ital. p. V. Nourrisson, Paris, 1875, in-16, pag. 240.

Originalul italian: *Introduzione allo studio della scienza del linguaggio*, figurează pe pag. I—LXXVII, în capul traducțiunii: *Compendio di grammatica comparativa di A. Schleicher*, Torino, 1869, in-8. — Vezi o recenziune în *Litterarisches Centralblatt*, 1876, p. 1165.

55. Potebneva A., *Из записок по русской грамматике. I. Введение*, Voronej, 1874, in-8, pag. 158.

Se poate considera cu tot dreptul ca o introducere la lingvistica în genere. — Recenziunea de Jagić, în *Archiv f. slav. Philologie*, t.2, p. 164—6.

56. Pott A. F., *Die wissenschaftliche Gliederung der Sprachwissenschaft*, în *Jahrbücher der freien deutschen Akademie v. Nauwerk u. Noack*, 1849, t. 1, p. 185—90.

Mai complet în *Wurzel-Wörterbuch*, t.2, part.2, Detmold, 1870, p. I—LXIV. — Tot aci aparține lucrarea lui Pott, menționată mai sus la nr. 40.

57. Richter F. W., *Vorläufige Umrisse zu einer allgemeinen Sprachwissenschaftslehre*, Quedlinburg, 1847, in-4, pag. 38.

58. Sayce A. H., *The principles of comparative philology*, London, 1874, in-8, pag. XVI, 382. — Ed. II, 1875, pag. XXXII, 416.

Recenziunea de Severini, în *Bollettino degli studii orientali*, 1876, p. 212—7, de Bezenberger, în *Götting. gelehrte Anzeigen*, 1876, p. 1616, de Schrader, în *Jenaer Literaturzeitung*, 1875, p. 139. Această excelentă lucrare, plină de idei originale și profunde, a fost urmată de una și mai remarcabilă:

32 59. *Introduction to the science of language*, London, 1880, in-8, I—II, pag. X, 442, și II, 422.

Se mai poate menționa de același autor:

60. *A lecture on the study of comparative philology*, Oxford, 1876, in-8, pag. 32.

61. Schapiro M., *Новый взгляд на современную систему сравнительного языкознания*, Voronej, 1876, in-8, pag. 110.

Paradoxal, dar nu fără interes. Cfr. *Romania*, 1880, t.9, p. 352, observațiunea lui Paul Meyer despre o altă scriere a lui Schapiro: „Petit livre singulier, rempli de faits, et où les idées ne manquent pas, mais où la bonne méthode fait défaut“.

62. Schleicher A., *Die deutsche Sprache*, Stuttgart, 1860, in-8, pag. VI, 340.

Recenziunea în Kuhn, *Zeitschr.*, t. 10, p. 388—93. — O a doua edițiune a ieșit la 1869, o a treia la 1874. — Nu mai puțin aparține aci de același autor:

63. *Die Sprachen Europa's in systematischer Uebersicht*, Bonn, 1850, in-8, pag. X, 270.

Mai ales p. 1—39, cari cuprind o introducere generală în lingvistică.

64. Steintal H., *Abriss der Sprachwissenschaft. I. Die Sprache im Allgemeinen*, Berlin, 1871, in-8.

Tomul I — urmarea n-a apărut — poartă titlul separat: *Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenschaft*, în care se caracterizează mai bine direcțiunea autorului. — Despre Steintal în genere, vezi pe Whitney, *Steintal and the psychological theory of language*, în *Oriental and linguistic studies*, t.1, p. 332—75, fără a se uita însă răspunsul lui Steintal: *Wie Einer den Nagel auf den Kopf trifft*, în *Zeitschr. f. Völkerpsych.*, t.8, p. 216—50.

65. Stoddart J., *Glossology, or the historical relations of languages*, London, 1858, in-8, pag. IV, 388.

66. Święcicki B., *Mowa ludzka, jej układ pierwotny i budowa*, Lwów, 1873, in-8, pag. IV, 93.

Nemțește: *Die menschliche Sprache, ihre Bildung und ihr ursprünglicher Bau*, Leipzig, 1874, in-8, pag. 106. 33

67. Terrien-Poncel A., *Du langage. Essai sur la nature et l'étude des mots et des langues, précédé d'une introduction par M. L. de Rosny*, Paris, 1867, in-8, pag. XXXII, 244.

68. Wedewer H., *Zur Sprachwissenschaft*, Freiburg, 1861, in-8, pag. XX, 136.

Recenziunea în *Heideib. Jahrbücher*, 1862, p. 314 sq.

69. Whitney W. D., *The life and growth of language*, London, 1875, pag. VIII, 326. — Ed. franceză, Paris, 1875; trad. germ. de Leskien, Leipzig, 1876; trad. ital. de d'Ovidio, Milano, 1876.

Recenziunea de Gubernatis, în *Bollettino degli studii orientali*, 1876, p. 187—94. — De același autor, pe un plan mai vast:

70. *Language and the study of language: twelve lectures on the principles of linguistic science*, 3-d ed., London, 1870, in-8, pag. XII, 504.

Recenziunea de Clemm, în Kuhn's *Zeitschr.*, t.18, p. 119—25, de Steinthal, în *Zeitschr. f. Völkerpsych.*, t.5, p. 346—56. — O traducere, sau mai bine o prelucrare germană de prof. Jolly: *Die Sprachwissenschaft*, München, 1874. — Recenziunea de Leskien, în *Jenaer Literaturzeitung*, 1875, p. 98.

71. Winning W. B., *A manual of comparative philology*. London, 1838, in-8, pag. XII, 292.

Se poate repeta ceea ce am spus despre Mérian. — Cfr. Dwight, *Modern philology*, t.1, p. 252.

72. Wilson J., *Phrasis: a treatise on the history and structure of the different languages of the world etc.*, Albany, 1864, in-8, pag. VIII, 384.

Cfr. *Magazin für die Litt. des Auslandes*, 1865, p. 626 sq.

Pe a doua linie, vom indica revistele lingvistice generale, indispensabile pentru a fi cineva totdeauna în curentul științei, și anume:

73. Höfer A., *Zeitschrift für die Wissenschaft der Sprache*, Berlin și Greifswald, 1846—53, 4 tomuri in-8. 34

Între colaboratori: Pott, Schweizer-Sidler, Diez, Heyse, Grimm, Westergaard, Spiegel, Ewald, Kuhn etc.

74. Benfey Th., *Orient und Occident insbesondere in ihren gegenseitigen Beziehungen*, Göttingen, 1862—4, 3 tomuri in-8.

Excelentă revistă, întreruptă însă înainte de a se fi terminat tomul al treilea. Între colaboratori: Fr. Müller, Fick, Leo Meyer, Bühler, Nöldeke, Gildemeister, Justi etc.

75. Kuhn A., *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete des Deutschen, Griechischen und Lateinischen*, Berlin, începînd de la 1852, pînă astăzi 25 tomuri in-8.

Revistă *sine qua non* a lingvistului, fondată de cătră Kuhn de-ntii în asociațiune cu Aufrecht și la care au colaborat succesivamente mai toți specialiștii din Germania, iar din cei străini: Pictet, Ascoli, Bréal, Bugge etc.

76. K u h n A., *Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung auf dem Gebiete der arischen, celtischen und slawischen Sprachen*, Berlin, 1858—76, 8 tomuri in-8.

Revistă suplimentară la cea precedentă, cu care s-a și contopit de la 1877 încoace, fondată de către Kuhn de-nții în asociațiune cu Schleicher, la urmă cu Leskien și Johannes Schmidt.

77. *Revue de linguistique et de philologie comparée. Recueil trimestriel de documents pour servir à la science positive des langues, à l'éthnologie, à la mythologie et à l'histoire*, Paris, începînd de la 1867, pînă acum 13 tomuri in-8.

Revistă fondată de școala lui Chavée (cfr. mai sus, p.27, nr. 18). Redactorii actuali sînt: Girard de Rialle și Vinson. Dintre colaboratori francezi: Adam, Bréal, Hovelacque, Picot, Charencey și alții; dintre cei străini: Delbrück, Johannes Schmidt, Spiegel, Miklosich, Justi, Novaković, Fr. Müller etc.

78. *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris*, Paris, începînd de la 1868, pînă acum 4 tomuri in-8.

35 Revistă excelentă, putînd a rivaliza, prin soliditatea metodei, cu a lui Kuhn. Dintre colaboratori: Bréal, Meunier, Gaston Paris, d'Arbois de Jubainville, Baudry, Brachet, Bergaigne, Havet, Paul Meyer etc.

79. *The Proceedings of the Philological Society*, London, 1842—53, 6 tomuri in-8, urmate apoi de: *Transactions*, cite un volum pe an.

Cu lucrări de Garnett, Key, Latham etc.

80. *The Transactions of the American Philological Association*, de la 1868.

Nu avem la dispozițiune.

81. Gildersleeve B. L., *The American Journal of Philology*, Baltimore, 1880, in-8, acum început.

82. Steinthal și Lazarus, *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft*, Berlin, începînd de la 1860, pînă acum 12 tomuri in-8.

Această revistă reprezintă singură filologia comparativă întreagă, adică lingvistica și etnopsicologia totodată, pe cari le întrunea mai înainte, pînă la un punct, revista lui Benfey. Dintre colaboratori: L. Tobler, Pott, P. Heyse, Nöldeke, G. von der Gabelentz, Delbrück, Radloff, Arendt, Liebrecht, Bastian, Wolzogen, Jolly, Misteli etc.

Am putea să nu ne oprim asupra altor reviste lingvistice foarte remarcabile, dar avînd un caracter mai special, precum:

83. *Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, Göttingen — Bonn, 1837—50, 7 tomuri in-8, sub redacțiunea lui Lassen, ajutat de Ewald, Böhtlingk, Grotefend, Kosegarten, Pott, Rödiger, Rückert, Schleicher, Westergaard etc.

84. *Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft*, Leipzig, începînd de la 1847, pînă acum 34 tomuri in-8, afară de publicațiuni suplimentare. Unele studii, mai ales de Pott, sînt de un interes lingvistic general.

85. Ascoli G. I., *Archivio glottologico italiano*, Torino, de la 1873, in-8, cu colaborațiunea lui Flechia, Canello, Nigra, D'Ovidio, Morosi, Hasdeu etc.

36 86. Bezenberger A., *Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen*, Göttingen, de la 1876 încoace, 5 tomuri in-8, cu colaborațiunea lui Fick, Deecke, Gustav Meyer, Leo Meyer, Fröhde, Bechtel, Brugmann etc.

Apoi pe o scară și mai specială:

87. Paul Meyer și Gaston Paris, *Romania. Recueil trimestriel consacré à l'étude des langues et des littératures romanes*, Paris, începând de la 1872, 9 tomuri in-8.

88. Jagić V., *Archiv für slavische Philologie*, Berlin, de la 1876 încoace, 6 tomuri in-8.

89. Gröber G., *Zeitschrift für romanische Philologie*, Halle, de la 1877, 4 tomuri in-8.

Și altele.

Aproape în toate limbile europene există astăzi vreo revistă, consacrată mai mult sau mai puțin lingvisticeii, dintre cari vom indica până și la unguri: *Nyelvtudományi Közlemények*, sub redacțiunea lui Paul Hunfalvy, mai multe volume de la 1862 încoace, iar la ruși: *Филологические записки*, sub redacțiunea lui A. Chovansky, de la 1861, și *Русский филологический вестник*, sub redacțiunea lui M. Kolosov, de la 1879.

La români:

Cipariu T., *Archiv pentru filologie și istorie*, Blaj, 1867—69, in-4.

Petriciceiu-Hasdeu B., *Columna lui Traian. Revistă mensuală pentru istorie, lingvistică și psihologia poporană*, Noua serie, București, 1876—7, 2 tomuri in-8.

Codrescu T., *Buciumul român. Foaie lunară*, Iași, 1876—9, 3 tomuri in-8...

§ 14

37

LINGUISTICA. — GLOTTICA. — GLOSSOLOGIA. — GLOSSOGRAFIA

Primul pas la definițiunea unei științe este chiar numele ei; în cazul de față nu e însă tocmai ușor de a zice cum se cheamă știința ce ne preocupă, căci copilul a fost botezat cu o mulțime de numi diferite.

Steinthal, Pezzi, Whitney, Braun, Frederic Müller și Max Müller, Heyse, Chaignet, Benloew etc. o numesc „știința limbei” sau „știința limbilor”.

Deja Humboldt aprobase termenul „lingvistică”¹, consacrat astăzi în titlul excelentei societăți speciale de la Paris, adoptat de școala lui Chavée și de alți, ba poate tocmai cel mai răspândit din toate chiar afară din Franța, astfel că însuși Schleicher, care nu voia să-l primească, a fost silit o dată a se supune dorinței exprese a editorului său de a pune pe frontispiciul unei cărți: „Cercetări lingvistice”².

Francezii, englezii și italienii îi mai zic „filologie comparativă”.

Dwight o botează „filologie modernă”, iar Peile simplu „filologie”.

Schleicher o numește „glottică”, Ascoli „glottologie”, Stoddart „glossologie” etc.

Cei mai mulți întrebunțează două-trei numi totodată, cînd pe unul, cînd pe celălalt sau pe celelalte.

¹ *Gesammelte Werke*, t. 6, p. 207.

² Schleicher, *Die Sprachen Europa's*, p. V.

Am văzut în capitolul precedent că știința noastră intră ca o parte integrantă în filologia comparativă, dar nu e „filologie comparativă“ întreagă, a cărei altă ramură, tot atât de importantă, este etnopsicologia.

A *fortiori* ea nu poate fi „filologie“ în genere, nici veche, dar nici „modernă“, căci ar trebui atunci, pe lângă etnopsicologie, să mai îmbrățișeze filologia clasică.

38

„Știința limbei“ are nefericirea de a nu rămânea o vorbă neschimbată în orice limbă, ca *geometrie, istorie, fizică* etc. Ea trebui mereu tradusă, și nu totdeauna se traduce printr-un singur cuvânt sau măcar prin două: *Sprachwissenschaft, science of language, science du langage, scienza della lingua...* Pe titlul unei cărți acest nume figurează cu eleganță, cel puțin cu o amplitudine oarecare, mai mult ca o traducere a termenului tehnic; îl putem admite din când în când, ca o perifrază, pentru varietatea stilului; dar el însuși nu este și nu e chip să fie un termen tehnic.

Urmează dară a se face o alegere între *glottică* sau *glottologie* ori *glossologie* și între *linguistică*.

Contra *linguistică* i s-a rădicat obiecțiunea că ar fi un barbarism.

După Schleicher și Max Müller, o mai repetă Pezzi: „tocmai un specialist în studiul limbei nu poate să aprobe cuvântul *linguistică*, fabricat din latinul *lingua* printr-un sufix grec“.

Noi credem, din contra, că tocmai un specialist în studiul limbei trebuie să aprobe o asemenea combinațiune, ca unul ce știe mai bine decât oricine că toate limbile obicinuesc a uni o tulpină și un sufix eterogene, după cum facem noi înșine, de exemplu, în *silință* = slav. *sila* + lat. *-entia, casnic* = lat. *casa* + slav. *-nikă* etc.

Dacă e vorba de hibridism, apoi cu mult mai hibrid este termenul *sociologie*, făurit de către Quêtelet și August Comte din latinul *socius* și grecul *λόγος*. Ei bine, el a rămas și va rămâne.

Precum din latinul *lingua* printr-un sufix grec s-a format *linguistică*, tot așa din latinul *status* cu sens de „stat“, prin același sufix grec, Achenwall a croit în secolul XVII cuvântul *statistică*, admis astăzi fără nici o contestațiune.

39 Termenul „linguistică“ e atât de comod, atât de potrivit, încît însuși Pezzi, după ce-l combate, adaugă apoi: „*tuttavia | per amore di brevità e di varietà ci varremo talvolta della parola linguistica*“³ *.

După cum se văd unele figure capricioase, neregulate, nesimetrice, și totuși foarte plăcute și foarte norocoase, de asemenea sînt unele cuvinte.

Bergmann crede că termenul *linguistică* nu s-a format de-a dreptul din *lingua*, ci din *linguist*, modelat după *elenist, germanist, romanist* etc. El conchide de aci: „Le nom de linguiste, formé d'après cette analogie, et qui par sa forme désigne proprement quelqu'un qui imite une langue, n'est donc pas, philologiquement, bien choisi“ **.

Ar fi mai corect — zice el — a se introduce vorba *linguatică*, „linguatique“⁴.

Cu toate astea, însuși Bergmann întrebuițează pretutindeni *linguistică*, și bine face, cu atât mai viitos că opozițiunea sa cea teoretică se întemeiază pe o etimologie falsă. Deși din *elenist, romanist* etc. s-a putut naște

³ Pezzi, *Compendio di grammatica comparativa*, p. IV, nota 2.

* „Totuși, din considerente de conciziune și varietate, vom folosi uneori și cuvântul *linguistică*“ (n. ed.).

** „Numele de *linguist*, format după această analogie și care prin forma sa desemnează propriu-zis pe cineva care imită o limbă, nu este deci, filologic vorbind, bine ales“ (n. ed.).

⁴ Bergmann, *Résumé d'études*, p. 310—11.

elenistica sau *romanistica*, totuși *linguistica* nu s-a născut din *linguist*. Cronologiceste, *linguist* este mai nou decît *linguistică*, precum *sociolog* va fi mai nou decît *sociologie*. Existînd deja *linguistică*, ca nume de știință, s-a zis apoi *linguist* celui ce se ocupă cu acea știință, prin analogie cu *elenist*, *romanist*, *germanist*, ba încă *specialist*, *erborist*, *florist* etc.

Chiar însă dacă am admite că *linguistică* derivă din *linguist*, tot încă nu este nici o obiecțiune serioasă contra acestui termen. Oricare să fi fost semnificațiunea elenului -ιστής, în limbile moderne el nu mai însemnează de loc „quelqu'un qui imite quelque chose“, după cum crede Bergmann, ci numai: „quelqu'un qui s'occupe de quelque chose“. Negreșit că *erboristul* nu imitează *iarba*, nici *floristul* — *floarea*, nici *specialistul* o *specialitate* etc.

Mai pe scurt, pentru doctrina totală a limbei noi nu găsim nici un termen mai bun decît *linguistică*.

Latinul *lingua* ne oferă tocmai sensul pe care-l cere studiul *linguistic*: „modul vulgar de a vorbi“. Pentru vorbirea cultă, mai mult sau mai puțin artificială, romanii aveau *sermo*. Astfel Seneca (*Controv.*, II, 12) se exprimă în privința unui individ: „sua *lingua* disertus est; ingenium illi concessit; *sermonem* objecit“*, pentru a arăta că altceva este „la langue“ și altceva „le beau langage“. *Linguistica* are a face cu „lingua“, filologia clasică cu „sermo“.

Vom observa, în paranteză, că *linguistica* este un termen tehnic, pe care nici o limbă nu trebui să-l modifice. A zice românește *limbistică* fiindcă avem *limbă*, după cum susțin unii, este ca și cînd francezul ar zice *linguistique* fiindcă are *langue*, sau spaniolul *lenguistica* fiindcă are *lengua*. Analogia nu se poate aplica la termeni tehnici. Din *Georgius* noi am făcut *Iorgu* [8]; de aci nu urmează ca din *geometria* să facem *iometrie*.

Linguistică admițîndu-se ca nume general pentru totalitatea științei limbei, prin aceasta nicidecum nu se resping, ca numi speciale foarte nemerite, ceilalți doi termeni: *glottică* și *glossologie*, pe lângă cari va trebui să mai introducem un al treilea.

Vom vedea mai departe că *linguistica* întreagă, negreșit cea pură, nu cea aplicată, îmbrățișează:

1° Diferitele graiuri în specie;

2° Limba umană în genere;

3° Clasificațiunea graiurilor.

Prima sferă, *linguistică pozitivă*, se poate numi *glottică*, după cum o și înțelegea Schleicher.

A doua sferă, *linguistică transcendentă*, se va zice *glossologie*.

În fine, pentru a treia sferă, *linguistică descriptivă*, se potrivește numele neîntrebuințat încă de *glossografie*.

Deocamdată însă ne interesă numai termenul comun de „*linguistică*“.

§ 15

LIMBA IN ABSTRACTO

Obiectul *linguisticii*, indicat în însuși numele acestei științe, este *lingua*, „limba“.

Limba, cu care se ocupă *linguistica*, este *manifestațiunea vocală nativă a sufletului*.

* „Prin limbă este elocvent; talentul îl ajută; îi inspiră un limbaj ales“ (*n. ed.*).

De ce vocală?

Omul poate să-și manifeste sufletul, poate să-și exprime simțirea și cugetarea în diferite moduri.

Sînt acum trei secoli, elvețianul Bonivard observa cu mult bun simț:

„*Maintenant est question si la langue est seulle interprète de la pensée ; sur quoy je responds qu'elle en est interprète souveraine, mais non pas la seulle, car il y ha d'autres membres à ce servantz. Les mains parlent, les doigts, les yeux, la teste, les pieds...*“^{5*}

Precum graiul este vulgar sau literar, tot așa gestul poate fi instinctiv sau artificial, mergînd în artificialitatea sa pînă la un grad extrem de perfecțiune, după cum este, bunăoară, la siciliani⁶, fără ca să mai vorbim despre „parole manuelle“ a surdo-muților⁷.

O asemenea manifestatiune a sufletului nu intră în sfera studiului lingvistic, deși poate fi consultată, mai ales gestul cel instinctiv, ca o fîntînă între atitea altele; ba chiar uneori sintem datorii a o consulta, mai cu seamă intrucît privește originea limbii în genere.

Aci, la prima vedere, s-ar putea rădica o obiecțiune.

Ce să facem cu limba scrisă?

42

Un om scrie tăcînd: citește în tăcere; literele de pe hîrtie se adresează la văz, nu la auz.

Dacă am exclude limba scrisă din sfera lingvisticeii, lingvistică n-ar mai fi. Limba egipteană a ieroglifelor, cele trei limbi mesopotamice ale cunei-formelor, fenicia de pe inscripțiuni, zendica, sanscrita, gotica, paleoslavica, chiar latina și elena, fazele cele vechi ale oricărei limbi fără excepțiune, toate acestea ne sînt cunoscute numai prin scrisoare.

Scrisoarea însă, dacă nu este neapărat auzită, cel puțin e totdeauna auzibilă.

Ca limbă *auzibilă*, măcar că și *vizibilă* în același timp, scrisoarea intră pe deplin în obiectul lingvisticeii, care studiază în ea o limbă întocmai după cum studiază cineva o figură după un portret, ba figurele celor răposați nici nu se pot studia altfel.

S-a zis nu o dată că limba, pentru a merita numele de limbă, trebui să fie articulată. Un sunet nearticulat, adecă confuz, nedeterminat, echivoc, este un zgomot neorganic, un țipăt animal, o notă muzicală, dar n-are a face cu limba⁸. Această aserțiune e falsă. Germanii articulează foarte rău tenuele și mediele, astfel că în pronunția lor un *k* se distinge de un *g* mai anevoie decît în cîntecul cucului. Un *o*, așa cum îl rostesc spaniolii, nu e nici *o*, nici *b*. Ce să mai zicem apoi despre acele „țîțituri“, acele „click-uri“, acele sunete ce seamănă cînd cu sărutarea, cînd cu vîjîirea unui bici, cînd cu scrișnirea dinților sau cu trosnirea din degete, cari nu sînt de loc articulate,

⁵ Bonivard, *Advis et devis des langues, traité de philologie composé en 1563*, Paris, 1849, p. 6.

* „Se pune acum problema dacă limba este singura interpretă a gîndirii; la care eu răspund că este interpreta suverană, dar nu singura, căci mai sînt și alte membre care servesc la aceasta. Mîinile vorbesc, degetele, ochii, capul, picioarele...“ (n.ed.).

⁶ Cfr. Pitrè, *Gesti ed insegne del popolo siciliano*, în *Rivista di letteratura popolare*, t. 1 (1877), p. 32—43. — Lubbock, *Les origines de la civilisation*, trad. Barbier, Paris, 1873, p. 407—40. — Tylor, Bastian etc.

⁷ Jamet, ap. Charma, *Essai sur le langage*, Paris, 1846, p. 187.

⁸ Humboldt, *op. cit.*, t. 6, p. 67. — Heyse, *System*, p. 35: „Die Sprache ist die Aeußerung des denkenden Geistes in articulirten Lauten“.

și cari totuși formează o porțiune însemnată din aparatul fonetic al unor limbi, mai ales africane: la hotentoți, la cafri, la bușmani etc.? Vom vedea mai departe că tocmai prin ambiguitatea sunetului în fonetică, ca și prin ambiguitatea cugetării în gramatica propriu-zisă, se explică unul din fenomenele cele mai caracteristice în lingvistică: substituțiunea. Sayce crede, cu drept cuvânt, că limba umană s-a născut din sunetele cele mai nearticulate. *Click*-urile — zice el — inchipuiesc o punte între limba cea articulată și între țipetele animalelor. „*Ele se pot numi germeii fonetici ai limbei, germeii răspândiți pînă astăzi pe ici, pe colea peste lumea întreagă*”⁹. Să fie oare cu putință de a exclude din definițiunea limbei acest element nearticulat, atît de esențial?

43

Vocalizațiunea este dară o condițiune fundamentală: *articulațiunea* — nu.

De ce însă limba, ca obiect al lingvisticeii, e nu numai vocală, dar și *nativă*?

Latinește *nativus* înseamnă ceea ce se naște așa-zicînd de la sine, fără a fi rezultatul artei, al muncii, al arbitriului. Limba *nativă* este opusul unei limbi *convenționale*.

Un medic prusian din secolul XVI. într-o carte foarte curioasă, ne dă mai multe rețete pentru a vorbi în orice limbă într-un mod așa ca să ne poată înțelege numai cei inițiați. De exemplu. A se intercala după fiecare vocală un *b*, urmat de aceeași vocală repetată: *pabateber* din *pater* sau *fababribicabator* din *fabricator*. A se transpune literele inițiale de la cuvintele învecinate: *san magt* din *san sagt*. A se suprima la fiecare cuvînt consoanele inițiale, mutîndu-se la finea aceluiași cuvînt, însoțite de un *-en*, astfel că din *Wiltu mit mir gen Strassburg ziehen** se face: *Ittuwen itmen irmen engen Assburgstren iehenzen*¹⁰.

Un scriitor contimpuran ne spune că, nu mai departe decît pe la 1830, tot așa vorbea burgezimea din marele Paris: „*On retranchait la dernière consonance des mots pour y substituer la syllabe mar. On disait épice-mar pour épicier, | boulangemar pour boulanger, cafemar pour café. Ainsi de suite. C'était de l'esprit dans ce temps-là*”¹¹.

44

Această limbă convențională s-ar putea numi *școlărească*. Noi toți, ori din ce țară am fi, am petrecut cu ceva analog în primii ani de pe băncile școlii. Ea nu trebui confundată cu limba *copilărească*, o limbă *nativă* în toată puterea cuvîntului, de care ne vom atinge mai la vale. Nu trebui confundată de asemenea cu limba *hotească*, artificială și ea, dar de o altă natură.

În limba școlărească convențiunea este curat fonetică: se adaugă, se suprimă sau se modifică sunetele. În limba *hotească*, în așa-numitul *argot*, în graiul „*cîrîitorilor*”, la țilharii din România¹², convențiunea este rareori fonetică, mai totdeauna lexică, și mai cu seamă logică. Se înlocuiesc cuvintele locale prin cuvinte străine; mai adesea se schimbă sensul propriu al vorbelor și chiar al frazelor, dîndu-li-se o accepțiune metaforică. Hoțul din Grecia pune românul Νδομνιζέος = *Dumnezeu* pentru θεός, sau albane-

⁹ Sayce, *Introduction*, t. 1, p. 284. — Cfr. mai cu seamă Bleek, *Über den Ursprung der Sprache*, Weimar, 1868, p. 53—4, nota.

* „Vrei să mergi cu mine la Strassburg?” (*n.ed.*).

¹⁰ Thurneisser zum Thurn, *Onomasticum*, Berlin, 1583, in-f., p. 93—4.

¹¹ Privat d'Anglemont, *Paris anecdote*, Paris, 1854, p. 190.

¹² Baronzî, *Limba română și tradițiunile ei*, Brăila, 1872, p. 149—51.

zul ζέμπια pentru δόντια. Tilharul francez zice la „spinzurătoare“ — *bé-
quille*, la un „ceasornic“ — *coucou*, la „dracul“ — *boulangier*, la „dinți“ —
dominos, „a muri“ — *casser sa pipe* etc.¹³ Pungașul român preface „galbeni“
în *ochișori*, „cafea“ în *cerneală*, pe „cine“ în *zapciu*, „clondir“ în *traistă* și
alte; iar pentru „vin“ împrumută de la țigani *mol* sau *molete*, precum și
pentru „bani“ — *lovele* = țig. *love*¹⁴.

45 Neguțitorii — honni soif qui mal y pense — imitează uneori pe hoți.
Tolbașii din Rusia, de exemplu, vorbesc o limbă a lor convențională, numită
nu se știe de ce ofenească, în care flexiunea, sintaxa, particulele sint rusești,
dar cuvintele s-au luat de la fel de fel de neamuri străine, între cari nici
românii n-au fost uitați: „patru“ — *tisero* = τέσσαρα, „cinci“ — *piōnda* =
πέντε, „fată“ — *koriuk* = κόρη (?), „lup“ — *lykuk* = λύκος, „casă“ — *rym*
= germ. *Raum* (?), „oraș“ — *koster* = lat. *castrum* (?), „piatră“ — *ketrak* =
mold. *kīatră* (?), „sat“ — *turlo* = rom. *țîrlă* (?) etc.¹⁵

Oriunde o grupă mică se vede izolată de restul societății, fie prin virstă,
fie prin despreț, fie prin profesiune, prin interes, prin frică, prin crimă, ea
tinde a-și combina o limbă aparte, care în principiu nu se deosebește de scri-
soarea cea cifrată: să ne-nțelegem noi între noi și să nu ne înțeleagă alții.
Sub raportul psihologic, citeodată și prin material, aceste limbi convențio-
nale ne pot interesa¹⁶; dar nici într-un caz ele nu formează obiectul lingvisticeii.

Literatura și lumea cea elegantă își croiesc și ele câte un *argot*, pe care-l
descrie măiestrește pana lui Nodier: „*Il y a une tendance incroyable, dans
quiconque se croit plus de génie que les autres, à individualiser sa parole. C'est
ainsi que surviennent, dans les langues littéraires, je ne sais quelles langues
extrà ou ultra-littéraires, qui ne diffèrent des autres que par la bizarrerie du
trophe ou l'extension forcée du radical, car elles n'ont jamais inventé le mot dans
sa substance essentielle: le mythisme énigmatique de Lycophon, l'euphuisme
des Anglais, le marinisme des Italiens, le cultorisme de Gongora, et quelques
autres encore dont je ne parlerai pas, mais dont le précieux du dix-septième siècle
offre un des types le plus curieux et les plus connus...*“¹⁷

46 Acest fel de limbi convenționale francezii le numesc *jargon*, termen
pe care Voltaire îl aplica deopotrivă la nomenclatura științifică. Latineasca
cea botanică a lui Linnaeus, de exemplu, este și ea o limbă, dar o limbă cu
totul străină preocupărilor lingvistului, oricât de rațională ar fi, oricât de
sistematică, oricât de importantă sub raportul teoretic. Lingvistica | se va
interesa mult de *măzărîche*, prea puțin de *Latyrus Nissolia*; va studia *iarba-
ciumei* sau *ciuma-rea*, nu *Galega officinalis*.

În acest mod, limba, care ne preocupă, trebui să fie vocală și na-
t i v ă; dar mai pe sus de toate, ea cată a fi o manifestățiune a sufletului.

Tusa sau strănutarea sînt și ele nește manifestățiuni foarte vocale și
foarte native, dar nu ale sufletului, ci ale guturaiului sau ale vreunei alte lezi-
uni organice. Ceea ce ne face însă a stăruii asupra „sufletului“ în definițiunea
limbei, negreșit că nu este tusa sau strănutarea, ci vechea și înrădăcinata
jumătătire a rolului limbei numai la expresiunea *cugetării*, iar nu și a *simțirii*

¹³ Cfr. F. Michel, *Dictionnaire d'argot*, Paris, 1856, passim.

¹⁴ Baronzi, *op. cit.*, p. 149. — Cfr. Pott, *Die Zigeuner in Europa und Asien*, Halle, 1845, t. 2, p. 335 și 455. — Ambele cuvinte deja în Vulcanius, *De litteris et lingua Getarum*, Lugduni, 1597, p. 104.

¹⁵ Cfr. Dieffenbach, *Die ofenische Sprache*, în Kuhn, *Beitr.*, t. 4, p. 328—41.

¹⁶ Cfr. Nigra, *Il gergo dei Valsoanini*, în Ascoli, *Archivio*, t. 3, p. 53—60.

¹⁷ Nodier, *Notions de linguistique*, p. 251.

totodată. Sufletul, în înțelesul său biologic, cuprinde totalitatea facultăților intelectuale și morale ale unei ființe. Limba este manifestarea vocală nativă a tuturor acestor facultăți fără excepție. Orice animal, fie bou sau priveghetoare, întrucât își manifestă sufletul într-un mod vocal, are și el o limbă, diferită prin grad, prin putere, prin formă de limba omului, dar nu prin fond.

Definițiunea cea exclusivamente spiritualistă a limbei, care mai domnește încă în lingvistică, aduce la cele mai curioase neconsecințe. Pentru a impune cuiva tăcere, noi punem un deget la gură și zicem „st!“¹⁸. Deși un asemenea *st* a putut să dea naștere celei mai fecunde radicale *sta*¹⁸, cărui lingvistul îi acordă pagine întregi și ar putea să-i consacre chiar volume, totuși nenorocitul străbun nu aparține limbei, căci exprimă simțirea, iar nu cugetarea¹⁹. Cu același drept se poate contesta caracterul lingvistic al vocativului sau al imperativului, măcar că nu s-a găsit încă nici o limbă omenească fără vocativ și fără imperativ, pe cînd atîtea alte forme gramaticale lipsesc cu desăvîrșire într-o mulțime de graiuri. Ni se spune că o interjecțiune, un vocativ, un imperativ rămîn izolate într-o sentință, fără a se lega cu celelalte cuvinte ce o formează. Neapărat; căci fiecare din ele este o sentință întreagă, întocmai precum este o sentință întreagă în gura copilului un *papă* sau un *dadă*, primul pas în viața limbei umane²⁰.

47

Ce fel de consecință poate fi aceea de a distinge lingvistica de către filologia clasică anume prin naturalismul obiectului celei dentii față cu artificialitatea celeilalte, și-apoi în același timp a suprima din cercul limbei celei naturale tocmai elementul cel mai natural?

Nici un lingvist nu s-a încercat a susține că omul nu e om din naștere. A zice însă că limba exprimă numai cugetarea, iar nu și simțirea, nu sufletul întreg, este ca și cînd s-ar pretinde că omul începe a fi om numai de la vîrstă cutare sau cutare. În vorbirea copilului, fie dintr-o gînte cit de înaintată în civilizațiune, precumpănește simțirea asupra cugetării; și mult timp trebui să treacă mai înainte de a se putea discerne în acea vorbire elementul curat intelectual de către cel moral. Tot așa este la sălbateci. Minner observă foarte

¹⁸ H e y s e, *System*, p. 73.—Cfr. H a n n w a c k e r, *Sprache und Sprachbildung*, p. 9.

¹⁹ W h i t n e y, *Language*, ed. 3, p. 276: „*The interjections, finally, however expressive and pregnant with meaning they may be, are not in a proper sense parts of speech; they do not connect themselves with other words, and enter into the construction of sentences; they are either the direct outbursts of feeling, like oh! ah! or else, like st! sh! mere vocal gestures immediate intimations of will*“*. — Această teorie o emisese de demult H o r n e T o o k e (ap. F a r r a r, *Language*, p. 78), B e c k e r etc.

* „În sfîrșit, interjecțiile, oricît de expresive și de pline de înțeles ar fi, nu sînt propriu-zis părți de vorbire; ele nu se leagă cu alte cuvinte și nu intră în structura propozițiilor; ele sînt fie expresii directe ale simțirii, ca *oh! ah!* sau, ca *st! sh!*, fie simple gesturi sonore, manifestări imediate ale voinței“ (*n.ed.*).

²⁰ Cfr. M e n g e, *Über Gefühlssprache*, Danzig, 1863, p. 11—13: „*Man kann dieselben (interjectiones oder exclamationes) den übrigen redetheilen der sprache anreihen, genauer betrachtet wird man sie den sätzen gegenüberzustellen haben. Wie der satz der bestimmte klare ausdrück eines gedankens ist, so der ausruf der mehr oder weniger dunkle ausdrück eines gefühls ... Wenn ich vorhin versuchte die ausrufe den sätzen gegenüberzustellen, so möchte ich auch noch die bejahungs- und verneinungswörtchen ja und nein zu ihnen hinüberziehen und ihnen die ganze schaar von partikeln ähnlicher bedeutung als: ja wol, ja freilich, allerdings, nie, nimmer, keineswegs etc. zugesellen. Ihrer bedeutung nach gehören sie sicher hieher, denn in ihnen liegt ein gantzer satz, oft von hoher bedeutung, so dass das glück oder unglück eines ganzen lebens von einem einzigen ja oder nein abhängen kann*“.

bine că chiar la noi, oameni în toată firea, maturi prin etate și prin cultură, „rareori se poate deosebi de câtră ascultători, ba și de câtră însuși acela ce vorbește, limba simțirii de limba cugetării, astfel că omul adesea nu știe, dacă într-un caz dat el și-a expr. pe una sau pe cealaltă”²¹. Și totuși el a vorbit! Ceea ce a spus dînsul oare nu face parte din limbă?

Limba se începe la om prin *percepțiune*, nu prin *apercepțiune*. Percepțiunea rezultă dintr-o impresiune directamente produsă de un obiect oarecare asupra simțurilor, fără nici un amestec al cugetării. Zahar „alb” este o *percepțiune*. Combinarea succesivă, prin mijlocul cugetării, a mai multor percepțiuni, cari se completează una prin alta pentru a ne da o noțiune oarecum integrală despre un obiect, constituie *apercepțiune*: „alb” — „dulce” + + „tare” = „zahăr”. Pentru a găsi un nume zahărului, copilul se mulțumește cu prima percepțiune. După prima percepțiune, el numește oricare alt lucru. În *vau-vau*, nume copilăresc al cinelui, de exemplu, se exprimă numai percepțiunea „lătrător”. fără nici o altă combinare de calități. Numile diferitelor obiecte în toate limbile sint percepțiuni cristalizate, nicio dată *apercepțiuni*. Pretutindeni *aurul* este „galben”, nicăieri „galben” + + „strălucit” + „greu” etc. Este dară radicalmente fals de a susține cum că limba nu se începe de la percepțiune sau simțire, ci de la *apercepțiune* sau *cugetare*.

Ceva mai mult. Sufletul omului se manifestă uneori printr-o limbă, limbă în toată puterea cuvîntului, care însă nu este nici *cugetare*, nici *simțire*, ci numai doară un fel de *pauză*. Unii bagă fără nici o trebuință în fiecare frază, o dată sau mai de multe ori, cite un *știi*, cite un *vezi-bine*, cite un *negreșit* etc. La romani *etiam, vero, quidem* și altele, la greci γάρ, δέ, μέν etc. jucau adesea aproape același rol. Este un fel de umplutură, care ne permite a nu ne intrerumpe materialmente atunci cînd mîntea nu află iute o vorbă pe care o caută. Deasa întrebuițare a unor asemenea umpluturi devine apoi o deprindere, de care își bate joc comedia. Dar se poate oare pretinde că acest element atît de *ne cugetat* — cel puțin în aplicațiune, dacă nu în origine — nu aparține limbii?

Mai pe scurt, definițiunea limbii este datoare a cuprinde sufletul întreg, iar nu numai *cugetare*, nu numai *simțire*, și nici chiar numai pe aceste două. Grimm o întrevăzuse aceasta într-un moment, dar abia în treacăt, fără a se explica și fără a rămîne pe aiuri consecinte cu sine însuși²². Și mai de demult o înțelesese bunul simț al popoarelor. Precum la greci se identificau „limbă” și „cugetare” în λόγος sau în φράσεις, tot așa la romani *sensus* însemna „cugetare” și „simțire” totodată. După ei, omul vorbea așa cum simțea: „Pensa et sentit bene, et loquitur fortiter” (Cic., *Fam.*, XII, 22).

Limba literară, chiar cînd nu e strict științifică, este aceea care reprezintă mai mult *cugetarea*; și tocmai ea interesă mai puțin pe linguist. Steinthal observă undeva: „limba literară este patrie numai a cugetării noastre; patria simțirii și a inimei noastre este dialectul provincial al locului nașterii”²³. Nemic mai adevărat! Ei bine, tocmai dialectele provinciale fiind obiectul de predilecțiune al lingvisticeii, cum oare să excludem „simțirea și inima” din definițiunea limbii?

²¹ Minner, *Ansichten*, p. 79.

²² Grimm, *Geschichte der deutschen Sprache*, Leipzig, 1848, p. 5: „Sprache ist der volle athem menschlicher seele”.

²³ Steinthal, ap. Heyse, *System*, p. 2, nota.

Omul poate să ajungă la o limbă întemeiată exclusivamente pe cugetare; o asemenea limbă însă nu intră în obiectul lingvisticeii. Cugetarea pură ne dă pe $a + b = c$ sau $CaOSO_3$. Aceasta este oare limbă?²⁴

În graiul uman cugetarea tinde din ce în ce mai mult a predomini ca fond, iar sunetul articulat ca formă. Înaltul grad posibil al cugetării și al articulării rădică pe om foarte sus deasupra tuturor celorlalte animale. Toate acestea sînt | adevărate și iarăși adevărate; dar de aci rezultă că lingvistul este silit a acorda o mai mare atențiune cugetării și sonului articulat, iar nu rezultă că atențiunea trebuie concentrată numai și numai asupra lor, încît să se suprimă cu desăvîrșire elementul simțirii și elementul sonului confuz. Din contra, în unele faze lingvistice trecătoare și-n unele fenomene chiar permanente, tocmai simțirea mai pe sus de cugetare și sonul confuz mai pe sus de cel articulat ne oferă cheia pentru dezlegarea celor mai interesante probleme.

50

Vechea definițiune a limbei: „manifestațiunea cugetării în sunori articulate”, cu tot aparatul de profunditate filozofică cu care unii nu încetează de a o reinnoi mereu²⁵, este încă una din numeroasele rămășițe ale celui trecut cînd însăși știința izola din rădăcină pe om de restul naturii, iar cu atît și mai virtos îl izola și va să-l izoleze mereu neștiința. Numai omul *cugetă!* numai omul *articulează!* numai omul! Aceasta ne aduce aminte caracteristica mirare a unui copil, intrat de curînd în școală. Într-o zi, el aleargă la părintele său și-i zice, pe jumătate zîmbind, pe jumătate supărat: auzi, tată, profesorul ne-a spus că omul e animal! Bietului băiat nu-i venea la socoteală de a fi de o potrivă cu cîinele sau cu pisica.

Ș-apoi mai este ceva. Clauzula *cugetării* și aceea a *articulării*, dacă le vom lua în teză generală, fără a specifica diferitele graduri de una și de cealaltă la cutare sau la cutare ființă, sînt în cazul de față nu numai incompatibile cu starea actuală a științei, dar încă au ajuns a fi de prisos chiar pentru acei de ar mai voi cu orice preț să sape o prăpastie între om și între restul lumii zoologice. Animalul și el *cugetă*. Whitney nu se teme a susține că în mintea cînelui se petrec uneori nește silogisme foarte complicate²⁶. Pisica, pe de | altă parte, *articulează* cit se poate de bine pe scurtul său *miao*, în care — cînd se trăgănează — profesorul Hewitt Key distinge întreaga scară vocalică a limbei umane: $[m]i-e-a-o-u$ ²⁷. Nu se vor găsi doi oameni la două capete ale pămîntului, cari să nu auză miaunatul pisicii absolutamente

51

²⁴ Cfr. Frege, *Begriffsschrift, eine der arithmetischen nachgebildete Formelsprache des reinen Denkens*, Halle, 1879.

²⁵ Cfr. H. Wolff, *Logik und Sprachphilosophie*, Berlin, 1880, p. 161 sq.

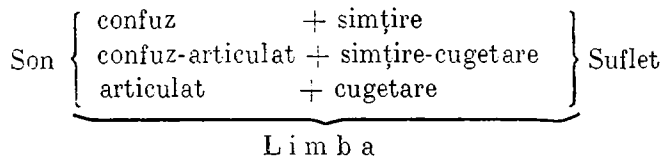
²⁶ Whitney, *Language and the study of language*, p. 414: „He (a dog) can draw, a complex of syllogisms, when applying to present exigencies the results of past experience, and can determine: that smoking water must be hot, and I shall take good care not to put my foot into it, — that is to say: water that smokes is hot; this water smokes; therefore, this water is hot; hot water hurts; this water is hot; ergo, it will hurt my foot” *.

* „El (cîinele) poate alcătui un complex de silogisme, atunci cînd aplică la condițiile imediate rezultatele experienței anterioare, și poate stabili: această apă aburîndă trebuie să fie fierbinte și trebuie să fiu foarte atent să nu-mi bag piciorul în ea; ceea ce înseamnă: apa din care ies aburi este fierbinte; din această apă ies aburi; de aceea această apă este fierbinte; apa fierbinte vatămă; această apă este fierbinte; ergo, ea îmi va vătăma piciorul” (n.ed.).

²⁷ Key, *Language*, p. 32. — Cfr. Latham, *Elements of comparative philology*, p. 697—8.

în același mod, ceea ce ar fi cu totul peste putință pentru un grup fonetic confuz. Pe al nostru *Christianus* chinezii îl aud *Ki-li-sse-tang*, dar pe pisica o numesc *miao*, după cum o numeau și vechii egipteni, după cum o numesc copiii la toate popoarele.

În rezumat, ceea ce este limba *in abstracto* s-ar putea exprime prin următoarea schemă:

§ 16

LIMBA ÎN CONCRETO

Limba *in abstracto* este — am spus-o — manifestațiunea vocală nativă a sufletului.

Limba *in concreto* este dialect [9].

52

Uzul comun numește *limbă* graiul cel literar, cel cult, cel scolastic al unei națiuni, al unui întins teritoriu locuit de un element etnic omogen, de exemplu limba franceză, germană, italiană etc. Generalmente, este graiul capitalei, al centrului politic, actual sau trecut. Termenul *dialect* se rezervă graiurilor celor provinciale ale aceleiași națiuni sau ale aceluiași teritoriu, cari sînt toate de același tip gramatical și lexic, dar divergesc unele de altele prin particularități, citeodată foarte marcate, de ex. | dialect normand, burgund, picard ale limbei franceze. Linguistul, cel puțin deocamdată, nu se poate sustrage nici el uzului comun, care s-ar scandaliza de a auzi, bunăoară, că Victor Hugo a scris în „dialectul parizian“, sau Byron în „dialectul londonez“; și totuși, sub raportul riguros al științei, toate graiurile concrete de pe fața pămîntului, literare și neliterare, sînt dialecte și iarăși dialecte, astfel că numai graiul abstract, numai facultatea nativă a omului în genere de a-și manifesta sufletul prin voce, constituie limbă. „Limba“ este omenească; „dialectele“ sînt naționale.

Înălțarea unui grai la demnitatea de „limbă“ numai fiindcă este școlastic e tot ce poate fi mai străin lingvisticeii, pentru care vorba are, din contra, cu atît mai multă valoare, cu cit este mai neartificială, mai puțin teoretizată prin școală. Din acest punct de vedere, ceea ce uzul comun numește *dialect*, ba încă cu o nuanță de despreț *patois*, ar trebui să fie fără alăturare mai prețios pentru un lingvist decît ceea ce uzul comun, în semn de considerațiune, botează *limbă*. Zic „ar trebui să fie“, căci deocamdată acest principiu există mai mult în teorie, fiind uitat aproape totdeauna în aplicațiune, uneori de bunăvoie, mai adesea de nevoie. Limbile așa-numite clasice, elena, latina, sanscrita, ebraica etc., ne sînt mai-mai necunoscute sau prea puțin cunoscute sub formele lor cele inculte. Pe de altă parte, dialectele moderne cele mărunte, lipsite de orice literatură, sînt grele de cunoscut tocmai din cauza acestei lipse. Pus într-o asemenea situațiune, lingvistul cel mai corect se vede silit a se învîrți mai cu preferință, dacă nu într-un mod exclusiv, în cercul dialectelor celor trecute în curs de secol prin multipla acțiune a școlai.

Aceasta este atit de adevărat, încit pentru studiul dialectelor propriu-zise, mai mult sau mai puțin inculte, s-a mănținut în lingvistică termenul tehnic de „dialectologie“, care n-ar avea nici un sens. dacă acele dialecte ar procura, după cum ar trebui, totalitatea materialului. sau măcar o mare parte din el. Înțelegem o „dialectologie“ separată în filologia clasică, | pentru care graiul cel literar servă ca normă²⁸. O înțelegem chiar în Stalder pe la începutul secolului nostru, când lingvistica era încă de tot în fașă²⁹. Astăzi însă, sub condeiuul unui linguist, e cam greu a o înțelege.

Cînd Giovanni Papanti a publicat frumoasa colecțiune: *I parlari italiani in Certaldo* (Livorno, 1875), Ascoli a zis că prin aceasta se aduce un mare serviciu: „alla dialettologia dell'Italia“³⁰. Dar atunci ce va fi oare „glottologia italiana“, pusă în titlul excelentei reviste a lui Ascoli? „Dialettologia italiana“ este ea numai o mică parte din „glottologia italiana“, în care locul de onoare aparține limbei literare a Italiei în comparațiune cu celelalte limbi literare romanice din Francia, Spania etc.? Negreșit, nu un linguist ca Ascoli ar fi putut să zică ceva în acest sens; din contra, pentru dinsul „dialectologia“ coincide aproape în toate puncturile cu întreaga sferă a lingvisticei pozitive³¹; dar totuși termenul „dialectologie“, prin însăși existența sa, ne spune *grosso modo* că numai graiurile cele literare, numai ceea ce vulgul numește „limbi“ în opozițiune cu „dialecte“, se studiază deocamdată mai în specie de cătră toți linguștii, între cari astfel dialectologii formează un fel de excepțiune din regulă, adecă ceva tot așa ca în filologia clasică.

Oricum ar fi, cultă sau incultă, veche sau nouă, mare sau mică, orice limbă concretă, orice sistemă a manifestățiunii vocale native a sufletului, este pentru linguist un „dialect“, căci metoda științifică îi impune de a nu compara unul cu | altul nește elemente eterogene, ci numai pe membrii înrudiți ai unui grup sau grupurile înrudite ale unei familie.

Zicînd însă că orice limbă concretă este un dialect, noi distingem în cuvîntul „dialect“ două nuanțe, cari pot fi de prisos în uzul comun, dar sînt de o însemnătate extremă în studiul lingvistic: dialect etnologic și dialect antropologic.

Două sau mai multe graiuri de aceeași origine comună sînt dialecte etnologice fiecare în privința tuturor celorlalte. În acest înțeles, dacă ne măr-ginim în generalitate, cuvîntul *dialect* nu diferă de accepțiunea sa uzuală.

²⁸ Cfr. Nibbe, *Dialectologia graeca in tabellis*, Rostochii, 1755.

²⁹ Stalder, *Die Landessprachen der Schweiz oder schweizerische Dialektologie*, Aarau, 1819.

³⁰ *Archivio glottologico italiano*, t. 2, p. 439.

³¹ *Ibidem*, t. 1, p. XXXIX: „rifar la storia di queste nuove persone latine, esplorarne la genesi, gl'incrociamenti e le propaggini; risalir cosi, dall'una parte, ai fondamenti antero-romani, e scendere, dall'altra, in sino a ricomporre e correggere la cronaca di quelle età, che possiamo ancora dir moderne; raccogliere, in questo largo e cauto lavoro, tesori infiniti per l'istoria generale del linguaggio; ecco ciò che può sin d'ora, e deve volere, la dialettologia romana in generale e l'italiana in specie“*.

* „A reface istoria acestor noi persoane latine, a le explora geneza, interferențele și ramificațiile; a urca în felul acesta, pe de o parte, pînă la temelile ante-romane și a cobori, pe de alta, pînă la recompunerea și corectarea cronicilor acelor epoci, cărora le mai putem zice moderne; a aduna, în această muncă vastă și prudentă, comori infinite pentru istoria generală a limbajului; iată ceea ce poate și ceea ce trebuie să însemne dialectologia romanică, în general, și cea italiană, în particular“ (n.ed.).

Oricine lesne va precepe, fără a fi linguiŝt, că dacoromâna, macedoromâna și istriianoromâna sînt dialecte române [10]; româna în genere, franceza, provençala, italiana, retoromana, spaniola și portugeza sînt dialecte romanice etc. Lucrul însă încetează de a fi atît de simplu din dată ce intrăm în amărunte asupra naturei unui asemenea „dialect“. Românul din Carpați, cînd aude pe un român de la Pînd, zice rizînd că „vorbește stricat românește“. Parizianul se rostește cu același ton glumeț despre *patois* provinciale. Ei nu vor să priceapă în ruptul capului că nici un dialect nu este stricat față cu celelalte, de vreme ce toate dialectele, toate fără excepțiune, sînt fiecare cite un produs normal al unei dezvoltări deopotrivă firești.

Pentru a înțelege într-un mod științific ceea ce este „dialectul etnologic“, cată să răspundem la două cestiuni fundamentale:

1° Care e raportul reciproc între dialectele unui grup?

2° Care este relațiunea lor totală cătră punctul comun de plecare?

Cu alte cuvinte, dialectul etnologic ni se prezintă sub două puncturi de vedere esențiale: punctul de vedere *peritetic*, cînd se compară graiurile sincronice unul altuia, și punctul de vedere *anatomic*, cînd se compară perioadele succesive din ce în ce mai în sus ale fiecărui grai în parte față cu ale celorlalte graiuri [11].

55 În literatura linguiŝtică contimpurană a avut un răsunset oarecare ceartă între doi romaniști de prima ordine: Ascoli și Paul Meyer.

Grupul dialectal provençal deosebindu-se într-un chip foarte simțit de grupul dialectal francez, Ascoli s-a încercat a demonstra existența unui grup intermediar între ambele, cărui i-a dat numele de franco-provençal: „numesc franco-provençal — zice el — un tip idiomatic, în care, pe lângă unele caractere specifice ale sale, se intrunesc mai multe alte caractere, comune în parte tipului francez, în parte celui provençal“³².

Paul Meyer combate această încercare în următorul chip:

„Mie mi se pare că nici un grup dialectal, oricum ar fi combinat, nu poate să constituie o familie naturală, deoarece aceea ce se chiamă dialect, considerîndu-se ca specie, nu este el însuși decît o concepțiune destul de arbitrară a spiritului nostru. Iată, în adevăr, cam în ce fel procedăm noi pentru a constitui un dialect. Alegînd în limba unei țări oarecari un număr oarecare de fenomene, noi facem din ele trăsure caracteristice ale limbei din acea țară. Această operațiune ar ajunge a determina o specie naturală serioasă numai atunci cînd, într-o asemenea alegere de trăsure caracteristice, n-ar juca un mare rol arbitriul. În faptă, însă, fenomenele linguiŝtice cele observate într-o regiune nu vor să se mărginească toate pe aceeași întindere geografică. Ele se împletecesc și se curmezișează astfel, încît niciodată nu vom reuși a găsi o circumscripțiune dialectală statornică, ci numai ne închipuim că am găsit-o. Să presupunem, de exemplu, că se ia ca trăsură caracteristică a dialectului picard conservarea lui *c* (*k*) denaintea lui *a* la începutul cuvîntului sau după o altă consoană. Acest criteriu de hotar va merge bineșor la sud și la răsărit, dar mai puțin la nord, afară numai dacă vom împinge dialectul picard pînă la cel flamand, și nicidecum la apus, de vreme ce-l aflăm și-n Normandia, al cărei dialect nu se identifică cu cel picard. Ne vom vedea dară siliți a alerga la vreo altă trăsură caracteristică, care să nu fie comună normanzilor și picarzilor, alegînd-o, iarăși într-un mod arbitrar, acolo unde, după o idee preconcepută, vom voi a pune hotarul între ambele dialecte. Vom lua, bunăoară,

³² Ascoli, *Archivio*, t. 3, p. 61.

formarea în *-oe* a imperfectului de la prima conjugățiune, proprie dialectului normand. Și aci însă vom păți-o ca și cu *c* denaintea lui *a*. Despre răsărit, această trăsură caracteristică se va potrivi, dar nu și despre apus, unde ea trece departe peste hotarul Normandiei, afară numai doară dacă s-ar pre-
tinde că în Anjou și-n Poitou se vorbește tot dialectul normand. A procedea altfel nu e chip, o știu; dar prin această neputință nu se scuză arbitriul. De aci urmează că ceea ce se zice dialect este o specie mai mult artificială decit naturală, orice definițiune a dialectului fiind o *definitio nominis*, iar nu *definitio rei*. Deci, dacă dialectul este ceva confuz prin însăși natura sa, vor fi tot așa de confuze și preținsele grupuri dialectale...³³

Cearta între Ascoli și Paul Meyer este cu atit mai instructivă, cu cit în realitate ambii adversari constatând unul și același fenomen: *continuitatea cea ne-ntreruptă a dialectelor din punctul de vedere peritetic*. Unul și altul recunosc deopotrivă că graiurile cele învecinate se confundă totdeauna la puncturile de contact reciproc. Așa-numitul grup franco-provençal nu este pentru Ascoli alteceva decit o probă că între grupul francez și grupul provençal nu există nici o lacună. Paul Meyer, la rîndul său, nu vede nici o lacună între dialectul normand și cel picard [12].

Cel întâi care dibuise acest raport de neîntreruptă continuitate peritetică a dialectelor etnologice a fost amicul nostru Hugo Schuchardt, indicîndu-l nu numai în întreaga familie neolatină, dar întinzîndu-l chiar asupra oricărei alte familii lingvistice.

Sînt acum vreo douăzeci de ani, el zicea:

„Cînd noi cutrierăm un întreg cerc lingvistic, constatăm mai totdeauna că dialectele cele învecinate, primare, secundare, terțiare etc., nu se despart unul de altul într-un mod brusc. ci convergesc laolaltă, contopindu-se împreună. Tot așa este în privința grupurilor dialectale celor mari: între cel spaniol și cel francez, între cel francez și cel italian se arată tranzițiuni; chiar între cel spaniol și cel italian, deși le separă marea, totuși graiul sard ne apare ca un nod de legătură. Sub acest raport, este foarte interesant studiul grupului retoroman, care dintr-o parte, prin ramura rumoșă, se apropie de franceza, iar din cealaltă, prin ramura ladină, de italiana. În Tirol, mai cu seamă, este cu greu de a stabili o linie de demarcațiune: pe cînd graiurile grödneric și badiotic sînt curat retoromane, iar graiul trientinic și altele sînt curat italiene, la mijloc între ele figurează graiurile de la Fassa, Buchenstein, Ampezzo etc., despre cari anevoie se poate spune dacă ele sînt retoromane sau italiene...“³⁴

Putem trece acum la cealaltă cestiune fundamentală: punctul de vedere *anatetic*.

Perioadele succesive din istoria unei limbi formează un lung șir de dialecte față unul cu altul. Aceasta se învederează mai cu seamă cînd punem alături două perioade destul de depărtate, de exemplu franceza lui Joinville și franceza actuală, sau engleza actuală și engleza lui Chaucer. Singura deosebire între asemenea dialecte *anatetice* și între dialectele cele *peritetic* este că pe unele le despărțește timpul, pe celelalte spațiul³⁵. Dacă însă dialectele cele peritetic, precum am conștatat mai sus, sînt legate

³³ Paul Meyer, în *Romania*, t. 4, p. 294—5.

³⁴ Schuchardt, *Der Vokalismus des Vulgärlateins*, t. 3, Leipzig, 1868, p. 32—4.

³⁵ Cfr. Whitney, *Language*, p. 153: „The variation of language in space, its change from one region to another, is a not less obvious fact than its variation in time, its change from one epoch to another“ [13].

printr-o continuitate ne-nteruptă, cu cît mai virtos trebui să recunoaştem aceeaşi neîntreruptă continuitate dialectelor celor anatetice. De la Joinville sau de la Chaucer pînă astăzi istoria limbei franceze sau a limbei engleze poate fi urmărită zi cu zi, oferindu-ne din moment în moment o treptată diferenţiere, o tranziţiune imperceptibilă, dar foarte reală.

De aci unii au tras concluziunea extremă că o limbă nouă nu se poate numi *fică* a unei limbi vechi, precum nici viceversa o limbă veche nu este *mumă* a unei limbi noue, ci între ambele. limba cea veche şi limba cea nouă, există numai relaţiunea a două puncturi foarte depărtate din continuitatea cea ne-nteruptă anatetică a unei şi aceleiaşi limbi. Cu mult foc o susţinuse mai cu seamă un romanist foarte eminent, răposatul August Fuchs, în privinţa tuturor dialectelor neolatine. Franceza, provenţala, italiana, spaniola, portugeza, retoromana şi româna — zice el — nu sint fiice ale latinei, ci o firească a ei c o n t i n u a Ț i u n e: „eine ganz naturgemässe Fortsetzung und Fortbildung der Lateinischen Sprache“³⁶.

Cînd noi am zis că dialectul etnologic este o continuitate ne-nteruptă, astfel că nicăiri nu trebui să se găsească, în sfera unei singure familii lingvistice, neşte salturi violente, în timp sau în spaţiu, de la o stare la o altă stare, n-am înţeles prin aceasta absoluta imposibilitate a unei clasificăţiuni geografice a dialectelor celor peritetice, sau absoluta imposibilitate a unei clasificăţiuni genealogice a dialectelor celor anatetice.

59 Continuitatea, oricît de ne-nteruptă, nu exclude existenţa unor centruri mai pronunţate. Culorile prisme trec pe nesimţite dintr-una într-alta, fiind anevoie a indica punctul unde se sfîrşeşte una şi unde se începe cealaltă; dar la o distanţă de la început şi de la sfîrşit fiecare culoare înfăţişează un mijloc foarte lămurit. În acest mod, se confundă capetele | dialectelor, nu însă şi porţiunile lor centrale. Orice grup dialectal conservă în bloc o expresiune a sa proprie, care e cu atît mai distinsă, cu cît grupul este mai mare. Graţie acestei concentraţiuni relative, complexul dialectelor franceze, orice s-ar zice, lesne se deosebeşte de complexul dialectelor spaniole sau italiene, şi toate la un loc se deosebesc tot atît de lesne de complexul vechi latin.

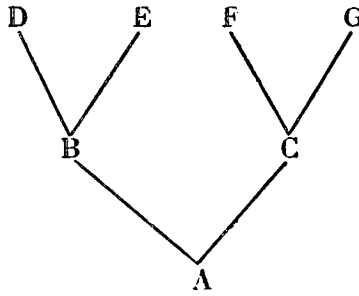
„Dificultatea — observă undeva Max Müller — nu este tocmai de a arăta tranziţiunea de la un strat lingvistic la un alt strat, ci mai mult de a trage un hotar sigur între diversele straturi. O dificultate analoagă simţise geologia, astfel că Lyell a fost silit a născoci neşte numi elastice ca *eocen*, *miocen*, *pliocen*, cari însemnează *auroră*, *mai-puţină-cantitate*, *predomnirea* formaţiunilor nouă, dar nu indică nici o linie de demarcaţiune precisă între un strat şi un alt strat. Aci, ca şi pe aiuri, creşterea naturală, grămădirea curat mecanică şi concreţiunea sint neşte lucruri atît de delicate şi aproape imperceptibile, încît concursul lor înlătură orice terminologie ştiinţifică riguroasă şi ne face, cu voie sau fără voie, a ne mulţumi cu o exactitate aproximativă“³⁷.

Orice mapă geografică dialectală implică rezerva fluctuaţiunilor terminale: centrul fiecărui dialect e pronunţat, hotarele sint echivoce. O rezervă şi mai importantă trebui prevăzută în privinţa arborelui genealogic al dialectelor.

³⁶ Fuchs, *Die romanischen Sprachen in ihrem Verhältnisse zum Lateinischen*, Halle, 1849, p. 3.

³⁷ M. Müller, *La stratification du langage*, trad. Havet, Paris, 1869, p. 15.

Figura obicinuită:

nu este, în lingvistică ca și-n eraldică, decît o abreviațiune a unei figure mult mai complicate, care cu greu s-ar putea exprime într-un mod grafic. Un A nu naște pe B ca pe o ființă de tot nouă, ci numai îl manifestă, scoțîndu-l dintr-o stare anterioară latentă. Cînd noi zicem că dialectele romanice s-au născut din limba latină, înțelegem prin aceasta că *a*, *b*, *c* erau deja cuprinse în A, dar într-o fază mai mult sau mai puțin rudimentară. Această relațiune a dialectelor peritetice cătră punctul lor comun de plecare anatetic se poate simboliza numai doară prin treptata mărire a literelor, începînd de la cele aproape invizibile, cam în următorul chip:

60

a *b* *c*
a *b* *c*
a *b* *c*
a *b* *c*
a *b* *c*
a *b* *c*

Aceasta însă nu este tot. Fiecare *a*, *b*, *c*, chiar atunci cînd ele zac imperceptibile în sinul lui A, cuprinde în sine în stare latentă alte dialecte *α*, *β*, *γ*, gata a se manifesta la rîndul lor și susceptibile de o nouă generațiune ulterioară *α*, *ε*, *κ*. Astfel, fiecare termen dintr-un arbore genealogic dialectal este, matematiceste vorbind, un polinom, în care sînt închiși mai mulți alți termeni de o gradațiune foarte varîe în intensitate și-n durată.

Un arbore genealogic în sensul ordinar al cuvîntului, adecă ceea ce se zicea la noi altădată „spîța neamului“, înșiră numai pe membrii cei cunoscuți ai familiei, punînd cite un misterios N în privința acelor care n-au lăsat în lume vreo urmă măcar nominală, și nici măcar atîta despre cei morți în copilărie sau chiar la naștere. Mulți N ar trebui să figureze și într-un arbore genealogic al dialectelor! Oriunde vorbesc doi oameni, se află deja germeni a două dialecte³⁸ Dintr-un singur grai, fie cit de mărunțel, s-ar putea desfășura altele mii și mii. Însă nu toate posibilitățile au ocaziunea de a se realiza, și în toate cele realizate au soarta de a trăi.

61

³⁸ Whitney, *Language*, p. 154: „no two men speak exactly the same tongue: of course, then, they would not propagate the same“*.

* „Doi oameni nu vorbesc exact aceeași limbă: desigur, în acest caz, ei nici nu ar putea-o propaga pe aceeași“ (n.ed.).

Am spus că dialectul este nu numai etnologic, dar și antropologic.

Intrucît „limba“ e comună omenirii întregi, fiecare grai al unei colectivități de oameni este un *dialect* din acea limbă comună față cu toate celelalte graiuri ale tuturor celorlalte colectivități de oameni, oricît de eterogene ar fi între sine acele graiuri sau colectivități de oameni. Prin dialect etnologic, francezul e rudă cu italianul sau cu spaniolul; prin dialect antropologic, el este rudă chiar cu hotentotul³⁹.

Nu există două graiuri pe suprafața pămîntului cari să nu ne prezinte interesante paralelisme materiale sau fonetice, formale sau gramaticale, sintactice, ideologice.

Astfel, dacă ar fi să admitem în lingvistică termenul de *dialectologie*, ar trebui să zicem că uneori noi facem anume o *dialectologie antropologică*; bunăoară:

Bindseil, cînd compară sunurile în toate graiurile cunoscute sau urmărește acolo feluritele chipuri de a exprime noțiunea de „gen“⁴⁰;

Schleicher, cînd studiază acțiunea asupra consoanei a parazitului *y(î)* la greci ca și la evrei, la maghiari ca și la chinezi sau la tibetani⁴¹;

Buschmann, cînd colindează pretutindeni după numirile copilărești ale părinților, arătîndu-ne că la sălbateci de prin Africa, America și Australia se aude întocmai ca la noi *tata* sau *mama*⁴²:

62

Garnett, cînd își explică natura genitivului sau vreo altă formă gramaticală prin alăturarea graiurilor celor mai diverse, pînă și din Polinezia⁴³;

Pott, cînd grămădește exemple peste exemple de reduplicarea mecanică și dinamică a silabei de prin toate continentele⁴⁴;

Georg von der Gabelentz, cînd procede în același chip pe terenul sintactic⁴⁵;

Și așa mai departe.

Să dăm un specimen. Graiul român și graiul sălbatecilor dahcota din America sînt două dialecte, nu din aceeași familie lingvistică, dar din aceeași limbă umană; două dialecte în cari, de exemplu, ne întîmpină deopotrivă un articol postpozitiv: *wicasta-kin* = *omu-l*. sau formațiunea viitorului prin „a voi“: *mani-hta* = *umbla-va*⁴⁶, deși nimic analog nu se află la frații noștri de singe, la francezi, italieni etc.

Intrucît lingvistul nu confundă dialectul antropologic cu dialectul etnologic; intrucît el nu caută filiațiune națională acolo unde nu se află decît identitate de natură umană; asemeni studie, conduse cu o pază cu atît mai metodică, cu cit mai alunecos e terenul, concurg a limpezi, și uneori singure

³⁹ Cfr. Pott, *Max Müller und die Kennzeichen der Sprachverwandtschaft*, în *Zeitschr. d. d. morg. Gesell.*, t. 9, p. 422.

⁴⁰ Bindseil, *Abhandlungen zur allgemeinen vergleichenden Sprachlehre*, Hamburg, 1838.

⁴¹ Schleicher, *Zur vergleichenden Sprachgeschichte*, Bonn, 1848.

⁴² Buschmann, *Über den Naturlaut*, Berlin, 1853.

⁴³ Garnett, *The philological essays*, Leipzig, 1859 [14].

⁴⁴ Pott, *Doppelung (Reduplikation, Geminatio) als eines der wichtigsten Bildungsmittel der Sprache, beleuchtet aus Sprachen aller Welttheile*, Detmold, 1862.

⁴⁵ G. v. d. Gabelentz, *Ideen zu einer vergleichenden Syntax*, în *Zeitschr. f. Volkerps.*, t. 6, p. 376—84; t. 8, p. 129 etc.

⁴⁶ *Revue de linguistique*, t. 9 (1876), p. 15.

pot să limpezească, cestiunile cele mai importante în viața limbii în genere și a fiecărui grai în specie [15].

Dialectul antropologic trebuie privit și el din cele două puncturi de vedere: peritetic și anatetic. Studiul peritetic compară elementele omogene așa-zicind contimpurane ale diferitelor graiuri, de ex. noțiunea pluralului în toate familiile lingvistice. Dar această noțiune, luată într-un moment dat, este necesarmente rezultatul unei evoluțiuni anterioare, mai lungi | sau mai scurte, care se poate constata numai urcându-ne din treaptă în treaptă în fazele precedinți ale diverselor graiuri. Cu alte cuvinte, dialectul antropologic, ca și cel etnologic, cată a fi urmărit nu numai prin periteză în spațiu, pe unde este, dar și prin anateză în timp, cum a devenit, căci limba, în orice clipă a existenței sale, are o vîrstă, la care a ajuns printr-un șir de vîrste succesive [16].

63

O categorie foarte instructivă a dialectului antropologic din punctul de vedere anatetic este — nu „limba școlărească“ cea artificială, despre care noi am vorbit în §-ul precedent, ci o limbă foarte naturală — așa-numita limbă copilărească, care corespunde oarecum primelor încercări de a vorbi în istoria limbii umane.

A studia graiul născind al unui popor, adică al unei colectivități, este mai anevoie decît a supune studiului graiul născind al unui copil, adică al unei individualități: este mai anevoie, deoarece copii găsim pretutindeni, pe cînd popoare în fază de a-și zămisli modul vorbirii nu se află mai nicăiri, aproape pretutindeni graiurile fiind deja trecute peste primul period al formațiunii. Copilul în acest caz suplește pe popor; ceva mai mult, el suplește umanitatea.

Biologia a constatat că individul, în dezvoltarea sa de la embrion pînă la descompunere, percurge aceleași trepte ca și totalitatea speciei din care face parte. Este un paralelism constant — după expresiunea lui Hăckel — între „individ“ și „seria sistematică“, între „ontogenie“ și „filogenie“. Darwin se încercase a merge și mai departe, zgîndărind pînă și în peripețiile embrionului fazele vieții ante-umane. Pe noi însă acest principiu biologic de paralelism ne interesă numai în marginea epocii cînd omul este *homo*, nu *simia* *. Cum se naște limba la un copil, aproape tot așa trebuia să se fi născut la un popor, la întreaga specie umană. Zicem „aproape tot așa“, și iată de ce.

Deja egipteanul Psametic cu șapte secolii înainte de Crist, apoi în Evul mediu împăratul Frederic II și-n timpii mai | încoace, regele scoțian Iacob IV⁴⁷, unii lăsînd a crește copilul cu cite un dobitoc, alții cu un om mut, în ambele cazuri despărțindu-l cu desăvîrșire de societatea omenească cea vorbitoare, pentru ca să n-o poată imita, ci să-și formeze graiul din propria sa inițiativă, s-au încercat a dezvălui misterul nașterii limbii umane. Experimentele erau stingace și au dat rezultate comice; dar punctul de plecare a fost foarte corect. Născut într-un mijloc social, copilul își însușește limba societății, pe cînd ar trebui să-l vedem formîndu-și-o prin sine însuși într-un contact de-a dreptul cu natura exterioară. Aci este deosebirea cea esențială între limba copilărească a individului și limba copilărească a colectivității umane. Un paralelism aproximativ, nu perfect.

64

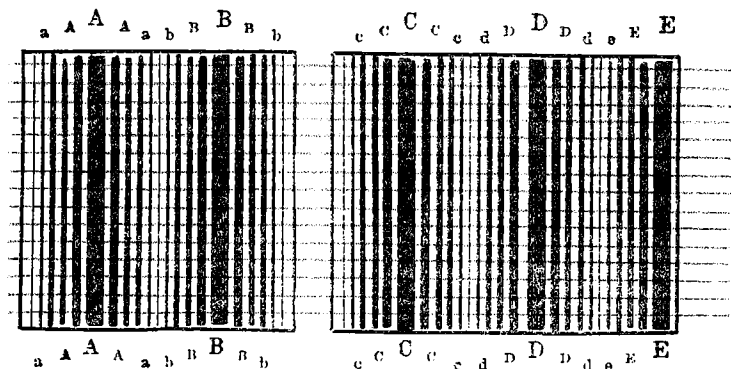
* „Maimuță“ (n.ed.).

⁴⁷ Cfr. FARRAR, *An essay on the origin of language*, London, 1860, p. 10.

Să nu uităm totuși că, pină și într-un mijloc social înaintat, copilul nu primește deodată limba societății și n-o primește întocmai, ci mult timp o mai împeștritează cu cite ceva propriu al său, rezultind din instinct sau din organism, și mult timp formulează într-un mod original chiar elementele cele primite din afară. Pentru a se înțelege cu copilul, părinții, fie cit de serioși, sint adesea siliți a vorbi ei înșii pe jumătate copilărește.

Linguistica a început a acorda din ce în ce mai multă atențiune acestei limbi copilărești, de care — din diverse puncturi de vedere converginți — se interesă nu mai puțin filozofii, pedagogii și biologii. Dintre cei ce au studiat-o mai cu dinadinsul, vom indica aci pe Egger⁴⁸, Schulze⁴⁹, Sigismund⁵⁰, Taine⁵¹, Löbisch⁵², Holden⁵³, Preyer⁵⁴ etc., | afară de observațiuni mai în treacăt, dar foarte instructive, de Schleicher⁵⁵, Ebel⁵⁶ și alții.

Ca să ne rezumăm, limba *in concreto* se poate simboliza prin următoarea încrucișare de linie verticale negre și de linie orizontale roșie:

Cele două patrături reprezintă două familie linguistice, străine una alteia sub raportul etnologic și împărțite fiecare aparte într-un număr de dialecte ce se contopesc prin nuanțe gradate, astfel că *A* trece în *B* prin *a a b b* sau *D* trece în *E* prin *d d e e*, dar niciodată *B* nu trece în *C*, căci între ambele patrături se deschide la mijloc un interval gol, o lacună, o întrerupere de orice continuitate, de ex. între familia ario-europee și între limba bascică; ceea ce unește însă chiar pe *B* cu *C*, împreunind toate graiurile umane fără excepțiune, sint liniile cele orizontale roșie, prin cari se figurează elementul antropologic.

⁴⁸ *Observations et réflexions sur le développement de l'intelligence et du langage chez les enfants*, Paris, 1879, in-8.

⁴⁹ *Die Sprache des Kindes*, Leipzig, 1880, in-8.

⁵⁰ *Kind und Welt*, Braunschweig, 1856, in-8.

⁵¹ *De l'acquisition du langage chez les enfants*, în *De l'intelligence*, Paris, 1878, p. 357—83.

⁵² *Entwicklungsgeschichte der Seele des Kindes*, Wien, 1851, in-8.

⁵³ *The vocabularies of children under two years of age*, Hartford, 1877, citat în *Revue de linguistique*, t. 10, p. 354, și în *Sayce, Introd.*, t. 2, p. 314.

⁵⁴ *Psychogenesis. Die Entwicklung des Menschen in den ersten Lebensjahren*, în *Deutsche Rundschau*, 1830, April.

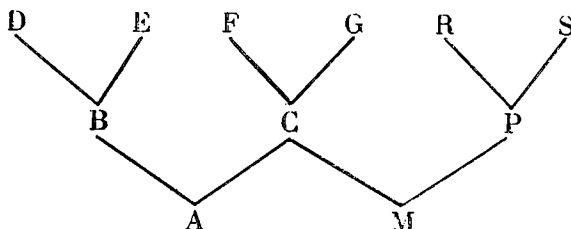
⁵⁵ *Einige Beobachtungen an Kindern*, în *Kuhn, Beitr.*, t. 2, p. 497—8, și t. 4, p. 128.

⁵⁶ *Curiosa*, în *Kuhn, Beitr.*, t. 3, p. 480.

LIMBA AMESTECATĂ

Vorbind despre limba *in concreto*, noi am lăsat cu totul la o parte o cestiune foarte importantă, care nu se impacă, pină | la un punct, cu principiul continuității ne-nterupte a dialectelor. 66

Popoarele se amestecă unele cu altele; se amestecă, prin urmare, și graiurile lor. Pină unde poate să meargă un asemenea amestec? Dacă am admite *a priori* că două dialecte, posedind fiecare o individualitate a sa proprie, s-au amestecat în proporțiune de jumătate cătră jumătate, atunci doi arbori genealogici dialectali ar trebui îmbinați cam în următorul mod:

Aci continuitatea cea ne-nteruptă anatetică nu mai este perfectă, căci C, împreună cu urmașele sale F și G, continuă nu numai pe A, dar și pe M totodată.

Continuitatea cea ne-nteruptă peritetică ar suferi și ea nu mai puțin într-un asemenea caz, de vreme ce dialectul cel amestecat, dacă celălalt element al amalgamei este eterogen, ar pierde relațiunea sa anterioară cătră dialectele cele omogene învecinate. În loc de o succesiune geografică dialectală gradată, care s-ar putea figura prin A¹, A², A³, A⁴, noi am avea deodată o succesiune dialectală neregulată: A¹, A², B, A⁴, membrul precedent A³ fiind înlocuit, în spațiul ce-l ocupa, printr-un B, adecă prin ceva nou.

Mai întâi de toate, să ne înțelegem bine asupra punctului în dezbatere.

Un englez, Cresswell Clough, a publicat nu demult o carte întreagă, intitulată: „Despre existența limbilor amestecate“, în care el declară cu tărie că pretinsa axiomă, susținută de | cei mai mulți linguști, cum că „o limbă amestecată este o imposibilitate“, trebui întoarsă pe dos: „imposibilitate este o limbă neamestecată“⁵⁷. 67

Pentru a demonstra această teză, autorul pleacă de la principiul că într-o asemenea problemă cată a fi considerată nu numai gramatica unei limbi, dar încă vocabularul și pronunția; apoi, în aplicarea principiului, el pe gramatica o înlătură mai cu desăvârșire, ba chiar recunoaște că: „acolo amestecul nu e tocmai prea mare“⁵⁸ și — alunecând pe ici pe colea asupra

⁵⁷ James Cresswell Clough, *On the existence of mixed languages*, London, 1876, pref.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 4: „Grammar, then, can [be mixed, and is often found so, though not to any very great extent“.

pronunțării — se ține aproape exclusivamente în sfera vocabularului.

Ca ce fel înțelege Cresswell Clough „limba amestecată“, o putem judeca după următorul § despre graiul românesc:

„Românii au trei stiluri: stil purist sau latin, stil tânăr românesc sau francez și stil vechiu românesc sau conservativ. Așa puristul va zice: m-am obligarisiert; francezomanul: m-am engajarisit; conservativul: m-am îndatorit. *Temelia limbii române e latină, de ex. apă = aqua, așteptare = expectare, bun = bonus, cap = caput, copt = coctus, domn = dominus, doftor = doctor, iapă = equa, fiu = filius, frate = frater, lapte = lac, masă = mensa, muma = mater (!), tată = pater (!), pinză = pannus, pept = pectus etc., unde se văd unele schimbări consonantice curioase, precum ct în pt și ft, qua în pa, p în t (!), m în t (!), iar în dialectele sudice (sic) încă p în k și ct în pt (!) de ex. keptu = pectus. Prezintele indicativ este latin: cântu = canto, cânti = cantas, cântă = cantat etc. și gramatica în genere e tot așa de romanică ca și cea franceză, italiană, spaniolă sau portugeză. În vocabularul român se află o seamă de elemente slave, precum smintină = rus. (?) smetana, verigă = rus. veriga, bob = rus. bob etc. Învecinării unguri stînd în același raport către Austria ca românii către Turcia (!) și popoarele cele subjugate gravitînd totdeauna unul către altul (!?), nu e de mirare că literatura și cugetarea maghiară (!) n-au fost fără influință asupra României. Așa ponos = ung. panasz, muncă = munka, poruncă = parancs. oțel = aczél etc. Mai este încă un element străin. Creștinii români făcînd adesea cauză comună cu grecii contra turcilor (?), mai multe vorbe neogrece s-au introdus în limba română, precum drum = δρόμος și zamă = ζουμι⁵⁹.*

Negreșit, nu printr-o asemenea procedură se poate zgudui categorica aserțiune a unui Max Müller, că „limbile nu sînt niciodată amestecate“⁶⁰. Toată lumea știe foarte bine și nemini nu s-a îndoit în vecii vecilor că orice popor împrumută cuvinte de la alte popoare; nu aceasta însă avea în vedere ilustrul linguist de la Oxford, cînd a contestat existența „limbei amestecate“, ci anume gramatica și iarăși gramatica, pe care o numește „single și sufletul limbii“⁶¹.

De asemenea Papillon: „Studiul lingvistic nu arată nici o urmă de aparat gramatical amestecat într-una și aceeași limbă“⁶².

Hovelacque se rostește și mai lămurit: „Jamais on ne parviendrait à créer une langue mixte. On ne saurait imaginer un langue indo-européenne dont la grammaire soit en partie slave, en partie latine. Il n'y a pas, il ne peut y avoir de langues mixtes. L'anglais, par exemple, chez lequel se sont introduits un si grand nombre d'éléments étrangers, notamment d'éléments français, n'en demeurer pas moins jusqu'à son extinction une vraie langue germanique...“⁶³.

69 Singurul linguist care a supus cestiunea „limbei amestecate“ unui studiu mai pe larg a fost Sayce, consacîndu-i un capitol întreg în „Principiile de filologia comparativă“.

Împărtășind și el credința, ca să nu zicem prevențiunea, că „o gramatică amestecată e peste putință“⁶⁴, Sayce stabilește însă unele rezerve, cari în

⁵⁹ *Ibidem*, p. 48, cfr. p. 39.

⁶⁰ M. Müller, *Lectures*, 1-t series, ed. 1866, p. 77: „languages are never mixed“.

⁶¹ *Ibidem*, p. 78: „the grammar, the blood and soul of the language“.

⁶² Papillon, *A manuel of comparative philology*, ed. 1877, p. 18.

⁶³ Hovelacque, *La linguistique*, p. 10.

⁶⁴ Sayce, *Principles*, ed. 1874, p. 173: „we cannot have a mixed grammar“.

fond distrug această teorie; bunăoară: „Vecinătatea a două limbi face că o parte din populație e bilinguică; și dacă o asemenea bilinguitate ia o întindere însemnată, atunci se întâmplă adesea schimb de idiotisme între ambele dialecte, iar împreună cu idiotisme se deschide o ușcioară pentru introducerea nouelor forme gramaticale”⁶⁵. Ca exemple, Sayce aduce genitivul și dativul englez al pronumelui personal *of me, to me*, care este o imitație a francezului *de moi, à moi*, în loc de forma anglo-saxonă *min, me*; întrebuintarea unui articol postpozitiv, trecut de la români la bulgari: *člčk-ăt = omu-l*, deși fenomenul e de tot străin familiei lingvistice slavice, etc.⁶⁶ Și totuși el conchide, aproape tot așa ca Max Müller sau Hovelacque, că: „în teză generală, realitatea confirmă negațiunea cea absolută, pe care lingvistica o opune vechii noțiuni despre amestecul formelor gramaticale”⁶⁷.

O apărare atât de elastică a curentului celui la ordinea zilei a fost menită, negreșit, mai mult a zdruncina decit a întări pretinsa axiomă.

Citind pe Sayce, un alt linguist englez observă: „Doctrina cea predominantă despre imposibilitatea gramaticii amestecate poate fi adevărată, dar probele aduse despre aceasta nu mi se par a fi pe deplin mulțumitoare”⁶⁸.

Tot atât de păzit, profesorul Delbrück, a cărui carte este cea mai nouă introducere generală la lingvistică, apărută la lumină abia de vreo câteva zile, declară că „limba amestecată” este încă o problemă, mai adăugînd că despre această problemă nu s-a scris deocamdată nici o lucrare temeinică⁶⁹.

Alți linguiști, fără a dezbate măcar cestiunea, admit posibilitatea amestecului gramatical al limbilor ca ceva care nici că s-ar fi contestat vreodată. Așa face Miklosich în studiele sale asupra țiganilor⁷⁰: așa face Ascoli în ceea ce el numește „la riazione etnologica” sau rezistența limbei cucerite contra celei cuceritoare⁷¹; așa fac mulți dintre cei mai de frunte.

Dar ce zic! Însuși Sayce, precum vom vedea îndată mai la vale, pare a fi renunțat mai tirziu la dogma „neamestecabilității”.

Așadară, știința e departe de a fi zis ultimul său cuvînt. Max Müller, Hovelacque și alții s-au prea grăbit a erige în axiomă un punct pînă aci foarte controversabil. În loc de a se sili să astupe cu orice preț printr-o negațiune dictatorială calea cercetării ulterioare, ei ar fi făcut mai corect de a provoca discuțiunea, cel puțin prin câteva rezerve de natura celor indicate de Sayce. Este curios că un adevărat amestec de gramatică figurează tocmai în fraza prin care Max Müller neagă radicalmente un asemenea amestec. El zice: „*Languages are never mixed*”. Ei bine, „*languages*” este un franțuzism nu numai lexic, dar și gramatical totodată. Nici un dialect germanic

⁶⁵ *Ibidem*, p. 174.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 175 sq.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 177: „*On the whole, therefore, the evidence before us will confirm the absolute denial which Glottology gives to the old notion of a mixture of grammatical form*”.

⁶⁸ Le Marchant Douse, *Grimm's Law*, London, 1876, p. 19.

⁶⁹ Delbrück, *Einleitung in das Sprachstudium*, p. 121, nota: „*An dieser Stelle wären auch die Mischsprachen zu erwähnen gewesen, wenn bis jetzt eine gründliche Behandlung dieses Problems vorläge*”.

* „Ar trebui menționate aici și limbile mixte, dacă ar exista pînă în prezent o tratare temeinică a acestei probleme” (n.ed.).

⁷⁰ Cfr., de exemplu: Miklosich, *Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner*, part. 12, Wien, 1880, p. 49, despre expresiunea timpului viitor la țiganii de pe Peninsula Balcanică și la cei din Rusia.

⁷¹ Ascoli, *Studj critici*, t. 2, Torino, 1877, p. 17, 19, 20, 64 etc.

71 nu formează pluralul prin -s, pe cind în limba engleză această formațiune eminentemente franceză, cu totul necunoscută anglo-saxonilor, este cea normală, altoită acolo prin influința franco-normandă ⁷².

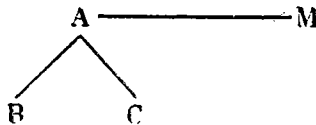
Un adine cunoscător al limbei engleze în dezvoltarea ei istorică, americanul George Marsh, protestă cu multă elocință contra teoriei așa-numitului neamestec gramatical, dindu-ne în același timp următorul frumos specimen despre modul cum se petrec lucrurile în realitate și cum se pot surprinde asupra faptului:

„Anglo-saxonii formau gradurile de comparațiune prin schimbarea terminațiunii sau a inflecțiunii, iar nu prin nește adverbe cu sens de magis și maxime; franco-normanzii le formau prin aceste adverbe; englezii au primit ambele metode, întrebuițind pe cea franco-normandă mai cu preferință la adjectivele cele lungi. Relațiunea posesivă sau cea genitivală între numi se exprima la anglo-saxoni printr-un posesiv regulat sau prin desința casuală a genitioului; la franco-normanzi, în genere, numai prin prepozițiune; englezii întrebuițeau ambele moduri. Anglo-saxonii nu aveau nici o prepozițiune denaintea infinitivului, ci infinitivul lor era o formă verbală specială, foarte analoagă cu gerunziul latin și privită de cătră unii ca un caz dativ al infinitivului; franco-normanzii obicinuiau denaintea infinitivului o prepozițiune; englezii denții au supres caracteristica terminațiune gerunzială, căpătînd astfel un curat infinitiv, pe care apoi, cînd nu este unit cu verbul auxiliar, îl preced de o prepozițiune, amalgamînd sau, mai bine, confundînd funcțiunile celor două forme. Aceste și alte cazuri de aceeași natură sînt exemple de combinațiuni gramaticale străine, substituite unor inflecțiuni natale, sau — cu alte cuvinte — sînt specimene de amestecul a două gramatice pro tanto. În adevăr, ele nu sînt prea multe sau prea importante pentru ca să schimbe caracterul general al sintaxei engleze, care în foarte mare parte rămîne anglo-saxonă; sînt de ajuns însă pentru a proba că doctrina imposibilității radicale a amestecului gramatical este o generalizațiune de tot pripită și că întinderea amalgamării sintactice nu este în faptă decît o cestiune de doză relativă” ⁷³.

72

Din dată ce cade inchipuita axiomă despre neamestecul gramatical al limbilor, deschizindu-se astfel un vast cîmp pentru dezbaterea neimpiedicată și nepărtenitoare a problemei, este bine a se indica cîteva criterie preliminară, cîteva prolegomere pentru acest ncu studiu.

Amestecul între limbi, fie cel gramatical, fie de altă natură, poate fi de două feluri: primar sau secundar. Numim „amestec primar“ pe acela cărui i se datorește nașterea unei noue limbi din două graiuri diverse; numim „amestec secundar“ împrumuturile cele posteriore, pe cari le face o limbă deja formată de la o altă limbă, fără ca fencmenul să fi fost preces sau să fie însoțit de contopirea popoarelor. Graiul A s-a născut din amestecul graiurilor B și C, amestecîndu-se apoi prin împrumut cu graiul M:

⁷² Earle, *Philology of the english tongue*, 2-d. ed., p. 350—2, citat de Le Marchant Douse, *op. laud.*, p. 20, nota.

⁷³ Marsh, *The origin and history of the english language*, London, 1862, p. 48—9, cfr. p. 74—5 și p. 84.

Numai amestecul cel primar, adică în linie verticală, nu și cel secundar sau în linie orizontală, este de o însemnătate genealogică, clătinând oarecum continuitatea dialectală cea ne-nteruptă. Lui mai cu seamă, dacă nu exclusivamente, lingvistica va ajunge, credem noi, a-i atribui o particularitate foarte bine observată de Humboldt în privința dialectelor române: „*Noi sintem în stare a urmări diferitele ordini de schimbări pe cari le-a îndurat limba latină în scăderea și disparițiunea ei; sintem în stare a mai adăuga către acestea amestecul ulterior al elementelor străine; și tot încă ne e peste puțină a ne da seama de încolțirea simbului celui viu, care se dezvoltă deodată sub diverse forme în organismul limbilor celor din nou înflorite. Un principiu intern, lipsit mai înainte, iată că cuprinde edificiul cel descompus, reconstruindu-l în fiecare din limbile cele derivate într-un alt mod...*”⁷⁴ Aci noi vedem o naștere în toată puterea cuvintului, și — orice ar zice Fuchs — este o metaforă permisă, ba chiar necesară prin claritatea imaginii, de a considera în rezultatul unei asemenea nașteri pe un copil produs de doi părinți, cu cari îl leagă filiațiunea, dar de cari îl desparte individualitatea⁷⁵.

Amestecul secundar poate și el să se înrădăcească într-o limbă; generalmente însă este ca o modă, pe care un popor o îmbrățișează și o părăsește cu o deopotrivă ușurință; cel mult, el ne apare ca o boală externă, ca un fel de abces, pe care, dacă ne supără, îl putem stărpi, fără ca desființarea lui să tragă după sine vreo consecință gravă sau durabilă. Amestecul primar, din contra, face parte din însăși natura limbei, în care se ramifică astfel în toate direcțiunile, încît în cele mai multe cazuri nu e chip de a-l înlătura fără a distruge prin această violență întreaga economie a organismului⁷⁶.

Amestecul cel primar se operează în diferite proporțiuni de număr și de cultură. Un A poate să rezulte din $\frac{1}{2} B + \frac{1}{2} C$, din $\frac{1}{4} B + \frac{3}{4} C$, din $\frac{1}{3} B + \frac{2}{3} C$. Numărul prea covârșitor sau cultura prea superioară a unuia-din cele două ingrediente îi vor înlesni, firește, o hotărîtă predominare în amalgamă.

În națiunea engleză, de exemplu, elementul anglo-saxon și elementul franco-normand se contrabalauțau sub raportul culturii; însă cel dentii întrecea de sute și mii de ori pe celalt în privința numărului. În națiunea bulgară, elementul turanic cel venit de la Volga, oricît era de viteaz, stetea foarte jos față cu elementul indigen slav de peste Dunăre, atît prin număr, cît și prin cultură. Elementul vechi roman, oriunde se așeza, în Galia, în Spania, în Dacia, era mult mai mic prin număr decît populațiunile autoctone, dar în același timp se rădica deasupra lor ca un gigant prin mărirea culturii. Este oare de mirare că elementul anglo-saxon la Tamisa, cel slav în Balcani,

⁷⁴ Humboldt, *Werke*, t. 6, p. 33—4.

⁷⁵ Cfr. Steinthal, ap. Pott, *Ungleichheit menschlicher Rassen*, Detmold, 1856, p. 214: „*Eine Tochtersprache ist eine Sprache, welche von einem andern Volke, als dem sie ursprünglich angehört, oder auch von letzterem, aber mit fremden sehr einflussreichen Stämmen vermischten Volke, nach einem neuen Principe entwickelt, d. h. umgeformt worden ist*” *.

* „O limbă-fică este o limbă care a fost dezvoltată, adică transformată, de către un alt popor decît cel căruia i-a aparținut inițial, sau de acesta din urmă, amestecat cu neamuri străine de mare influență, după un nou principiu“ (*n.ed.*).

⁷⁶ Cfr. *Cuvente den bătrîni*, t. 2, p. 648—56.

cel latin în țările romanice au copleșit elementele antagoniste? Am fi în drept a ne mira mai curind că copleșirea totuși n-a fost nicăiri completă [17].

Ar fi interesant, mai cu deosebire, de a observa amalgamarea lingvistică a două triburi sălbatice de aceeași forță numerică și culturală. Cît privește două popoare deopotrivă înaintate în civilizațiune, acolo și numai acolo, un asemenea fenomen este aproape imposibil. Roma cucerise Elada și a stăpinit-o în curs de secol; nici grecii însă n-au devenit latini, dar nici latinii greci.

În studiul „limbei amestecate“ la sălbatice, un început foarte remarcabil se datorește eminentului lingvist francez Lucian Adam.

75

Se știa de demult că la caraibii de pe insulele Antile bărbații și femeile vorbesc două graiuri diferite⁷⁷; această bilinguitate însă, așa-zicînd sexuală, citată din timp în timp ca o curiozitate, n-a fost urmărită pînă acum într-un mod științific. Comparînd cele două limbi, denții în relațiunile lor reciproce, apoi în raportul lor comun cătră alte dialecte americane. Lucian Adam aruncă cel denții o lumină pozitivă, *a posteriori*, asupra procesului general al formațiunii „limbei amestecate“. Aci nu mai sînt raționamente sau probabilități, ci fapte.

Graiul bărbătesc și graiul femeiesc al caraibilor sînt ambele produsul aceluiași element constitutiv, luate însă în proporțiuni diverse, fiecare din cele două graiuri fiind compus din elementul galibi și elementul arruac, cu acea deosebire totuși că elementul galibi predomină în graiul bărbătesc, iar elementul arruac în cel femeiesc. Cum s-a întîmplat oare acest ciudat fenomen, care ne aduce aminte din chimie formațiunea substanțelor atît de diferite în aparință ca protoxidul de azot, acidul azetos, acidul azotic etc. din același azot și din același oxigen luate în citimi variate?

Sînt acum cîtiva secol, insulele ocupate mai în urmă de caraibi aparțineau unui trib de arruaci, venit de pe continentul american, unde rămase și mai rămîne pînă astăzi grosul triburilor arruace. Un trib de galibi, dezlipindu-se de asemenea de restul triburilor galibi de pe continent, a năvălit să cucerească acele insule, exterminînd întreaga populațiune bărbătească și apucînd pe femeile celor măcelăriți. De aci bărbații vorbeau într-o limbă: dialect galibi, iar femeile într-o altă limbă: dialect arruac — două dialecte eterogene. Copiii creșteau cu ambele aceste graiuri, fiind însă oprit băieților de a vorbi în limba mamelor, rezervată numai pentru fete. Dar a fost cu neputință de a mîntîni mult timp separațiunea cea aristocratică între ambele graiuri, astfel că cu încetul fiecare din ele a început a revărsa cîte ceva în celălalt. Amestecul e nu numai lexic, ci mai cu seamă gramatic a l. Bărbații galibi au luat, bunăoară, de la femeile arruace unele pronumi, distincțiunea genurilor, desința viitorului, augmentul *a* la infinitiv, o formă posesivă, verbul cauzativ etc.

76

Lucian Adam conchide: „*Il est remarquable que dans cette fusion du galibi et de l'arrouague qui a donné naissance au caraibe, l'influence prépondérante ait été exercée par l'idiome des vaincus, et que ce soit particulièrement dans la sphère des relations qui constituent la grammaire que les forts aient subi la loi des faibles. Ce renversement des rôles tient sans doute à ce que les femmes des Caraïbes étaient exclusivement chargées de l'éducation des enfants des deux sexes jusqu'à l'âge de neuf à dix ans; j'incline néanmoins à penser que la supériorité grammaticale de l'arrouague sur le galibi n'a point été un facteur indifférent. Quoi qu'il en soit, la science saisit sur le vif, dans le double parler caraïbe*

⁷⁷ Cfr. Sayce, *Principles*, p. 80.

ramené à ses origines, le phénomène instructif de la formation d'une langue par l'effet d'une conquête qui, d'une partie des hommes de la nation conquérante et d'une partie des femmes de la nation vaincue, fait une nation nouvelle. Comme les populations américaines ont été soumises durant des siècles à la loi de l'exogamie, qui a dû produire pacifiquement les mêmes effets sociaux que le droit de la guerre pratiqué à outrance, on est en droit de se demander si le nombre des nations et des langues de l'Amérique n'a pas été accru considérablement par des causes identiques ou analogues à celle qui a produit la nation et la langue des Caraïbes⁷⁸.

Alăturindu-se acum rezultatele studiului lui Lucian Adam asupra graiului caraibilor cu observațiunile lui Marsh despre engleza și cu unele rezerve ale lui Sayce, ar urma că o „limbă amestecată“ rezultă generalmente, dacă nu chiar totdeauna, dintr-o îndelungată bilinguitate a unei populațiuni compuse din două neamuri pe cale de a deveni un singur popor. Până la deplina identificare a celor două graiuri, fiecare din ele mai întâi se modifică treptat din ce în ce mai mult în sensul celuilalt, mărindu-se astfel proporțiunea puncturilor comune între ambele. În acest chip, dacă graiul A consista la început din a, b, c, d, e, f , iar graiul M din g, l, n, p, r, s , va | sosi un moment așa-zicînd mijlociu, cînd A va primi de la M pe g și l , dînd lui M pe b și c , încît vom avea:

$$A = a \div d \div e \div f \\ \div b \div c \div g \div l \\ M = n \div p \div r \div s$$

Vom mai adăuga numai că succesiva amalgamare a două asemenea graiuri înmulțește numărul puncturilor comune nu numai într-un mod absolut, ca în ecuațiunea de mai sus, dar și într-un mod relativ, făcînd ca unele puncturi divergenți să dispară cu desăvîrșire din ambele limbi, de exemplu d din A și p din M , adecă:

$$A = a \div e \div f \\ \div b \div c \div g \div l \\ M = n \div r \div s$$

Acum o nouă cestiune.

Amestecul cel primar putînd a se întimpla între limbi eterogene sau între limbi omogene, ș-apoi omogene și eterogene în *plus* sau în *minus*, ar trebui să ne întrebăm dacă este vreun grad de eterogenitate unde o amalgamare a două limbi să fie radicalmente peste putință.

Am spus mai sus că Sayce pare a fi renunțat la prejudecata contra amestecului gramatical al limbilor. În ultima sa operă, el nu mai atinge această cestiune pe terenul teoretic, dar probează într-un mod așa-zicînd practic adevărul teoriei opuse, dînd pe șase pagine „specimene de graiuri amestecate“, și anume: maltez, negro-danezo-olandez din India, negro-englezo-olandez de la Surinam, negro-spaniol de la Curaçao*, olando-portugezo-indic de la Ceylan** și negro-francez de la San-Domingo.

⁷⁸ A d a m, *Du parler des hommes et du parler des femmes dans la langue caraïbe*, în *Revue de linguistique*, t. 12 (1879), p. 275—304.

* Curaçao (pron. cûrasoñ), insulă în Marea Caraibilor (*n.ed.*).

** Ceylon, denumire pînă în 1972 a Republicii Sri Lanka (*n.ed.*).

Unele din aceste graiuri sint vorbite de cîte o populațiune de peste 100 000 de suflete.

78 Despre cel negro-danezo-olandez. Sayce observă că „n-are genuri, numere, declinațiune și conjugățiune”; despre cel negro-englezo-olandez, că „este aproape lipsit de gramatică”; despre cel olando-portugezo-indic, că „a pierdut cazurile, sufixurile verbale etc.”⁷⁹ Dar toate acestea, în termeni atit de generali, oare nu s-ar putea zice și despre limba engleză? Și ea n-are genuri; și ea în mare parte, mai ales dacă o alăturăm cu celelalte graiuri germanice, n-are cazuri, sufixuri verbale etc.; și ea a fost acuzată adesea, uneori lăudată, de a fi „aproape lipsită de gramatică”.

O limbă, din dată ce servă ca mijloc de înțelegere mutuală pentru o comunitate umană, nu poate să nu aibă gramatică, deoarece ea trebui cu orice preț să exprime, într-un mod fie cit de neperfect, acele relațiuni, fără cari o înțelegere mutuală ar fi peste putință. Gramatica, consiste ea în forme speciale, în regula pozițiunii cuvintelor în frază, în varietatea intonațiunii, în orice altă procedură, este tot gramatică.

În dialectul negro-francez de la San-Domingo, un pasagiu din Evangeliul St-lui Ioan (IV, 7-9) sună așa:

„*Yon femme, gens Samarie, vini haler dleau. Jésis dte li: Bâ-moèn boèr. Discipes li étant té aller nans boûq la gagnèn povisions. Alosso, femme Samaritaine la dte li: comment fair ous, qui yon Juif, ca mander dleau pou boèr nans lamain moèn, qui yon femme Samaritaine? pâce Juifs pas ca mêler épis gens Samarie...*” *

Aci gramatica, neapărat, nu este nici negriteană, nici franceză, ci parte negriteană, parte franceză, parte *sui generis*; dar în orice caz este o gramatică.

Consecința ar fi dară că o „limbă amestecată” se poate naște, printr-un deosebit concurs de impregiurări, din fuziunea graiurilor celor mai eterogene. Cu cit mai virtos din cele omogene!

79 Fie însă omogene, fie eterogene, recunoașterea proveninței precise a elementelor constitutive într-o „limbă amestecată”, mai ales a celor gramaticale, nu este ușoară. Limbile cele eterogene produc în mare parte prin fuziune ceva care nu seamănă cu nici una din ele; limbile cele omogene, din contra, produc prin fuziune, iarăși în mare parte, ceva care seamănă prea mult cu ambele. Dar dificultatea cea mai serioasă e de o altă natură.

Orice limbă este un tot armonios, în care toate se află în cea mai strînsă corelațiune⁸⁰ [18]. Asupra acestui punct de o însemnătate supremă noi vom avea a reveni pe larg, mărginindu-ne deocamdată a indica urmările sale pentru cestiunea ce ne preocupă. Amestecul primar al limbilor, după cum am mai văzut, se începe prin întrebuițarea în același timp a două limbi

⁷⁹ Sayce, *Introd.*, t. 1, p. 219-25.

* „7. Atunci a venit o femeie din Samaria să scoată apă. Iisus i-a zis: Dă-mi să beau. 8. Căci ucenicii lui se duseseră în cetate, ca să cumpere merinde. 9. [Femeia samarineancă i-a zis: Cum, tu, care ești iudeu, ceri să bei de la mine, care sint femeie samarineancă? Pentru că iudeii nu au amestec cu samarinenii” (*Biblia*, București, 1968, p. 1201—*n.ed.*).

⁸⁰ Cfr. Humboldt, *Über das vergleichende Sprachstudium*, în *Werke*, t. 3, p. 252: „Es giebt nichts Einzelnes in der Sprache, jedes ihrer Elemente kündigt sich nur als Theil eines Ganzen an” **.

** „Nu există nimic individual în limbă, fiecare element al ei este doar o parte a unui întreg” (*n.ed.*).

diferite de cătră o poporațiune compusă din ingrediente etnice diverse. Bilinguitatea în mersul său cătră unilinguitate înzestrează pe limba cea nouă, ce se desfășură din ea, cu mai multe forme dispartate, cari se obicinuiesc una lingă alta în concurență, pină ce totalitatea limbei, prin neconținute frământări așa-zicind echilibrice ale elementelor sale constitutive, capătă o expresiune caracteristică u n a. De aci încolo, orice nu se impacă cu acest tip normal se înlătură sau se modifică în sensul cel predominant. Cu fiecare pas înainte, devine din ce în ce mai greu a supune unei analize riguroase pe acest complex atit de solidar, atit de nedisolubil, atit de c o r e l a t i v.

În fine, încă o observațiune.

Sub raportul „limbei amestecate“ s-a vorbit mult despre fonetică, despre lexică, despre gramatică; nimic însă sau mai nimic despre s e m n i f i c a ți u n e.

Dacă e adevărat, precum rezultă din toate dezvoltările de mai sus, cum că două graiuri nu se contopesc într-unul singur decit în urma unei prelunge bilinguități a două neamuri întrunite, atunci numai prin amestec primar, niciodată prin cel secundar, o semnificațiune, o simplă idee sau asociațiune | de idei, dezbrăcată de cuvintul în care fusese întrupată, poate să treacă dintr-o limbă într-o altă limbă.

80

Să ne explicăm.

S-a constatat de demult — ca să dăm un exemplu — că francezul *contrée* și italianul *contrada* derivă din latinul *contra* prin imitațiunea germanului *Gegend* „țară“ din *gegen* „contra“⁸¹. Dacă cuceritorii germani într-o parte a Franciei și la nordul Italiei nu s-ar fi amestecat cu poporațiunea indigenă de acolo, într-un mod astfel încit un dialect teutonic și un dialect latin să se vorbească citva timp totodată de cătră ambele neamuri puse în contact, o asemenea imitațiune ar fi fost absolutamente imposibilă, căci ea presupune că acela care a zis cel dentii *contrée* din *contra* știa că nemțește *Gegend* vine din *gegen*, adică știa nemțește.

Nemții erau în Franca și-n Italia un pumn de oameni față cu milioanele de indigeni, care mai pe deasupra, după cum am mai spus-o, îi întreceau departe prin cultură. Cu toate astea, fie într-o proporțiune cit de mică dintr-o parte, între ambele elemente s-a întimplat totuși un adevărat amestec primar, caracterizat, pe o întindere teritorială mai mult sau mai puțin însemnată, printr-un interval de bilinguitate, ale cării urme destul de vederoase s-au păstrat după secolii în franceza și-n italiana de astăzi.

Exemplul Franciei, mai cu seamă, ne arată că limba poate fi rezultatul mai multor amestecuri primare, distanțate prin lungi perioade. Unii linguiști nu încetează a bănuși că ginte celtică, ca singe și ca limbă, se născuse dintr-o amalgamă anteistorică a unui trib ario-europeu cu un trib turanic⁸²; au venit apoi să se amalgameze romanii cu celții; în fine, s-au | mai amalgamat germanii. O asemenea multiplă amalgamare ar fi trebuit să spulbere

81

⁸¹ Cfr. M. Müller, *Über deutsche Schattirung romanischer Worte*, în Kuhn, *Zeitschr.*, t. 5, p. 11—24, unde însă trebui făcute multe rezerve.

⁸² Benloew, *Aperçu général*, p. 139—45. — Pott, *Etymologische Forschungen*, t. 2, Lemgo, 1836, p. 478, și *Indogermanischer Sprachstamm*, în Ersch u. Gruber, *Encykl.*, 2-te Sekt., t. 18 (1840), p. 87: „Noch immer aber gebe ich zu bedenken, dass sich im Celtismus auch eine dem Sanskritismus fremdere Seite zeigt...“ * — Cfr. Ascoli, *Studj critici*, t. 2 (1877), p. 20.

* „Țin să atrag însă atenția asupra faptului că în celtism se manifestă și o l a t u r ă străină sanscritismului ... “ (n.ed.).

cu desăvîrșire continuitatea cea ne-nteruptă dialectală ario-europăe în genere și pe cea romanică mai în specie. Faptul însă dezmințe această aparință. Pe de o parte, amestecurile au fost prea disproporționate prin număr și prin cultură totodată: pe de alta, legea corelațiunii, pe care am atins-o mai sus, a făcut ca elementul covârșitor, cel latin în ultima instanță, să devină, prin echilibrarea succesivă a părților totului, din ce în ce mai forte în limba franceză, chiar după ce latinii propriu-ziși de demult despăruseră de pe scenă.

Ne rezumăm.

S-a pretins, dar nu s-a dat pînă acum nici o probă solidă despre imposibilitatea amestecului gramatical al mai multor limbi. Din contra, negațiunea cea dogmatică dintr-o parte a fost urmată de cealaltă de contestațiune, și contestațiunea trece deja într-o constatare pozitivă, diametralmente opusă, cum că două gramatice se pot amesteca și adesea s-au și amestecat în realitate. Un asemenea amestec e mai cu deosebire interesant cînd este primar, începîndu-se prin bilinguitatea unei populațiuni mixte și sfîrșindu-se prin a da naștere unei noue limbi, în care însă, generalmente, precumpănește într-un mod decisiv, niciodată exclusiv, unul din ingrediente*, astfel că ne-nterupta continuitate dialectală, fie cea anatetică, fie cea peritetică, suferă mai puțin decum s-ar părea la prima vedere.

§ 18

LIMBA NAȚIONALĂ

Afară de „limba amestecată“, un alt factor de intrerumpere a continuității dialectale este limba națională.

82 Națiune se chiamă o mare familie ai cării membri, pe de o parte, au credința înrudirii și solidarității lor, iar pe de alta, posedă, pentru relațiunile lor reciproce peste tot, o limbă comună uniformă, pe lângă care figurează divergințe dialectale, mari sau mici, puține sau multe.

Această definițiune, o știm, nu e perfectă; ea ni se pare totuși a fi mai bună decît oricare din cele pînă acum propuse⁸³.

Intrucît mai multe triburi omogene, avînd conștiința originii comune, nu se pot înțelege unul cu altul prin instrumentul unui singur dialect, brodit și consimțit pentru acest scop, nu există o națiune; intrucît mai multe dialecte ale unei grupe nu convergesc în giurul unuia singur, străbătut de ele și ale cărui raze le străbat la rîndul lor, fără a se distruge și chiar fără a se zdruncina vreunul prin această străbateră împrumutată, nu există o limbă națională.

Limba națională este ea oare acel singur dialect oarecum privilegiat? nu. Este ea complexul celorlalte dialecte afară de acel singur? iarăși nu. Limba națională ne înfățișează așa-zicînd congresul tuturor acelor dialecte sub președința aceluia singur.

În diferite dialecte italiene, bunăoară, noțiunea de „fiu“ se exprimă prin: *bèder, canaja, cct. creatù, effant, fané, ères, fi, màcan, maraja, maré, masàcher, mat, mùlèt, pol, pùtél, ràis, rèdes, tos* etc.⁸⁴ O înțelegere ar fi peste

* În ediția originală: *ingredientele (n.ed.)*.

⁸³ Vezi o lungă analiză a diferitelor definițiuni din trecut în *Vegezzi-Ruscalla, Che cosa è nazione*, Torino, 1854.

⁸⁴ *Biondelli, Saggio sui dialetti gallo-italici*, Milano, 1853, p. XXXIII.

putință, dacă toți italienii, afară de cuvântul dialectal propriu, n-ar cunoaște în același timp pe toscanul *figlio*. În limba națională italiană există dară vreo patruzeci de termeni pentru ideea de „fiu“, și cine știe cite pentru oricare altă idee; dar totodată se află cite un singur termen comun deasupra tuturor celor parțiale. În acest chip, o „limbă națională“ s-ar putea figura prin:

m

a b c d e f g.....

De aci decurge consecința că unele popoare, ba chiar cele mai multe, și nu numai în regiuni inculte, ci tocmai în Europa, n-au deloc o „limbă națională“. Teritoriul Franței, | de exemplu, fiind împărțit între *langue d'oc* sau grupul dialectal provençal și între *langue d'oïl* sau grupul dialectal francez, acesta din urmă are o limbă națională, pe cînd cellalt ne prezintă dialecte și nimic mai mult decît dialecte. Președintele congresului dialectal francez, ca să ne fie permis a mai recurge la metafora de mai sus, președe și-n Provența; dar președe acolo într-un congres de o altă limbă, președe dintr-o impunere politică, președe ca un străin, după cum preșezuse pînă mai deunăzi peste nemții din Alsația și după cum, printr-un concurs de eventualități, ar putea să preșeze la Mozambic sau în Australia. În fond, lăsînd la o parte identitatea de gînte latină, franceza în Provența joacă rolul germanei la slavii din Austria, la maghiari și la românii de peste Carpați [19]. Mai pe scurt, dialectul cel predominant în Franța, pe care l-am puzat nîmîi cel capețian, căci întronarea lui se datorește mutării capitalei la Paris de către dinastia lui Hugo Capet, a contribuit și a putut să contribuiască la încheierea „limbei naționale“ numai în sinul grupului dialectal francez, nu însă în Provența și nu pe aiuri.

83

O „limbă națională“ este dară totalitatea unui grup dialectal, pus într-o deosebită condițiune, care lipsește grupurilor dialectale în genere. Pe cît timp un grup dialectal nu constituie o limbă națională, acțiunea dialectelor unul asupra altuia se mărginește la puncturi de contact. Dialectul *a* influențează pe *b*, *b* pe *c*, *c* pe *d*, iar dialectul *d* nu influențează pe *a*, nici viceversa. Tocmai prin acest *jus finitimorum* se întărește, dacă nu chiar se formează, aceea ce noi am numit continuitatea dialectală cea ne-nteruptă. Din dată însă ce s-a realizat o predominare decisivă a unuia din dialecte asupra celorlalte, se începe printr-însul, în care își dau întîlnire toate, influința tuturora asupra tuturora, fie ele învecinate sau nu, și mai cu seamă influința dialectului celui de frunte asupra grupului întreg. Fiecare membru al națiunii, din orice regiune provincială, fiind silit, mai mult sau mai puțin, a întrebuița din cînd în cînd dialectul cel predominant, fără ca totdeauna să-l cunoască bine, îi altoiește acestuia vrînd-nevrînd o seamă de provincialisme, cari pot pieri fără urmă, dar e cu putință totuși să rămînă, prin zînd rădăcină. Dialectul cel predominant, pe de altă parte, fiind limba tipică a națiunii întregi, „il volgare illustre“, după expresiunea lui Dante, toate celelalte dialecte, într-un grad mai mic sau mai mare, îl iau drept model de eleganță, drept țintă de imitațiune. În acest mod, dacă nu se operează o adevărată unificare a graiului într-o țară prin treptata desființare a dezbinărilor dialectale, incăi lucrează mereu o tendință către o asemenea nivelare, amenințîndu-se continuitatea dialectală cea ne-nteruptă.

84

În apucătorele sale de centralizare, dialectul cel predominant își află un puternic ajutor în literatura ce se desfășoară dintr-însul și care — putînd s-o înțeleagă toți membrii națiunii, mai în specie cei trecuți prin școală —

devine literatură națională. Limba așa-numită literară sau mai bine școlastică, produsă de această literatură și propagată *ex cathedra* chiar acolo unde graiul provincial posedă o brumă de literatură a sa deosebită, este cu mult și mai centralizatoare decît dialectul ce i-a dat naștere, avînd pretențiuni pedantice la o supremă perfecțiune, la o corectitudine dogmatică, la un fel de nefalibilitate. Ea susține dialectul din care a ieșit, dar îl susține ca stăpînă. Uneori, ca să nu zicem totdeauna, voind cu orice preț să se depărteze de expresiunea cea firească a vulgului, această aristocrată încetează de a fi o oglindă a realității în sinul propriului său dialect⁸⁵, dezvoltîndu-se o limbă scrisă alături cu o limbă vorbită⁸⁶ [20].

85

Dialectul cel predominant, dacă este mărginit în propriile sale mijloace, turburînd continuitatea dialectală cea ne-ntreruptă numai în sensul peritetic, făcînd a se amesteca pe sârîte nește dialecte contimpurane, adică deopotrivă viue, nu cele viue cu cele moarte; limba literară însă mai aduce o perturbățiune analoagă și-n sensul anatomic, zgîndărind fazele trecute ale dialectelor, dezgropînd morminte, pescuind din trecut și rechemînd la viață arcaisme, cuvinte, forme sau construcțiuni de demult uitate. Ceea ce-i mai grav este că înriurirea limbei literare se petrece mai cu deosebire în sfera sintactică, unde ea împinge la acea artificialitate *non plus ultra*, de care un simplu muritor nu poate să nu se mire, de exemplu, în fraza latină sau în periodul german⁸⁷.

Cînd o țară este cultă în teză generală, cu anevoie se poate găsi în ea vreun dialect, oricît de terțiar prin importanță, care să nu fi primit în sine un ingredient școlastic, adesea în repetite rînduri⁸⁸. Cu atît și mai puțin nu este nici unul care să nu fi suferit și să nu sufere ingerința cea neliterară a dialectului predominant, modificat el însuși prin reacțiunea tuturor celorlalte dialecte ale grupului. Limba națională ne apare astfel ca o multiplicitate dialectală, mișcată totdeauna printr-un curent spre unitate. O asemenea unitate este tocmai visul ei de aur, realizabil însă numai pînă la o margine.

⁸⁵ Cfr. K o h l, *Das Sprachbewusstsein unserer Tage*, Quedlinburg, 1869, p. 13: „... das ist die Thatsache, dass unsere neuhochdeutsche Sprache nie Volkssprache gewesen ist. Es steht fest, dass das Neuhochdeutsche in keinem Theile Deutschlands als Dialekt gesprochen wird und je gesprochen ist, und wenn manche Dialekte wie das Hannöversche und Braunschweigische den Anspruch erheben die einzig richtige Sprache zu sein, so ist das nur Ausfluss partikularistischer Eitelkeit. Ein Bühnenkünstler mit einem dieser beiden Dialekte wird so gut Fiesco machen wie einer, der schwäbisch spricht. Man hört die neuhochdeutsche Sprache nur auf der Bühne und im geselligen Leben bei Gebildeten, welche sich bestrebt haben ihre dialektischen Besonderheiten abzulegen...“ *

* „... Este un fapt că limba noastră germană modernă literară nu a fost niciodată o limbă populară. Este cert că în nici o parte a Germaniei nu se vorbește și nici nu s-a vorbit vreodată germana modernă cultă ca dialect, iar dacă unele dialecte, precum cel din Hannover sau Braunschweig, au pretenția de a fi singura limbă corectă, această nu este decît o expresie a unei vanități particulariste. Un actor va putea juca pe scenă într-unul din aceste dialecte rolul lui Fiesco tot atît de bine ca și unul care vorbește în dialectul suab. Limba germană modernă literară se aude numai pe scenă și în cercurile oamienilor culți, care s-au străduit să se debaraseze de particularitățile lor dialectale...“ (n.ed.).

⁸⁶ Cfr. *Cuvente den bătrini*, t. 1, p. 1—2.

⁸⁷ Cfr. G r i m m, *Über das Pedantische in der deutschen Sprache*, în *Kleinere Schriften*, t. 1, Berlin, 1864, p. 341 sq.

⁸⁸ Cfr. C a n e l l o, *Gli allotropi italiani*, în *Archivio glottologico*, t. 3, p. 291—2.

Disparițiunea dialectelor în sinul fiecărei națiuni ar fi, poate, o fericire socială, măbind printr-o mai strînsă unire forța intelectuală a națiunii. Filozofii, din același îndemn filantropic, își bat capul de a născoci o limbă u n a pentru omenirea întreagă. Așa fiind, este oare permis unui lingvist de a se gîndi cu o părere de rău la posibila sfișiere a continuității dialectale prin influința dialectului celui predominant, întărit de concursul literaturii? De! O fericire socială, mai pe sus de orice | indoială, este înalta superioritate a omului asupra celorlalte animale. Și totuși întrebați pe Darwin, dacă el n-ar dori în adîncul sufletului ca să mai existe pînă astăzi acel *homo alallus*, cea ființă tranzitorie între om și maimuță, fără care nu se poate constata a *posteriori* o continuitate ne-nteruptă simio-humană? Știința are și ea interesele sale egoistice.

86

Oricum ar fi, pentru nenorocirea socială, de care se cam bucură lingvistica, „limba națională“ a făcut pînă acum tot atît de puțin ca și „limba amestecată“ pe calea rumperii continuității dialectale. Este o piedecă, negreșit; o piedecă însă prea parțială și prea înceată. Pentru ca lingvistul să înceapă a se teme, ar trebui să se înmulțească mai întii limbile naționale, cari deocamdată formează numai nește excepțiuni; ș-apoi în sinul fiecărei națiuni ar trebui să se mărească numărul cetățenilor trecuți prin școală, ceva pînă acum și mai excepțional chiar în țările cele mai civilizate... [21].

§ 19

LIMBA ONOMASTICĂ

„Limba amestecată“ este rezultatul fuziunii a două grupuri lingvistice diferite, omogene sau eterogene; „limba națională“ este tendința cătră fuziune a mar multor dialecte dintr-un singur grup lingvistic. Ambele aceste fenomene clintesc pînă la o măsură continuitatea dialectală cea ne-nteruptă. Mai există un al treilea fel de amalgamare, care se operează în orice dialect aparte și totuși, măcar că e foarte pestriță, foarte tenace și foarte împrăștiată în același timp, nu intrerumpe întru nemic continuitatea dialectelor.

În oricare țară, în sinul limbei comune de acolo, se află așa-zicînd intercalată o altă limbă, ceva ca un stat în stat, în mare parte independinte de graiul indigen al momentului și compusă din mai multe categorii de elemente iarăși independinți una de alta, grămădite fără nici o înlănțuire sistematică. Această limbă este nomenclatura proprie.

Ce are a face, de exemplu, graiul românesc, ca românesc, cu *Gheorghic* sau *Iorgu*, *Ion* sau *Iancu*, *Mihai*, *Radu*, *Cuza*, *Balș*, *Brăiloiu*, *Tăut* etc., și ce are a face iarăși între toate acestea greul *Gheorghie* cu ebraicul *Ion* sau cu slavicul *Radu* și așa mai încolo? Ce are a face graiul românesc, ca românesc, cu *Bărăgan*, *Dunăre*, *Iași*, *Bucegi*, *Țirgoviște*, *Galăț*, *Birlad*, *Ceahlău* etc., și ce au a face iarăși toate acestea unul cu altul, provenite fiecare din cîte o sorginte etnică sau cel puțin cronologică diversă?

87

Această a doua limbă română, vîrită în limba română cea comună, o întrece și o lasă departe la urmă prin citime. Un dicționar în care s-ar cuprinde toate numirile propriie locale de orașe, sate, cătune, munți, dealuri, movile, riuri, pîraie, lacuri, bălți etc. etc., plus toate numirile propriie personale de calendar, de poreclă și de familie, cîte se aud pe întreaga suprafață a României, ar fi cu mult mai voluminos decît vocabularul cel obicinuit al graiului românesc.

În același raport se află limba franceză, ca limbă franceză, către *Georges, Jean, Michel, Albert, Waddington, Gambetta, Mac-Mahon, Marseille, Paris, Rhône, Juras* și așa pînă la infinit.

A pretinde că onomastica nu aparține limbii unui popor ar fi a stîrni întrebarea: cui dară să aparțină? Este și ea, ca și graiul comun, o manifestare vocală nativă a sufletului. A zice *Ion* sau *Bucegi* nu se distinge de a zice *om* sau *munte* decît prin aplicabilitatea acestor din urmă la o clasă, în loc de a se aplica la nește indivizi.

Avînd a vorbi mai pe larg, într-o altă rubrică, despre natura numilor propriie în genere și despre diferența de natură în specie între cele locale și cele personale, nu facem aci decît a atrage atențiunea asupra caracterului lor de limbă în limbă, și apoi o limbă nu numai mai copioasă, dar încă în multe privințe mai veche decît limba în care este interpolată.

88

Oricîte neamuri, în curs de mii de ani, se vor fi străcurat | printr-o țară, fiecare a lăsat acolo, după o petrecere ceva mai îndelungată, vreun nume local, moștenit și păstrat din veac în veac de către imigrațiunile posterioare; oricîte neamuri, iarăși în curs de mii de ani, au fost într-un contact direct sau indirect unele cu altele, toate au împrumutat tuturora numi personale, a căroră provenință rămîne apoi o enigmă adesea nestrăbătută pentru generațiunile depărtate. Istoria numilor propriie, dezbătute strat după strat, ar fi istoria cea mai completă a vicisitudinilor succesive ale unui teritoriu și a succesivelor relațiuni politice, religioase, culturale, de orice altă natură, ale unui popor.

Deși foarte importantă sub multiple puncturi de vedere, onomastica totuși nu rumpe, nu turbură întru nimic continuitatea dialectală; și aceasta nu numai pentru că lasă intactă gramatica, mărginindu-se în sfera lexică, ci încă mai cu seamă din alte două cauze: dentii, prin facilitatea cu care ea se naturalizează în orice dialect, îmbrăcînd pretutindeni cîte o haină cu totul națională; și al doilea, prin raritatea ei relativă în circulațiunea de toate zilele a limbei comune.

În Tirol s-au conservat o mulțime de numi locale, pe cari Steub le crede, nu fără temei, a fi de origine etruscă. Un număr foarte însemnat se terminau în *-usa*, în privința căroră se poate constata forma lor cea veche alături cu forma dialectală germană actuală; de exemplu:

Vechi :

Alpulusa
Aratusa
Cacunulusa
Cacusa
Canulusa
Caturulusa
Cafulusa
Camulusa
Caracusa
Caraculusa
Caranulusa
Caravulusa
Laruculusa
Lucunulusa
Lulusa

Actual :

Alplatsch
Ardetz
Gschnitz
Tschötsch
Ganitz, Jenatz
Gedratsch
Gebatsch
Schmurz
Kortsch
Gargitz
Scharnitz
Gravetsch
Largaz
Lugnetz
Latsch

89

Lututusa	Laditz
Luvatusa	Lavatsch
Maratusa	Maretsch, Maritz
Maturatusa	Medrat
Nucusa	Natz
Patunatusa	Passnatsch
Patusa	Patsch
Purucatusa	Birgetz
Puratusa	Pratz, Prutz
Puratutusa	Partitsch, Prediz
Racunatusa	Ragnatsch
Racatusa	Ragaz
Savatusa	Schwatz
Taravasatusa	Travesatsch
Tutusa	Zuz
Thalavatusa	Talfaz
Vulutasusa	Bludetsch
Vatusa	Vatz
Viputusa	Pfitsch etc. ⁸⁹

Pe de altă parte, din numele semitic *Kifa* formindu-se prin traducțiune greco-latinul *Petrus*, acesta din urmă a trecut la francezi în *Pierre*, diferențiindu-se în vreo două sute de forme, precum: Pédron, Pérard, Pérardel, Peraud, Peraudin, Perchaud, Percin, Percot, Père, Péret, Pérette, Pergod, Periaud, Périaux, Péricaud, Périchon, Périchot, Péridon, Periga, Périgaud, Pérignon, Périllat, Perillon, Périn, Perinard, Périneau, Périnelle, Perinet, Periot, Perlet, Perlicot, Perlot, Pernaud, Pernel, Pernet, Perney, Pernin, Pernod, Perton, Pernotte, Pero, Peroche, Perocheau, Perodeau, Perodi, Perol, Perollet, | Péron, Péronard, Péronneaux, Péronnet, Pérot, Pérotte, Perottin, Perrain, Perrard, Perraud, Perre, Perreciot, Perregaux, Perrel, Perrelet, Perrenet, Perrenot, Perrenoud, Perrens, Perreon, Perret, Perrichet, Perrichon, Perrigaut, Perrilat, Perriquet, Perrissin, Perroche, Perrochel, Perrodon, Pers, Persin, Persinet, Person, Pertet, Perussot, Peter, Petri, Petron, Pey, Peyrat, Peyraud, Peyre, Peyrac, Peyrenc, Peyret, Peyrol, Peyrolet, Peyron, Peyronet, Peyrot, Peyreton, Peyroulet, Peyrounil, Peyrouton, Peyroudon, Peyruc, Peyrugues, Peyrusse, Peyrusson, Pezron, Piérard, Pierlot, Piernetz, Pieron, Pierrottet, Piétrement, Pirard, Pirain, Piraux, Pirodon, Piron, Piroton, Pirotte, Pyronnen, Prechin, Prenot, Prin etc., până la nește forme atit de depărtate ca Priquet, Prodel, Pron și altele⁹⁰, fiecare dialect, ca să nu zicem fiecare familie, adaptînd la propriul său chip și la propria sa asemănare, după ce mai întîi l-a tradus, pe bietul *Kifa*!

90

Provenința cea exotică sau descendența cea anteistorică se mai poate oare recunoaște într-un *Perlicot* = *Petrus* la francezi, sau într-un *Schwatz* = *Savatusa* la nemții din Tirol? Fonetica dialectală, sufixațiunea proprie dialectului, aspectul morfologic, toate acestea îmbrobodesc și ascund cu desăvîrșire pe veneticul cel de peste nouă țări și nouă mări, sau pe strigoiul cel pribegit dintr-o lume de demult pierită.

⁸⁹ Steub, *Über die Urbewohner Rätians und ihren Zusammenhang mit den Etruskern*, München, 1843, p. 161—81, cfr. p. 184.

⁹⁰ Mowat, *Les noms familiers chez les Romains*, în *Mém. de la Soc. de Linguistique*, t. 1, p. 297—9.

Negreșit, masca nu este totdeauna atât de îndesată și atât de bine gramată; sint multe numi propriu nu tocmai asimilate cu dialectul indigen, și unele chiar neasimilabile; atunci însă vine o altă împregiurare, care face ca prezința acelor străini nenaturalizați să fie oarecum imperceptibilă în graiul comun al unui popor. Această împregiurare, a cărei acțiune atinge nu numai onomastica, ci se întinde asupra întregii sfere lingvistice, merită a fi studiată mai de aproape în §-ul următor [22].

LIMBA ÎN CIRCULAȚIUNE

În economia politică, circulațiunea are două sensuri: de-ntii, sensul vulgar de trecere a unui lucru din posesiune în posesiune, sau mai bine din loc în loc; al doilea, sensul adevărat științific de mișcarea productivă a valorilor [23].

Circulațiunea în lingvistică se apropie pînă la un punct de ambele aceste sensuri.

Prin multă circulațiune materială, o monetă sau o marfă iute se învechește, se șterge, pierde lustrul. Și nu e necesar ca acest fel de circulațiune să se petreacă prin mai multe mini; copilul, el singur, sucind și răsucind mereu jucăria, o strică mai de grabă și mai lesne decum s-ar strica ea călătorind de la New York pînă la București. În acest înțeles, circulațiunea în economia politică nu e altceva decît o neastîmpărată locomoțiune, fie prin concurs colectiv, fie prin mijloace individuale.

În lingvistică un cuvînt, o formă gramaticală, o semnificațiune, orice alt element al limbei, se deterioară tot așa printr-o deasă întrebuițare. Aceasta s-a observat de demult și s-a spus de mai multe ori. Ceea ce a scăpat însă din vedere linguiștilor este că întrebuițarea cea deasă nu trebui să fie neapărat colectivă, adecă nu trebui neapărat să se exercite în totalitatea graiului unui popor. Pentru ca francezul *Pierre* să se metamorfozeze în cele două sute de forme, despre cari noi am vorbit în §-ul precedente; pentru ca *Ioan* să devină la români *Ion*, *Iancu*, *Ioniță*, *Ionașcu*, *Niță*, *Ionel* etc. etc.; pentru toate acestea ajunge acțiunea cea dezmiardătoare a citorva familie, în cari se află cite un *Pierre* sau *Ioan*, chiar dacă în sinul națiunii ar fi puține asemenea familie.

Mult mai important, fie în economia politică, fie în lingvistică, este cellalt fel de circulațiune: mișcarea productivă a valorilor, în puterea cării două lucruri, identice | sub orice raport, reprezintă totuși nește valori foarte disproportionate, astfel că din doi *m* unul face 12, pe cînd altul numai 1 sau chiar *zero*.

Precum în economia politică moneta este mijlocul universal al circulațiunii tuturor bunurilor, tot așa în lingvistică graiul este mijlocul universal al circulațiunii ideilor și impresiunilor. Și fără monetă, bunurile ar circula,

dar cu mult mai greoi; cu mult mai greoi ar circula de asemenea, deși tot ar circula, ideile și impresiunile fără grai.

Acest paralelism odată stabilit, să lăsăm acum textualmente să vorbească economistul cel mai competente în materia circulațiunii.

„Supposons — zice Skarbek — qu'une pièce d'un franc soit remise dans la matinée de la première journée par un habitant de la capitale à une laitière en échange du lait qu'elle apporte au marché; que celle-ci l'emploie tout de suite à acheter une aune de toile; que le marchand de toile fasse avec cette même pièce de monnaie sa provision de viande dans la boucherie; que le boucher la dépense dans la boutique d'un marchand de vin; que celui-ci l'emploie à l'achat de bouteilles; que le marchand de verreries la dépense en pain, le boulanger en bois, et que le marchand de bois la retienne pour une dépense à venir et la laisse sans emploi dans le courant de la journée suivante. La différence des services rendus par cette pièce de monnaie dans le courant des deux journées est très sensible, et peut être exprimée par des chiffres, car elle est comme sept à un. Dans la première journée, la pièce d'un franc a fait la fonction de sept francs, parce qu'elle a servi à faire sept achats consécutifs, au lieu que dans la seconde journée elle n'a représenté qu'une unité dans les mains du marchand de bois. Si celui-ci n'en fait point usage dans le courant de la seconde journée, on peut même dire avec raison que, pour la société en général, la différence des services rendus par la même pièce de monnaie dans les deux journées est comme sept à zero, parce que, étant restée inactive dans les mains du marchand de bois, elle n'a point rempli sa fonction comme instrument d'échange, et l'effet est le même que si elle n'eût point existé. Sa valeur, dans la première journée, est égale en services rendus à celle de sept francs, et il est facile de s'en convaincre en rassemblant tous les produits qui ont été achetés par son moyen; car en évaluant la valeur du lait, de la toile, de la viande, du vin, des bouteilles, du pain et du bois achetés consécutivement avec la même pièce d'un franc, on se convaincra aisément qu'il faudrait dépenser sept francs pour pouvoir acheter toutes ces choses simultanément“⁹¹.

93

Rezumind și completind această particularitate în două cuvinte, un alt economist observă: „Cu cât mai des o monetă trece din mână în mână, cu atât mai multe bunuri și servicii se pot cumpăra cu ea, și cu atât mai puțin numerar se va cere pentru întreaga circulațiune dintr-o țară“. Cu această ocaziune, el citează un fapt foarte instructiv. Pe la jumătatea secolului trecut, comandantul unei cetăți asediate nu avea la dispozițiune decît 7000 fiorini, care i-ar fi ajuns abia pe o săptămînă pentru plata garnizoanei. El a susținut totuși asediul în curs de șapte săptămîne, plătind regulat soldaților săi, care cheltuiau apoi banii pe la circimari, iar circimarii împrumutau mereu aceiași bani comandantului⁹². În acest chip 7000 de fiorini au reprezentat valoarea de 49 000!

Întocmai în același mod, din două lucruri lingvistice de o valoare intrinsecă identică, unul poate să aibă o valoare utilă înzecită și chiar insutită decît cellalt, dacă în graiul comun al poporului circulează de zece sau de o sută de ori mai mult în același interval de timp.

Autorul unei scrieri despre fuziunea limbei franco-normande cu limba anglo-saxonă și-a dat osteneala de a distribui după |provenința respectivă

94

⁹¹ Skarbek, *Idée générale de la circulation*, ap. Coquelin, *Dict. de l'Econ. politique*, ed. 1854, t. 1, p. 367—8.

⁹² Rau, *Corso di economia politica*, trad. Conticini, Genova, 1855, p. 370—1.

cele peste 40 000 de cuvinte din dicționarul englez al lui Robertson, de unde a rezultat că limba engleză posedă 13 330 cuvinte germanice și 29 854 cuvinte romanice, și anume după litera inițială a cuvintului:

	<i>Germanic</i>	<i>Romanic</i>
A.	392	2230
B.	1210	846
C.	680	3630
D.	637	2757
E.	297	1810
F.	853	1171
G.	594	679
H.	729	613
I.	250	2608
K.	165	13
L.	500	636
M.	555	1412
N.	244	375
O.	478	594
P.	171	1545
Q.	163	169
R.	499	1926
S.	1973	2411
T.	697	1107
U,V.	1332	3221
W.	834	81
Y.	61	" "
Z.	16	20
	<hr style="width: 50%; margin: auto;"/> 13 330	<hr style="width: 50%; margin: auto;"/> 29 854 ⁹³

95 Muncă colosală, fără rezultat serios! Important este de a cunoaște mișcarea cea productivă a valorilor, iar nu de a socoti cu de-amăruntul întregul numerar dintr-o țară, clasificându-l după diferitele efigie ale suveranilor, dar uitînd de a distinge mai pe sus de toate moneda care circulă în realitate, care concurge la avuția națiunii, care este o adevărată utilitate, de către moneda cea îngropată fără folos în pămînt sau ascunsă în lăzile citorva zgirciți.

Dacă Thommerel, în loc de a despuia un dicționar, în care cuvintele întrebuințate o dată pe an figurează alături cu cele întrebuințate în toate zilele, ar fi luat mai bine un text englez poporan, un basm sau un cîntec, el s-ar fi încredințat că aproape toate vorbele de origine germanică se bucură acolo de o circulațiune dublă, triplă, decuplă, decît vorbele de origine romanică. Prin urmare, cele 13 000 de germanisme din Robertson reprezintă o valoare, o utilitate națională, de mai multe ori mai mare decît cele 30 000 de romanisme. Prin neconțință întrebuințare, germanismele din limba engleză nu numai s-au ros, s-au tocit, s-au redus generalmente la monosilabe, pe cînd romanismele sînt mai toate lungi, dar încă, pe de o parte, s-au ramificat în numeroase familie etimologice, iar pe de alta, s-au diferențiat fiecare într-o mulțime de semnificațiuni, astfel că verbul *to get*, de exemplu, are peste patruzeci de sensuri diverse, adecă corespunde cu peste 40 de cuvinte deose-

⁹³ Thommerel, *Recherches sur la fusion du franco-normand et de l'anglo-saxon*, Paris, 1841, p. 102-3.

bite! Nu este oare curios de a pune pe germanicul *to get*, repetat la tot momentul, în aceeași cumpănă cu vreo raritate ca *dissembarrasement* sau *im-prescriptibility* ori *jactitation*, ca și când ar fi $1 = 1$, deoarece în dicționar ele apar fiecare ca o unitate egală?

Un dicționar — zice Steinthal — este „o statistică a limbei“⁹⁴. Ar fi trebuit să adauge că este anume o statistică foarte vițioasă, un fel de recensiment, unde poporațiunea se împarte după origine sau după religione, dar nu se arată de loc rolul fiecărui individ în societate, așa că cetățeanul cel mai folositor, cel mai căutat de cătră toți pentru neconținutele sale servicie, e pus pe aceeași linie ca un vagabond desprețuit sau cu un călugăr ce-și scoate nasul din chilie abia la zile mari, ba și atunci numai doară pentru bise-rică. Dicționarul nu ne dă și nu ne poate da *c i r c u l a ț i u n e a* limbei; și tocmai acesta este punctul cel esențial.

96

Aceeași eroare ca Thommerel, dar pe o scară mai întinsă, a comis-o Cihac în privința limbei române, asigurându-ne fără a ride — de asemenea pe temeiul unei socoteli curat *dicționaristice* — că:

„*L'élément latin de la langue roumaine ne représente guère aujourd'hui qu'un c i n q u i è m e de son vocabulaire, tandis que l'élément slave y entre pour le d o u b l e on pour $\frac{2}{5}$ à peu près...*“

Și mai departe:

„*Les éléments turcs — presque un c i n q u i è m e du vocabulaire roumain...*“⁹⁵

Cu alte cuvinte, limba română se compune, după Cihac, din o $\frac{1}{5}$ latină, o $\frac{1}{5}$ turcă și $\frac{2}{5}$ slavice, afară de $\frac{1}{5}$ eterogenă [24].

E mai pe sus de orice indoială că nicăiri ca în Dobrogea româniei n-au fost expuși la o mai mare influință slavică și turcă totodată, locuind acolo, în curs de cițiva secolii, într-un strins contact cu bulgarii și cu otomanii. Ei bine, nici chiar în Dobrogea aritmetica lui Cihac nu se potrivește.

Iată o scurtă doină română dobrogeană, culeasă de neobositul Teodor Burada:

*Vara vine, iarna trece,
N-am cu cine mai petrece;
Și cu cine am avut,
Vai de mine, l-am pierdut!
L-a mîncat negrul pămînt,
La biserică-n mormînt!*⁹⁶

Luăm primul tom din dicționarul etimologic al lui Cihac, cuprinzător de „elemente latine“, și găsim acolo: *vară* = *ver*, *veris*; *vin* = *venio*; *iarnă* = *hibernum* (tempus); *trec* = *trajicio*; *nu* = | *non*; *am*, *avut*, *avea* = *habeo*; *cu* = *cum*; *cine* = *quinam*; *mai* = *magis*; *petrec* = *per-trajicio*; *și* = *sic*; *vai* = *vae*; *de* = *de*; *el* = *ille*; *pierd* = *perdo*; *mînc* = *manduco*; *negru* = *nigrum*; *pămînt* = *pavimentum*; *la* = „un *l* euphonique (?) préposé à la préposition *a* = *ad*“; *biserică* = *basilica*; *în* = *in*; *mormînt* = *monumentum*;

97

⁹⁴ Steinthal, *Abriss der Sprachwissenschaft*, p. 35.

⁹⁵ Cihac, *Dict. d'étymologie daco-romane*, t. 2, Francfort, 1879, p. VIII, XII.

⁹⁶ Burada, *O călătorie în Dobrogea*, Iași, 1880, p. 236.

fiind uitat numai *mine*, despre care însă, deși coincide cu slavicul *MENE*, va recunoaște totuși chiar Cihac că nu se poate despărți de vechiul italian *mene*:

*Lontano son de gioi, e gioi de mene...*⁹⁷

Cite cuvinte, atitea latinisme, fără nici un amestec străin, absolutamente **n i c i u n u l !**

Am ruga pe Cihac să ne găsească tot așa un cîtec românesc pe jumătate mai scurt, sau măcar să compună el însuși în proză o frază românească de cinci șiruri, în care toate cuvintele să fie numai slavice, sau numai turce, sau numai slavice și turce, de vreme ce — după el — elementul turc în limba română este egal la număr cu cel latin, iar elementul slav ic „y entre pour le d o u b l e“.

Absurditatea aserțiunii sare în ochi.

Negreșit, slavismele la români, și chiar turcismele, nu sînt puține; în circulațiune însă, adecă în activitatea cea vitală a graiului românesc, în mișcarea cea organică, ele se pierd aproape cu desăvîrșire față cu latinisme. Chiar daoă toate derivațiunile turce și slavice ale lui Cihac ar fi corecte, pe cînd în realitate cele mai multe păcătuiesc contra științei de la ceafă pînă la călcie⁹⁸, și tot încă nu s-ar putea zice că ingredientul slav ic și cel turc luate la un loc sînt egale la români cu ingredientul latin, necum a reduce pe acesta din urmă la o biată pătrime în alăturare cu celelalte două. Un calcul serios în lingvistică, ca și-n economia politică, are în vedere nu unitatea brută, ci valoarea de circulațiune.

98

Să luăm tot din Dobrogea, pentru motivul arătat mai sus al unei influințe turco-slavice mai pronunțate, următorul bocet sau cîtec de jale, în care sînt destule cuvinte nelatine:

Drăguțul meu bărbățel,
Drăguțul meu suflețel,
Cînd ți-a veni dorul
Să iei drumușorul,
Să-mi stingi focușorul?
Astă primăvară,
Cînd ieșezi afară,
În revărsatul zorilor,
În cîntatul păsărilor,
În şuierul vînturilor,
Plugușorul înjugai,
Neagră brazdă răsturnai,
Și din gură tu ziceai:
Ța, Plăvan,
Și hăis, Joian,
Hai cu tata, nu vă dați
Și la greu nu mă lăsați,
Brazdă toată-o răsturnați!
Eu cînd te-auzeam,
Cu gură nu grăiam,
Mă luam,
Mă sculam

⁹⁷ C a i x, *Le origini della lingua poetica italiana*, Firenze, 1880, p. 210.

⁹⁸ Cfr. *Cuvente den bătrîni*, Suplem. la tom. I, passim.

*Și-n grădină mă duceam,
 Floricele semănam,
 Să le poarte fetele,
 Fetele, nevestele.
 Florile au înflorit,
 Bărbatul mi-a putrezit!
 Timpul coasei c-a s o s i t
 Și la timp când am ieșit,
 Pe răzoare m-am uilat,
 Suflețelul mi-am s t r i g a t:
 Spune-mi, dragă, un cuvint
 Să pot trăi pe pământ!
 Am rămas fără de s p r i j i n,
 Singurică fără-de r a z i m!
 Valuri mari mă-nvăluiesc,
 N-am cum să mă s p i j i n e s c.
 Bătută-s de gânduri,
 Ca vîntul de d e a l u r i,
 Ca apa de m a l u r i!⁹⁹*

99

Prin litere cursive* noi am însemnat cuvintele nelatine, intrate în limba română prin amestec secundar, și anume: 1 vorbă greacă, 3 vorbe maghiare și 18 slavice.

Prin litere rărite am indicat 7 cuvinte, despre originea cărora nu e aci locul să discutăm cu Cihac, cari însă în orice caz nu sînt nici slavice, nici turce,

Peste tot în cîntecul întreg sînt 155 de cuvinte, dintre cari, prin urmare, numai 29 nu sînt latine; adică elementul latin întrece mai mult decît de cinci ori pe toate celelalte împreună.

Apoi nici un singur turcism la 155 de cuvinte, deși scena se petrece tocmai în Dobrogea.

Să mai observăm că din numărul vorbelor latine noi am șters pe *strig*, pe care însuși Cihac, nu se știe prin ce minune fonetică, îl derivă din latinul *exquirito*¹⁰⁰. Afară de aceasta, am trecut la cuvinte slavice pe *zori*, măcar că forma *zuori*, atît la transilvăneanul Silivestru: *ши дни зъори рова нащери тале*¹⁰¹, precum și la moldoveanul Dosoftei: *днь зъор де кѣнд мѣ мѣнек*¹⁰², alături de vechea formă cunoscută *zșwa* = *ziua*, indică mai curînd originea din latinul *dies*, sau cel puțin un compromis poporan între vorba latină și cea slavică. Mai pe scurt, am fost mai părtentori pentru străinisme decît pentru latinisme.

Circulațiunea relativă a elementelor lingvistice se recunoaște prin întrebunțarea lor mai deasă sau mai rară într-un text, | în care orice element se consideră ca atîtea elemente deosebite de cite ori se repetă. Astfel, în cîntecul de mai sus slavicul *drag*, de exemplu, întîmpînîndu-ne de 3 ori, noi a trebuit să-i dăm valoarea de 3 față cu vorbele cele puse numai cite o dată = 1. După Cihac, un asemenea *drag* nu este decît 1 = 1 cătră *predmet*, *ritan*, *sădelcă*, *tripol* și cine mai știe cite altele, pe cari noi — românii — le auzim, poate, la zece ani o dată. Cele mai circulătoare însă, adică cele mai utile din elemen-

100

⁹⁹ Burada, *op. cit.*, p. 265.

* Drepte în ediția de față (*n. ed.*).

¹⁰⁰ Cihac, *Dict.*, t. I, p. 266.

¹⁰¹ *Psaltirea ce să zice cîntarea*, Bălgrad, 1651, ps. CIX.

¹⁰² *Psaltire a sfințului proroc David*, Uniev, 1673, ps. LXX.

tele slavice în limba română, ca să nu mai vorbim despre cele turce, posedă totuși o valoare mult mai mică decât cele latine. Un *și*, un *să*, un *că*, un *cu* etc., fără cari nu e chip a construi o singură frază română, sînt ca 100 cătră 1 chiar în privința unui *drag* [25].

Principiul circulațiunii în limbă, în sensul mișcării productive a valorilor, n-a fost pînă acum niciodată formulat în lingvistică. Aceasta ar putea scuza pînă la un punct pe Thommerel sau pe Cihac. Să nu uităm însă că unii dintre corifeii științei l-au presimțit de demult. Așa Curtius, vorbind despre posibilitatea ca o formă gramaticală să modeleze după sine alte forme gramaticale diferite, zice că aceasta se întimplă în două cazuri: „sau cînd o formațiune este foarte numeroasă, pe cînd celelalte sînt izolate, sau cînd ea este foarte întrebuițată”¹⁰³. Ce însemnează această dilemă? Ea stabilește din punct în punct ecuațiunea, pe care o avem noi înșine în vedere, și anume: 1 franc cu o activă circulațiune face cit 10 franci circulînd fiecare de zece ori mai puțin. Acțiunea unei forme gramaticale în 50 exemplare este pentru Curtius deopotrivă cu acțiunea unui singur exemplar circulînd de 50 de ori în intervalul cînd cele cincizeci exemplare au circulat numai cîte una dată, adecă: $50(1a + 1b + 1c...) = 1s \times 50$.

Curtius ne strămută din sfera *dicționarului* în a *gramaticii*. Precum dicționarul este statistica cuvintelor, de asemenea gramatica e statistica formelor de relațiune; și o statistică tot atît de vicioasă, indicîndu-ne existența elementului cutare sau cutare, dar nu și circulațiunea lui, care se poate urmări iarăși numai în texturi poporane. Zicem și aci „texturi *poporane*“, căci în cele literare, cu cît ele sînt mai literare, cu atît mai mult ne întîmpină forme străine uneori cu desăvîrșire graiului comun, sau cel puțin neajune încă a deveni vulgare. Românește, bunăoară, adverbii în *-mente* sau adjectivii în *-abil* sînt deocamdată literare și numai literare.

Alfabetul, ca și gramatica, ca și dicționarul, este și el o statistică de aceeași natură, a proviziunii fonetice a unei limbi. În alfabetul cirilic un *s*, un *ž*, un *ψ*, un *w* figurează ca 1 = 1 alături cu *a*, *κ*, *κ* etc., deși în circulațiunea dialectelor slavice ele sînt o curată excepțiune, sau chiar o ficțiune. În alfabetul latin *z* sau *y*, cu totul excepționale pentru vechii romani, sau mai bine proprie numai limbei latine literare, ocupă în alfabet un loc identic cu sunurile cele mai răspîndite. Aci, ca și-n privința cuvintelor sau a formelor gramaticale, texturile sînt unicul mijloc de a constata circulațiunea, adecă adevărata valoare sau utilitate a unui son.

O încercare de acest fel a făcut-o de demult Förstemann. Să luăm, de exemplu, proporțiunea celor două nazale în limbile elenă și latină. La 100 consoane, în elenă sînt 18 *n* și numai 4 *m*; în latină 14 *n* și 12 *m*. În elenă dară un *n* valorează de $4\frac{1}{2}$ ori cît un *m*. La 100 vocale, în elenă sînt

¹⁰³ Curtius, *Studien zur griechischen und lateinischen Grammatik*, t. 9 (1876), p. 232, nota: „sei es, dass *n* u *m* e *r* i *s* c *h* eine grosse Zahl von Bildungen mehrere vereinzelte nach sich zieht, sei es, dass *e* i *n* e *s* e *h* r *v* i *e* l *g* e *b* r *a* u *c* h *t* e und deshalb dem Sprechenden besonders lebhaft vorschwebende Form ihn von der Tradition abirren lässt“*. — Cfr. Misteli, *Lautgesetz und Analogie*, in *Zeitschr. f. Völkerpsych.*, t. XI (1880), p. 414—5, și Brugmann, *Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*, Leipzig, 1878, t. I, p. 83 [26].

* „Fie că numeric o serie de formații atrag după sine mai multe formații izolate, fie că o formă foarte des întrebuițată, și de aceea foarte vie în memoria vorbitorului, îl face să se depărteze de tradiție“ (*n.ed.*).

numai 7 *i*, în latină 27¹⁰⁴. În latină, prin urmare, un *i* are o utilitate aproape de 4 ori mai mare ca în elenă. Un asemenea tabel al circulațiunii relative a sonurilor ne dă o noțiune viasă despre caracterul fonetic al unei limbi; un alfabet — nu ne spune nimic. Niciodată printr-o simplă enumerățiune a sonurilor cunoscute într-un grai noi nu vom înțelege; de pildă, pe cei 5 *i* din latinul *difficillimi*, pentru care în deșert am căuta o paralelă în elenă și-n mai multe alte limbi.

La români sonul *r*, pe care nu-l au de loc mexicanii și chinezii, se repetă cel puțin de 15 ori la fiecare 100 de consoane. Putem oare să-i dăm aceeași valoare ca lui *h*, întrebuițat de vreo 2 ori la 150 de consoane? Ba chiar toate guturalele și palatalele la un loc: *h*, *k*, *g*, *č*, *ğ* și *j*, deși sînt 6 la număr, totuși circulează în limba română mai puțin decît singurul *r*.

Să presupunem un moment că circulațiunea lui *j* ar fi la noi tot așa de deasă ca a lui *r*, încît să se zică cu drept cuvînt: $1j = 1r$; atunci însă tipul fonologic al graiului românesc ar fi cu desăvîrșire altceva, fără nici o asemănare cu ceea ce este astăzi. În circulațiune dară și iarăși în circulațiune se oglindește fața cea fonică, ca și cea gramaticală, ca și cea lexică a unei limbi [27].

Cele de mai sus se aplică deopotrivă bine la construcțiuni sintactice, la răspîndirea mai mare sau mai mică a diferitelor categorii ideologice, la orice altă secțiune a studiului lingvistic în genere.

Cînd Bergaigne constată că-n a doua carte întregă din *De bello gallico* Cesar pune todeauna verbul la sfîrșitul propozițiunii, afară de vreo cincisprezece excepțiuni¹⁰⁵, el urmărește în latină un caz de circulațiune sintactică.

Cînd Heyse ne spune că francezii au 4 cuvinte: *pointe*, *saillie*, *trait d'esprit* și *bon mot* pentru 1 singur german *Witz*, sau alte 4: *ruse*, *fourberie*, *friponnerie* și *espièglerie* pentru 2 germane: *List* și *Betrug*¹⁰⁶, el surprinde un fenomen de circulațiune ideologică.

Pretutindenii în lingvistică un ingredient întrebuițat de 4 sau de 6 ori în intervalul *d* are o valoare utilă dublă sau triplă decît un ingredient identic întrebuițat numai de 2 ori în același interval *d*. În acest mod, 100 de ingrediente, utilizate fiecare numai cîte 1 dată pe zi, valorează mai puțin decît 25 de ingrediente, utilizate fiecare de cîte 5 ori. Și o probă irezistibilă în această privință este, mai cu seamă, raportul numilor proprie, locale și personale, cătră graiul comun al unui popor.

Am văzut în §-ul precedent că onomastica unei țări de o întindere oarecare constituie în totalitatea sa un dicționar mult mai voluminos decît dicționarul cel mai complet al graiului comun de acolo. Vreo 9 000 de numi proprie, mai toate personale și mai toate numai în Germania, au fost explicate de cătră Pott, abia ca o încercare, ca o mică frîntură așa-zicînd dintr-un colosal mozaic¹⁰⁷. Pentru singura onomastică topică a României n-ar ajunge 100 000 de numere! Mapa cea mai amărîntă, acoperind cu litere aproape impercep-

¹⁰⁴ Förstemann, *Numerische Lautverhaeltnisse*, în Kuhn, *Zeitschr.*, t. 1, p. 163—79. — Cfr. *ibid.*, t. 2, p. 36—44.

¹⁰⁵ Bergaigne, *Essai sur la construction grammaticale*, în *Mém. de la Soc. de Ling.*, t. 3, p. 8.

¹⁰⁶ Heyse, *System*, p. 242.

¹⁰⁷ Pott, *Die Personennamen, insbesondere die Familiennamen*, Leipzig, 1859, p. IX.

tibile un părete întreg, nu ne împărtășește decit *notabilia*, fără a se putea pogori la atitea movile, stînci, piriiașe, fel de fel de accidente teritoriale, pentru cari la fața locului există generalmente cite un nume propriu ¹⁰⁸.

104 Dacă ne aducem aminte că o mare parte, poate chiar cea mai mare, din această imensă nomenclatură e cu totul străină limbei comune a țării, astfel că — un exemplu foarte caracteristic — din cele 30 districte ale României: *Mehedinți, Gorj, Argeș, Dimbovița, Prahova, Buzău, Rîmnic, Putna, Bacău, Suceava, Dorohoi, Botoșani, Iași, Roman, Vaslui, Tutova, Fălciu, Covurlui, Tecuci, Brăila, Ialomița, Ilfov, Vlașca, Teleorman, Olt, Romanați, Dolj, Neamț, Muscel și Vâlcea* [28], numai cele 3 din urmă se pot înțelege românește, ba încă în *Vâlcea* din *vâlcea* = *vallicella* s-a mutat accentul [29], iar *Neamț* e de origine slavică, se naște fireasca întrebare: cum oare graiul poporului nu se afundă întreg sub un amestec ibrid atât de covârșitor? Tot ce-l scapă de potop este principiul circulațiunii.

Limba comună, abstracțiune făcînd de șovăirile dialectale, se reproduce aceeași pe fiecare punct al țării. Dacă vom admite că ea posedă 10 000 cuvinte, pe cari să le reprezentăm prin *m*, atunci orice individ, cunoscînd numai jumătatea cea mai întrebuițată, va avea o proviziune lexică de $m/2$. Limba onomastică totală a aceleiași țări fie de 200 000 termini, adică $20m$. E ceva spăimîntător; nu există însă nici un punct unde această manină ** să fie cunoscută întregă. Individul cel mai familiar cu nomenclatura personală și locală a țării sale știe cel mult 1 000 de numi propriie, adică $m/10$. Aceasta încă nu e tot. La 1 000 de cuvinte din limba comună, chiar din gura aceluiași individ excepțional, *circulează* în conversațiune 5, maximum 10, fie chiar 25 de numi propriie, ceea ce constituie, într-un caz extrem, abia $m/400$. Iată cum un element, de 20 de ori mai numeros ca cifră brută, posedă totuși prin circulațiune o valoare de 40 sau de 100 de ori mai mică!...

Să conchidem.

105 În lingvistică marele principiu al circulațiunii, uitat pînă aci aproape cu desăvîrșire, s-ar putea privi ca piatra cea angulară a edificiului. Ceea ce se cheamă *fizionomia* unei limbi nu este altceva decît rezultatul circulațiunii. Fizionomia totală a limbei se compune din fizionomiile sale parțiale: fonetică, tonică, morfologică, sintactică, lexică, ideologică, rezultînd fiecare dintr-o circulațiune deosebită, astfel că se poate întîmpla, bunăoară, ca fizionomia fonetică sau lexică să nu fie de aceeași natură cu cea sintactică sau cu cea tonică, dar toate circulațiunile speciale la un loc concurg într-o singură

¹⁰⁸ Cfr. Brandes, *Die Heiligen und die Teufel mit Himmel und Hölle in den geographischen Namen*, Lemgo, 1866, p. 3: „*Wie die Sterne am Himmel und die Sandkörner am Meeresgestade nicht zu zählen sind, so unzählbar sind auf unserer Erde die Städte, Flecken, Dörfer, Weiler, die Ströme, Flüsse, Bäche, Berge und Wälder, und alle haben ihre Namen bekommen; und nicht allein jene sondern auch fast jeder Fleck in den Feldmarken und Waldrevieren ist benannt worden*“.

* „După cum stelele de pe cer și firele de nisip de pe malul mării nu pot fi numărate, tot așa nu pot fi numărate pe pămînt orașele, tirgurile, satele, cătunele, fluviile, riurile, piraiele, munții și pădurile, dar toate au primit un nume; și nu numai ele, ci aproape fiecare porțiune din hotarele localităților sau din păduri au căpătat cite un nume“ (n.ed.).

** Aici: „cantitate enormă“ (n.ed.).

fizionomie generală. Limba franceză, de exemplu, are în întregime o fizionomie una, deși fizionomia sa lexică e hotărît latină, pe cînd fizionomia fonetică este, din contra, de un caracter celtic foarte pronunțat, ca și cea tonică, nu știm însă pînă la ce punct cea sintactică sau cea ideologică, rămî-nînd a se decide problema prin criteriul circulațiunii, fără care orice caracteristică totală sau parțială a unui grai e radicalmente falsă... [30].

§ 21

LIMBILE ANTICE ȘI LIMBILE MODERNE

Linguistica — s-a spus în nenumărate rînduri și tot încă se mai spune — datorește avîntul său mai cu seamă filologiei clasice sanscrite, scoase din întunec în a doua jumătate a secolului trecut.

Noi am indicat deja în §-ul 10, și vom avea a mai atinge mai la vale, adevărata geneză a științei limbei; de astă dată ne oprim atențiunea numai asupra unei consecințe imediate, nu tocmai fericite, pe care o avusese în studiul lingvistic de pînă astăzi predilecțiunea cea exagerată pentru sanscrita și iarăși sanscrita.

Ca dialect antic, sanscrita nu putea fi alăturată de-a dreptul în sens peritetic decît cu alte dialecte antice, cu așa-numitele surori ale sale mai mici, cu zendica, elena, latina, paleoslavica, gotica etc., toate de veacuri răposate, toate ajunse mai mult sau mai puțin la o treaptă de clasicitate, toate cunoscute nouă numai din monumente.

Se făcuse astfel în lingvistică un fel de monopol prin prescripțiune în favoarea limbilor antice. Călăuzele generale pe calea științei se mărgineau și se mai mărginesc într-un mod ca și exclusiv în sfera cea moartă a anticității. Așa începuse Bopp, așa a urmat Schleicher, așa fac mai încoace Baudry în | Franca, Ferrar în Anglia, Ayuso în Spania. Pînă și Ascoli se crede oarecum dator de a pune măcar pe titlu: „Corsi 'di glottologia *del Sanscrito, del Greco e del Latino*“, deși în text aleargă mereu la dialecte contimpurane.

106

Ceva mai mult. Aproape pretutindeni în Europa, ba încă și-n America, catedra de lingvistică e unită cu aceea de sanscrită în persoana unui singur profesor; și mai adesea se întîmplă că cursul întreg cuprinde în fapt numai exerciție sanscrite după Stenzler sau după Benfey, împinse uneori pînă la probleme vedice, fără nici o vorbă însă despre știința limbei propriu-zisă. Alături cu o asemenea lingvistică fără lingvistică, figurează pe prima linie un profesor special pentru filologia elenică și un alt pentru cea latină; apoi abia pe ici pe colea cite o catedră mai dosnică pentru vreun grup dialectal modern: filologia romanică, cea slavică, cea germanică.

Whitney se miră undeva că profesorul de filologia comparativă de la London, octogenarul Hewitt Key, nu știe și recunoaște el însuși de a nu ști sanscrita ¹⁰⁹. N-ar merita oare o mirare cu mult mai temeinică atîția profesori de lingvistică, de așa-numita „allgemeine Sprachwissenschaft“, cari înțeleg foarte bine *Mahābhārata* și *Rāmāyana*, dar n-au mai-mai nici o idee de complexul științei limbei? A fi cineva sanscritist nu este a fi și lingvist totodată,

¹⁰⁹ Whitney, *Oriental and linguistic studies*, t. 1, p. 205.

precum și viceversa lingvistul cel mai de frunte poate a nu fi sanscritist ¹¹⁰. Heyse era de tot slab în sanscrită; Sayce nu se pare a fi tocmai tare; nemini însă nu li va contesta un loc de onoare în lingvistică. Însuși Whitney, deși excelent sanscritist, profită totuși prea puțin de sanscrită în lucrările sale curat lingvistice.

Este timp de a reduce în lingvistică rolul limbilor antice în genere la adevărata lor valoare.

107

În sfera cea etnologică a limbii *in concreto*, misiunea lingvistului este de a studia în dialecte circulațiunea elementelor constitutive și de a urmări dialectele în continuitatea lor cea ne-nteruptă, pe care totuși, în fapt, pe de o parte, o clatină oarecum fenomenul „limbei amestecate“ și tendința cea fuzionistă a „limbei naționale“, mai ales a „limbei literare“, iar pe de alta, o împetrișează „limba onomastică“. Mai pe scurt, continuitatea dialectală cea ne-nteruptă, în legătură cu picioarele sau accidentele ce o întimpină, și criteriul cel fecund al circulațiunii, iată cele două griji de căpetenie ale lingvistului din punctul de vedere etnologic. Ei bine, tocmai limbile antice îi oferă pe ambele aceste tărîmuri materialul cel mai sărăcăcios.

Continuitatea dialectală cea ne-nteruptă a limbilor antice e sfișiată în sens peritetic prin disparițiunea dialectelor celor intermediare sincronice și este ascunsă totodată în sens anatic prin lipsa oricărei urme pozitive de dialecte anterioare primordiale.

Cînd Johannes Schmidt a cutezat a afirma continuitatea cea ne-nteruptă peritetică între grupurile dialectale indic, iranic, elenic, italic și celelalte ale familiei lingvistice ario-europene ¹¹¹, el a scornit asupra-și o înfricoșată furtună, care nu încetează de a mai bubui pînă astăzi, deși teoria analoagă sau chiar identică a lui Schuchardt despre grupurile dialectale romanice — vezi mai sus, §-ul 15 — a fost primită fără nici o larmă. De ce? Pentru că la mijloc între dialectele antice cele păstrate au pierit alte numeroase dialecte și chiar grupuri dialectale întregi, dintre cari ne vom mărgini a menționa pe scîți între slavi și erani, iar între erani și eleni pe traci, tocmai două mari grupuri cari serveau așa-zicînd drept punte între Asia și Europa ¹¹². Dacă tot așa s-ar fi pierdut grupul provental | între Franța și Spania sau grupul sard între Spania și Italia, ar trebui de asemenea o genială cutezare a unui Johannes Schmidt pentru a susține, înfruntînd o legiune de adversari, ne-nterupta continuitate dialectală peritetică a familiei lingvistice romanice. Numai prin pieirea grupurilor dialectale scitic și tracic, făcîndu-se o largă gaură lingvistică între Europa și Asia, s-a deschis o îndeminatecă ușă pentru teoria unei „unități arice asiatice“ fără strînsă continuitate cu o „unitate arică europeană“; teorie, pe care o mai apără în ruptul capului, contra lui Johannes Schmidt, majoritatea lingviștilor ¹¹³ [31].

108

¹¹⁰ Cfr. O p p e r t, *Ouverture du cours de philologie comparée*, Paris, 1864, p. 27: „On mesure quelquefois les titres des hommes destinés à répandre cette science d'après leurs productions plus ou moins marquantes dans la littérature sanscrite. Rien n'est moins justifié...“

¹¹¹ J. S c h m i d t, *Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen*, Weimar, 1872. — Cfr. M. M ü l l e r, *Ueber die Resultate d. Sprachwiss.*, p. 21.

¹¹² Cfr. *Cuvente den bătrîni*, t. 2, p. 686.

¹¹³ Vezi literatura controverselor în P e z z i, *Glottologia ariă recentissima*, Torino, 1877, p. 179, nota 1.

Pe de altă parte, ne-nterupta continuitate dialectală anatetică pentru limbile cele antice este un *desideratum* întocmai de aceeași natură ca străbunii cei necunoscuți ai primului străbun cunoscut în arborele genealogic al unei case boierești. Este invederat că acel prim străbun cunoscut, fie *M*, avusese și el tată, moș, bunic etc.; dar cum se chemau aceia? cine să fi fost? unde au trăit? este o enigmă și iarăși enigmă, pe care unii fabricanți de genealogie, pentru hatirul nobilei clientele, o înlocuiesc adesea prin nește numi născocite. Cam tot așa fac o seamă de linguiști. Limba latină e soră sau cel puțin vară primară cu elena, cu gotica, cu paleoslavica, cu zendica, cu sanscrita etc.; părintele lor însă sau părinții lor și părinții părinților sint *ixuri* și nemic mai mult decît *ixuri*. Cu toate astea, Schleicher, pe care-l cităm ca pe cel mai celebru dintr-o pleiadă, a reușit a croi pentru latina o linie ascendentă destul de lungă, compusă din cinci generațiuni.

Să-l ascultăm în această laborioasă operă de restaurațiune:

I. *Latina, umbrica, oscica și alte câteva mai puțin cunoscute graiuri italice în sensul strict al cuvîntului (adecă cu excluderea celui mesapic, deși este indo-germanic, și a celui de tot obscur etruscic) sint surori, născute din aceeași mămă, | pe care o numim limbă fundamentală italică (italische Grundsprache).*

109

II. *Limba fundamentală italică și limba fundamentală celtică sint surori gemene (Zwillingschwestern), născute din aceeași mămă: limba fundamentală italo-celtică (italo-celtische Grundsprache).*

III. *Limba fundamentală italo-celtică se înrudește mai de aproape cu greaca și cu albaneza, formînd împreună ramura europeană sudică a familiei indo-germanice, de unde rezultă că ele avusese o singură mămă, cărui îi vom zice limbă fundamentală sud-europeană (südeuropäische Grundsprache).*

IV. *Limba fundamentală sud-europeană se află într-o mai strînsă înrudire cu limbile indo-germanice din Asia, avînd toate ca mămă limba asiatico-sud-europeană (asiatisch-südeuropäische Grundsprache).*

V. *Limba asiatico-sud-europeană este soră cu limba fundamentală nord-europeană (adecă slavo-germanică), născute ambele din mămă comună: proto-limba indo-germanică (indo-germanische Ursprache)¹¹⁴.*

Schleicher cunoștea atît de bine fiecare din cele cinci limbi anterioare limbei latine, încît se știe că, într-o bună dimineață, el și-a dat petrecerea de a compune o fabulă întregă în cea mai veche din ele: *avis akvâsas ka = ovis equusque* „oaie și cal¹¹⁵”; o fabulă, care își mai găsește admiratori serioși chiar în ziua de astăzi¹¹⁶. Cu cît mai lesne i-ar fi fost, negreșit, de a scrie vreun romanț într-o limbă ceva | mai nouă, bunăoară în cea sud-europeană sau în cea italo-celtică!

110

Noi am spus mai sus — pag. 58—60 — că continuitatea dialectală cea ne-nteruptă, după cum nu înlătură clasificarea peritetică a grupurilor de

¹¹⁴ Schleicher, *Kurzer Abriss der Geschichte der italischen Sprachen*, în *Musaeum für Philologie*, N.F., t. 14, p. 329—46. — În același gen, el a mai scris: *Kurzer Abriss d. Gesch. d. slawischen Sprache*, în Kuhn, *Beiträge*, t. 1, p. 1—27.

¹¹⁵ Schleicher, *Eine Fabel in indogermanischer Ursprache*, în Kuhn, *Beitr.*, t. 5, p. 206—8.

¹¹⁶ Fleury, *Un peuple retrouvé par la grammaire*, p. 6: „Cette langue qu'aucun témoin n'a entendue, qu'aucune plume n'a jamais figurée, on l'a reconstruite de toutes pièces, on a refait son dictionnaire, on a même tenté de l'écrire, et cette reconstruction n'est pas moins légitime que celle des dinotériums et des ptérodactyles...”

dialecte, tot așa nu împiedecă genealogia lor cea anatetică. Astfel, de pildă grupurile dialectale romanice fiind odată clasificate în francez, provençal spaniol, portugez, italian etc., noi avem dreptul de a trage pentru ele o genealogie comună din latina, negreșit din cea vorbită, nu din cea literară. Ceea ce face însă Schleicher e cu totul altceva, ca și când între latina și între dialecte romanice ar veni să se intercaleze la mijloc o „limbă fundamentală franco-provençală“ sau „o limbă fundamentală italiano-spaniolă“, și anume o „limbă“, o unitate, iar nu cel puțin un grup dialectal franco-provençal sau italiano-spaniol, adecă o multiplicitate oarecare.

Schleicher nu băgase de seamă că reproduce *tale quale* în principiu teoria ilustrului Raynouard, îmbrățișată oarecând de Peticari, de Sismondi, de Ugo Foscolo, de Champollion-Figeac etc., dar care de demult a pierdut orice vază în lumea linguistică. După Raynouard, latina nu este o mamă, ci bunică dialectelor romanice, a căror mamă a fost „*une langue intermédiaire, dont le type a fourni les éléments et les formes de nos idiomes actuels*“¹¹⁷. Deocheată pe tărîmul dialectelor moderne, unde era lesne a-i constata slăbiciunea, această teorie, grație lui Schleicher, s-a mutat victorioasă pe tărîmul dialectelor antice, unde e mai greu a o combate.

111 Urmașii lui Schleicher au refăcut arborele său genealogic în diferite moduri, admitînd mai cu seamă, aproape într-un glas, după cum am arătat mai sus, bifurcarea între limba fundamentală asiatică și cea europeană; direcțiunea însă a rămas aceeași, zbuciumindu-se toți deopotrivă a umple lacuna continuității ne-ntrerupte anatetice a dialectelor antice printr-un edificiu *sui generis*, compus dintr-o mulțime de caturi imaginare.

August Fick, cel mai ingenios din școala genealogistă, luînd un cuvînt oarecare, nu se sfiște a ne da forma lui precisă în șase perioade succesive, toate ante-istorice. Așa, de exemplu, numele „șarpelui“ este:

- 1° În limba fundamentală leto-slavică: *angi*;
- 2° În limba fundamentală leto-slavo-germanică: *anghi*;
- 3° În limba fundamentală greco-italică: *achi, anchi*;
- 4° În limba fundamentală europeană: *anghi*;
- 5° În limba fundamentală asiatică: *ahi*;
- 6° În limba fundamentală ario-europeană: *aghi, anghi*.

Singurul cusur al acestor minunate reconstrucțiuni este că despărțirea familiei lingvistice ario-europene în tulpinile asiatică și europeană, apoi a celei europene în ramurile greco-italică și leto-slavo-germanică, apoi a acestei din urmă în crengile leto-slavică și germanică etc. etc. se întemeiază nu atît pe existența unui material suficiente, precum pe lipsa materialului, pe sărăcia lui, pe un *deficit*.

Pe lingă celelalte, această teorie nu este nici măcar consecințe cu sine însuși.

¹¹⁷ Raynouard, *Grammaire comparée des langues de l'Europe latine*, Paris, 1821, p. III. — E foarte remarcabilă, aplicîndu-se deopotrivă bine către Schleicher ca și către Raynouard, observațiunea lui Lewis, *An essay on the origin and formation of the Romance languages*, Oxford, 1835, p. 36: „*Unless he here calls in the assistance of a miracle, and supposes that as at Babel the tongues were confounded, so after the invasion of the Romans they were made uniform, it is difficult to understand, how he accounts for such a prodigy ...*“.

„Dacă „șarpe“, după Fick, se zicea în limba cea fundamentală ario-europee *aghi* și *anghi*, rezultă că acea limbă avea oarecari divergențe dialectale. Dar de ce atunci să nu recunoaștem că latina, elena, slavica, germana etc. s-au dezvoltat treptat din germeii dialectali cuprinși deja în acea limbă, după formula cea anatică pe care am dat-o mai sus la pagina 60, în loc de a inventa cu orice preț între acea limbă și între urmașele sale alte cinci sau șase nume *ex machina*?

Cum că istoria familiei ario-europee, ca și istoria oricărei | alte familie lingvistice, se începe, în adevăr, prin **m u l t i p l i c i t a t e** d i a l e c t a l ă, iar nu prin unitatea cea visată de „limba națională“, o demonstrează Bréal cu citeva exemple irezistibile, dintre cari vom reproduce unul singur:

„*Les mots qui désignent le coeur dans nos langues de l'Europe supposent tous un primitif kard. D'autre part, les mots qui désignent le coeur en sanscrit et en zend supposent un primitif ghard. Mais ce qui prouve que la forme kard n'était pas étrangère aux langues de l'Asie, c'est qu'elle s'est conservée dans le juxtaposé çrad-dhâ qui désigne un acte de foi, ainsi que dans le verbe çrad-dadhâmi, qui veut dire j'accorde mon coeur, ma foi (c'est le latin credo). Nous avons donc deux formes, kard et ghard, dont il serait difficile de nier la parenté, mais qui ne se laissent pas réduire à une forme commune. Probablement l'une et l'autre coexistaient dans la langue mère indo-européenne...*“¹¹⁸

Cele cinci sau șase graiuri intermediare între latina cu surorile ei și între sorgintea lor comună ar avea cuvântul de a fi numai doară în cazul mai multor amestecuri primare succesive ale dialectelor ario-europee cu dialecte de alte familie lingvistice, zguduindu-se astfel de atâtea ori continuitatea dialectală cea ne-nteruptă prin nașterea atitor **l i m b i n o u ă**, lipsite de o legătură oarecum nedisolubilă cu fazele precedente; mai pe scurt, se va fi întâmplat de cinci sau șase ori un fenomen analog cu formațiunea limbilor romanice din amestecul latinei cu graiuri eterogene provinciale. În acest mod, dacă vom însemna elementul ario-europeu cel covârșitor prin *AA* și elementele cele ne-ario-europee prin *B, C, D*, atunci ne vom explica „limbile cele fundamentale“, patronate de Schleicher sau de Fick, ca nește „limbi amestecate“; bunăoară: „limba fundamentală greco-italică“ = $AA + B$, „limba fundamentală leto-slavo-germanică“ = $AA + C$ etc. Numai ingredientele *B, C, | D* pot face ca aceste limbi să nu fie *A', A'', A''', A''''* și așa mai încolo, adică o continuitate ne-nteruptă a graiului ario-europeu celui *ab ovo*, ci să fie $AA + B > AA + C$. În sine, lucrul e foarte probabil. Dar știm noi oare ceva pozitiv despre un asemenea amestec primar, și chiar despre amestecul cel secundar al dialectelor antice?

Se bănuiește că celții s-ar fi amalgamat din ario-europei și turani¹¹⁹. S-ar putea presupune că eranii conțin din temelie un element oarecare semitic destul de important¹²⁰. S-a vorbit mult despre ingrediente egiptene și mai ales cele feniciene la eleni. Toate acestea însă și altele analoage aparțin periodului mitic al istoriei. Nemic pe deplin sigur. Despre fenomenul „limbei amestecate“ la cei vechi, ca și despre ne-nterupta continuitate peritetică și anatică a dialectelor și grupurilor dialectale antice, lingvistul are la dispozițiune abia citeva indicațiuni sporadice, expuse la o perpetuă controversă.

În vechime au existat **n a ț i u n i** în toată puterea cuvântului; nici una însă nu ne-a lăsat o „limbă națională“ în sensul figurei de la pagina 82. Avem

¹¹⁸ Bréal, *Mélanges*, p. 377—9.

¹¹⁹ Mai sus, p. 80, nota 82.

¹²⁰ Cfr. *Cuvente den bătrâni*, t. 2, p. 686.

pe ici, pe colea cite o „limbă literară“, produsă de cite un dialect predominant, de la care ea s-a depărtat printr-o artificialitate uneori enigmatică; dar nicăiri nu găsim nu numai un complex de dialecte tinzind la unitate națională sub direcțiunea unuia din ele, ci nici măcar un singur dialect așa cum se vorbea în toate zilele; nicăiri un text adevărat poporan; nicăiri un cîntec sau un basm furat de pe buze necioplite. Despre poezia poporană a romanilor, bunăoară, s-a[u] scris volume întregi¹²¹, în cari însă tocmai poezia poporană nu se găsește.

114 Urmărind în limbile antice circulațiunea elementelor lingvistice, care să ne dea fizionomia cea neprefăcută a unui grai sub toate puncturile de vedere, noi dobîndim nește rezultate aproximative în cazul cel mai bun, uneori cu totul greșite. Sintaxa latină, pe care o învățăm în școală, poate oare să fi fost vreodată sintaxa poporului roman chiar în Roma, necum afară din capitală? Pînă și-n privința formelor gramaticale, limbile antice, așa cum le cunoaștem noi, ne oferă un material foarte nesuficiente. Să dăm un specimen latin și un specimen românesc identic. Substantivarea infinitivului, ca la noi în „a mea înțelegere“, „a ta iubire“ și așa mai încolo la tot pasul, ne întîmpină excepționalmente, trei-patru exemple peste tot, în scriitorii latini cei mai vulgari, ca Petroniu (28): „meum *intelligere*“, sau Plaut (*Curc.* 28): „tuum *amare*“; niciodată însă în Cicerone, în Tit Liviu, în întregul literaturii clasice a romanilor. O asemenea substantivare a infinitivului, atît de normală în graiul poporului român, a început să dispară în limba română literară, înlocuindu-se mai adesea prin *-țiune*. Dacă literatura română va reuși peste un secol a goni de tot pe infinitivul substantivat, deși niciodată nu-l va părăsi poporul român, va fi imposibil a constata la noi printr-un text literar circulațiunea acestui fenomen, după cum ne este imposibil acum de a-l constata în latina.

În fine, limba onomastică, locală și personală, atît de interesantă prin luminele ce revarsă asupra vicisitudinilor unui teritoriu și asupra relațiilor unui popor, foarte importantă totodată prin extrema sa bogăție și prin modul cum se împămîntenește în fiecare dialect, este partea cea mai sărăcăcioasă din materialul ce ni-l procură graiurile antice. Noi zicem lui *Constantin — Dinică* sau lui *Grigorie — Guță*. Cine oare ne va spune cum vor fi dezmiertat elenii pe copiii numiți *Epaminondas* sau *Agésilaios*, ori romanii pe *Caesar* sau pe *Pompeius*?

115 De la sfera etnologică ar fi de prisos de a mai trece la cea antropologică a limbei. Aci se cere și mai mult națtura cea naturală; și tocmai natura e mai pretutindeni sulemenită în texturile cele literare ale anticității.

Cu ce ne-am ales dară?

Linguistica se aseamănă cu un călător de-naintea căruia se aștern două căi, menite a-l duce la una și aceeași țintă: o cale mai scurtă, pe loc șes, cunoscută și sigură, unde poate să pășească fără grabă, fără sfială, examinînd cu liniște tot ce i se înfățișează la dreapta și la stînga; o altă cale mai lungă, pe creștetul unui munte obscur, stropșită de stînci și curmată de prăpăstii, unde trebui necontenit să sară cu frică, fără a putea să-și păstreze singele rece, pînă ce — ajungînd la un punct — vede deodată un abis peste care nu e chip să treacă, și atunci se oprește, silindu-se în deșert a inventa o punte. Această

¹²¹ Corssen, *Origines poësis romanae*, Berolini, 1846. — E. d. du Ménil, *Poésies populaires latines antérieures au douzième siècle*, Paris, 1843 etc.

din urmă cale este cea a limbilor antice, unde continuitatea dialectală, cea peritetică ca cea anatetică, e ruptă prin pieirea mai multor graiuri intermediare și a mai multor faze anterioare; unde amestecul limbilor, cel primar ca și cel secundar, e întunecat prin neajunsul datelor istorice; unde nu se poate urmări rolul limbei naționale în sinul unui grup dialectal, ba până și grupurile dialectale ne sînt cunoscute mai adesea prin vreun singur dialect, răsfrînt și acela numai în oglinda cea înșelătoare a limbei literare; unde limba onomastică e redusă la cea mai mică expresiune; unde studiul circulațiunii elementelor lingvistice, în loc de a ne lumina, adesea ne rătăcește. Calea cealaltă — sînt limbile moderne.

Nemini pînă acum n-a înțeles și n-a descris mai bine ca Max Müller însemnătatea cea mare a limbilor moderne în lingvistică, acordînd între ele postul de onoare anume celor romanice.

Să vorbească el însuși:

„Importanța graiurilor moderne pentru a pătrunde mai adînc în natura limbei în genere și pentru a înțelege mai bine principiile dezvoltării chiar a graiurilor antice n-a fost niciodată aprețiată cum se cuvine...”

Mai departe:

„Afară de toate celelalte considerațiuni, graiurile moderne ne ajută a stabili printr-o demonstrațiune necontroversabilă principiile cele fundamentale ale științei limbei. Pentru un linguist, ele sînt ceea ce este stratul terțiar sau formațiunile și mai recente pentru un geolog. Operele lui Diez: *Grammatik der romanischen Sprachen* și *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen* nu numai că nu sînt mai pe jos întru nemic de lucrările lui Bopp, Grimm, Zeuss și Miklosich, dar încă servesc ca cea mai bună introducere la studiul perioadelor mai vechi ale graiurilor ario-europee. Multe puncturi cari, pe terenul sanscritei, elenei și al latinei, nu pot fi probate decît pe calea inductivă, se învederează aci printr-o demonstrațiune istorică. În dialectele romanice moderne noi avem de-naintea ochilor cea mai completă și cea mai clară repetițiune a originii și creșterii limbei, după cum nu se mai găsește alta nicăiri în întreaga istorie a graiului omenesc. Noi putem urmări latina de la prima inscripțiune Scipionică, cu 283 ani înainte de Crist, pînă la cei dentii indici neolatini în Italia, Spania și Franca; apoi în curs de o mie de ani în cele șase grupuri dialectale romanice, posedînd fiecare cîte o literatură bogată și autentică...”¹²²

„Este un prejudeț de a crede — observă Bergmann — cum că lingvistica trebui studiată mai cu preferință asupra limbilor antice, ca sanscrita, ebraica, greaca, latina etc. E mai bine, din contra, de a lua drept temelie o limbă modernă, deoarece studiul lingvistic al graiurilor vechi nu implică pe al celor noue, derivate din ele, pe cînd studiul lingvistic al graiurilor noue implică neapărat pe al celor vechi, din cari ele derivă, îmbrățișînd, prin urmare, o istorie completă a unui grai de la sorginte pînă la actualitate...”¹²³

În fine, ca să scurtăm, noua școală lingvistică germană, reprezentată prin Leskien, Brugmann, Osthoff și alții, despre cari vom vorbi mai pe larg cu o altă ocaziune, a început deja a se rosti pe față că: „noi trebui să scoatem principiile cele fundamentale ale științei limbei nu din limbile literare cele moarte ale anticității, ci mai cu seamă din dialectele cele viue de astăzi...”¹²⁴

¹²² M. Müller, *Lectures*, 2-d ser., p. 244—51.

¹²³ Bergmann, *Cours de linguistique*, p. VIII.

¹²⁴ Delbrück, *Einleitung*, p. 60.

LIMBA POETICĂ

Ar fi o scăpare din vedere dacă n-am atinge aci pe la sfârșit, măcar în treacăt, încă o limbă, care în aparență n-ar trebui să preocupe pe lingvist, în realitate însă îl ademenește nu o dată, fără ca el totuși să-și dea seamă, de ce anume pe dinsul, vinător al graiului natural, îl atrage și-l interesează ceva ce se poate numi, după expresiunea lui Humboldt, „artă prin limbă“¹²⁵.

Nodier este singurul autor de o carte lingvistică care a consacrat un capitol special „Limbei poetice“¹²⁶, capitol fără vreo valoare, remarcabil totuși prin faptul că există.

Nu numai poezia cea poporană, care și ea este artistică pînă la un punct, ci mai cu deosebire cea cultă, un Schiller, un Victor Hugo, un Byron, posedă o pinacotecă a sa, ca să zicem astfel, de expresiuni mai mult sau mai puțin străine graiului vulgar.

În sinul dialectului etnologic cutare sau cutare, de care se servă, această poezie face o alegere, sau mai bine-zicînd nemerește de la sine, fără a căuta, și apoi combină cu un instinct admirabil elementele ce-i convin pentru a o rădica mai pe sus de vorbirea cea obicinuită.

118 Poezia cea literară este cu mult mai artificială decît literatura în proză; cu toate astea, lingvistul o studiază mai cu drag, și are dreptate.

E cam greu a defini limba poetică altfel decît numai prin opozițiune cu limba prozaică. Dacă vom zice că „limba prozaică“ este o actualitate în momentul cînd se vorbește, vom putea caracteriza „limba poetică“ ca *anacronism* în același moment. Anacronism nu pentru că poetului îi plac vorbe, concepțiuni sau întorsături învechite, uitate, ieșite din întrebuintare, ci mai ales pentru că modul său de a se exprime, în ceea ce este adevărat poetic, reproduce oarecum copilăria limbei umane în genere.

Noi am spus mai sus — pag. 48 — că limba umană în genere se începe prin *percepțiune*, adică printr-o impresiune directamente produsă de un obiect oarecare asupra simțurilor, trecînd apoi în *apercepțiune*, cînd cugetarea se apucă a uni într-o singură noțiune mai multe asemenea impresiuni. Percepțiunea este: „aur“ = *galben*; apercipțiunea: „aur“ = *galben + strălucit + greu*.

Știm bine că pentru unii linguiști „percepțiunea“ la om ca și cînd n-ar fi, ci numai „apercepțiunea“. Lazarus, de exemplu, urmat de Steinthal, afirmă că, dacă mă doare un deget, eu nu o știu decît prin *apercepțiune*, căci tot ce-mi dă *percepțiunea* este simțul durerii¹²⁷. E un simplu joc de cuvinte. Cînd cineva îmi infige un ac în deget, făcîndu-mă a striga *ah* sau *vai*, acest *ah* sau *vai*, orice s-ar zice, este ceva simțit, nu cugetat; este un element cu un singur factor, nu cu doi; este o *percepțiune*. Negreșit, repetîndu-se un asemenea *ah* sau *vai* într-o altă sau o a treia împregiurare analoagă, mintea noastră, prin gruparea prezintelui cu trecutul, a *percepe* însemnarea strigătului, perpetuîndu-l în limbă ca expresiune a durerii; naș-

¹²⁵ Humboldt, *Werke*, t. 4, p. 59: „Die Poesie ist die Kunst durch Sprache“.

¹²⁶ Nodier, *Notions de linguistique*, p. 63—73: Langue poétique.

¹²⁷ *Das Leben der Seele*, Berlin, 1856—7, t. 2, p. 28 sqq.

terea lui însă, oricum | ar fi, e anterioară acestei *apercepțiunii*, fiind datorită numai *percepțiunii*. 119

Pentru a înlătura orice controversă asupra sensului „percepțiunii“ și „apercepțiunii“, să recurgem la următoarea imagine, pe care ne-o oferă Taine: „*Supposez un livre écrit dans une langue originale et muni d'une traduction interlinéaire; le livre est la nature, la langue originale est l'évènement moral, la traduction interlinéaire est l'évènement physique, et l'ordre des chapitres est l'ordre des êtres. Au commencement du livre, la traduction (= évènement physique) est imprimée en caractères très lisibles et tous bien nets. Mais, à mesure que nous avançons dans le livre, ils le sont moins et, de chapitre en chapitre, il s'y glisse quelques caractères nouveaux qu'on a peine à ramener aux premiers. A la fin, surtout au dernier chapitre, l'impression devient indéchiffrable; cependant quantité d'indices montrent que c'est toujours la même langue et le même livre. Tout au rebours pour le texte original (= évènement moral). Il est très lisible au dernier chapitre; à l'avant-dernier, l'encre pâlit; aux précédents, on devine encore qu'il y a là de l'impression, mais on n'en peut rien lire; plus avant encore, toute trace d'encre disparaît*“¹²⁸. Ei bine, ceea ce numim noi *percepțiune*, ca punct de plecare al limbei umane, sînt acele prime capitole din imaginea lui Taine, în cari „evenementul fizic“ e foarte ceteț, pe cînd „evenementul moral“ nu se poate încă descifra, ci numai doară se ghicește, deși în fapt există, după cum există și „evenementul fizic“ într-o stare imperceptibilă chiar în cugetarea cea mai abstractă. În acest sens, *apercepțiunea* lui Lazarus, în faza-i inițială, nu diferă de ceea ce zicem noi *percepțiune*, avînd însă cusurul da a necesita un epitet: „*prima apercipiune*“, căci altfel nu s-ar deosebi de *apercepțiunea* cea adevărată, adecă de cea lizibilă.

Între *percepțiune* și *apercepțiune*, între predominarea decizivă a simțirii și predominarea decizivă a cugetării, între capătul *S* și capătul *C* în desfășurarea sufletului uman, se află în interval, ca în imaginea de mai sus din Taine, mai multe graduri succesive, unele mai apropiate de *S*, altele de *C*. Graiul omenirii în copilărie este din ce în ce mai *S*, adecă mai perceptiv; graiul omenirii în maturitate, pe cale spre bătrînețe, e din ce în ce mai *C*, adecă mai apercipiiv. Aceeași diferență ne întîmpină între limba poetică și limba prozatică. Proza reprezintă vîrsta cea apercipiivă a graiului; poezia, în trăsurile ei cele specifice, prin cari se depărtează de la proză, corespunde graiului în copilărie.

120

„Creatorii limbei umane — zice Max Müller — au fost poeți. Poezia e mai veche decît proza“. Și aducînd un admirabil vers din poetul englez Wordsworth: „movila cea depărtată tot mai vorbea încă cu soarele apunînd“, ilustrul profesor de la Oxford observă că această idee a unei conversațiuni prelungite între soarele și o movilă din depărtare, atît de străină prozei actuale, ar fi putut să figureze ca ceva foarte obicinuit în limba cea primitivă a neamului omenesc¹²⁹. Trebuia să mai adauge: „și în limba copiilor din toți timpii“.

Pentru omul primitiv, pentru poet, pentru copil, tot ce există trăiește ca dînsul, simte ca dînsul, cugetă ca dînsul. Nemic mort în lume, nemic fără suflet. Copilăria nu vrea să creadă că este ceva care să nu aibă viață; și tocmai de aceea, lipsind o antiteză, ea nu poate să înțeleagă însăși ideea de „viu“. Îmi aduc aminte că fetița mea, cînd era de trei ani, m-a întrebat într-o zi cu multă nedumerire: „ce este *viu*?“ Căutînd a-i da un răspuns după vîrstă,

¹²⁸ Taine, *De l'intelligence*, t. 1, p. 334—5.

¹²⁹ M. Müller, *Essai sur la mythologie comparée*, trad. Perrot, Paris, 1873, p. 75—6.

121 i-am spus că „viu“ se cheamă ceea ce se mișcă de la sine. Copilul s-a uitat la pendula orologiului de pe perete și m-a întrebat iarăși: „ceasul e viu?“ A trebuit să-mi dau nu puțină osteneală pentru a-i lămuri că pendula nu se mișcă de la sine. Fetița a ieșit din odaie, lăsându-mă cufundat în gânduri asupra genezii inteligenței umane. Peste două minute ea se întoarce și mă vede nemișcat. „Tată, tu acum nu ești viu?“ Nu mai știu ce i-am răspuns; îmi amintesc însă că, după o jumătate de oră, am găsit pe copil în odaia de alături vorbind cu păpușa, pe care o asigură cu mult foc că ea nu este viuă; și totuși, făcînd o curată teorie, copilul în practică nu înceta de a crede că păpușa e viuă, de vreme ce-i vorbea. Încă o dată, așa este și omul primitiv, așa e și poetul. De aci tropul, de aci metafora, de aci prosopopeea etc.

Cu toate astea, între limba cea copilărească, despre care noi am vorbit în §-ul 16, și între limba poetică, care ne preocupă în momentul de față, sînt deosebiri esențiale, deși ambele reproduc cite ceva din procesul primei formațiuni a limbii umane în genere:

1° Copilul construiește din nou pe un loc gol; poetul *re*-construiește pe deasupra, într-un mod parțial, un edificiu deja clădit.

2° Copilul nu isprăvește niciodată opera sa de creațiune, căci, abia pornit pe cale, iată că i se impune fără voie dialectul cel gata al societății; poetul isprăvește, deoarece materialul și chiar zidirea întreagă îi sînt oferite de mai-nainte și primite de dînsul, nefiindu-i permis și nevrînd el însuși, ca să zicem așa, decît a întipări pecetea geniului său pe dialectul cel gata al societății.

3° Copilul, oprit de la începutul căii prin graiul părinților, ne poate arăta numai revărsatul zilei, zorile din epoca închegării limbii umane în genere; poetul, lucrînd într-o sferă mai restrînsă, dar cu o deplină libertate, „die freie Dichterkraft“, după expresiunea lui Schiller, ne mai destăinuiește unele particularități din dimineața omenirii, pînă la care nu ajunge copilul.

4° În copil, noi urmărim numai dialectul antropologic în fașă, nu și pe cel etnologic¹³⁰; în poet, pe ambele totodată.

122 5° În fine, în limba copilărească toate interesă pe linguist, toate fiind deopotrivă native în ordinea cronologică a desfășurării lor; în limba poetică noi facem o spicuire de elemente instructive, și o spicuire anevoioasă ca orice alegere, fiind supusă pînă la un punct arbitriului momentan și vederilor subiective ale linguistului, a căror consecință este posibilitatea unui rezultat înșelător.

Limba poetică, în sensul nostru, Steinthal o confundă cu caracterul mai mult sau mai puțin poetic al cutărui sau cutărui dialect etnologic. „Cît de săracă — zice el — e limba poetică a Romei în alăturare cu cea greacă! Cît de sărace sînt graiurile romanice alături cu cel german!“¹³¹ Nu e aci vorba. Pentru un adevărat poet, nici un dialect etnologic nu este nepoetic. Franceza cu accentul totdeauna pe ultima silabă și polona cu accentul totdeauna pe silaba penultimă, afară de vocalele cele închise la francezi și de consoanele cele grămădite la poloni, apoi o sintaxă țeapănă etc., sînt în teză generală foarte prozaice; totuși un Victor Hugo în franceză și un Mickiewicz în polonă revarsă cu o mină plină nesecate tezaure de „limbă poetică“. Și nu e de mirare, de vreme ce tocmai în graiurile cele prozaice se poate arăta mai la lumină geniul unui poet, geniul fiind forță, iar forța călîndu-se prin rezistență. Într-un dialect prozaic e slabă, negreșit, poezia cea poporană, ca produs al colectivității; nu însă și acea cultă, care întrunește în sine darul de a oglindi

¹³⁰ Cfr. totuși Sch ul z e, *Die Sprache des Kindes*, p. 27—9, nota.

¹³¹ Steinthal, *Gesammelte kleine Schriften*, Berlin, 1880, p. 92.

o individualitate excepțională poetică și totodată darul de a trece peste capul unei singure națiuni pentru a răsfringe poezia omenirii în totalitate.

Poezia poporană e prețioasă pentru linguist ca tot ce e poporan. Chiar proza poporului e adesea poetică; și anume cu atit mai poetică, cu cit mai primitiv e poporul. Un sălbatec este poet în fiecare frază, în fiecare cuvint, s-ar putea zice în fiecare gest. În secolul trecut, pieile roșii din Canada, încheind un tractat de pace cu englezii, il incepeau așa: „*Sintem fericiți de a fi îngropat în pământ securca, pe care o roșise de attea ori singele fraților noștri* etc.“ Ce poate fi mai figurat? ¹³² Dacă e adevărat că prin poezie se exprimă pasiunea și imaginațiunea, atunci sint foarte poetice pînă și în jurăturile sau blăstemele poporului, despre cari filozoful Dumarsais avea dreptate de a ne asigura că: „*les figures de rhétorique ne sont nulle part si communes que dans les querelles des halles*“ ¹³³. Acest element imprecativ abundă și-n poezia poporană, oferindu-ne uneori coincidențe curioase la popoarele cele mai eterogene. Poemele omerice, ca rapsodie poporane, deși refăcute de mîni artistice, nu desprețuiesc nici ele „la rhétorique des halles“. Nu aceasta însă și nu acestea înțelegem noi prin „limbă poetică“ în specie. Am spus din capul locului că ea este un *anacronism* în privința graiului comun al momentului, ceea ce cu greu se aplică la poezia poporană, iar cu atit și mai anevoie la trăsurile cele poetice ale prozei, care totdeauna se ține în curentul cronologic al dialectului celui vorbit. Poezia poporană este și ea anacronistică, fiind apărută oarecum prin ritm sau prin rimă de dese schimbări succesive, uneori încă și prin superstițiune, ca în descințe; dar în orice caz ea este anacronistică fără comparațiune mai puțin decit poezia cea cultă, care ne procură astfel partea cea esențială a limbii poetice.

123

Pentru a da un specimen de „limba poetică“, însuși Steinthal nu citează un vers poporan, ci un vers cult:

Schwindet ihr dunkeln Wölbungen droben...

(Pierși voi, întunecatelor bolți, colo sus!)

în care el se oprește mai ales asupra simplului „schwindet“ în loc de compusul „verschwindet“, ca și „Wölbung“ în loc de „Gewölbe“, observînd că: „cuvintele simple sint în genere mai poetice, fiind mai primitive, mai concrete, prin urmare mai apropiate de simțire, pe cînd cele compuse, mai clare, mai abstracte, corespund mai bine cu getăria“, adică întocmai ceea ce am distins noi înșine mai sus prin mai marea *perceptivitate* a limbii poetice în alăturare cu mai marea *aperceptivitate* a celei prozaice.

124

În versul citat, Steinthal găsește totodată ceva *onomatopoeic*, adăugînd, cu drept cuvint, că onomatopeea aci, deși nu e cea nativă, la care recurge graiul omenesc în formațiune, ci se datorește artei poetului, totuși ambele sint în legătură ¹³⁴.

Farrar a adunat mai multe exemple de asemeni „echouri ale naturii“ în limba poetică, cari s-ar putea numi o *repercusiune* a unei ono-

¹³² Cfr. Blair, *Leçons de rhétorique*, trad. Quénot, Paris, 1830, t. 1, p. 123, nota.

¹³³ *Ibidem*, t. 3, p. 269.

¹³⁴ Steinthal, *op. cit.*, p. 93: „*Auch die Onomatopöie des angeführten Liedes kommt in Betracht, wenn sie auch nicht jene ursprüngliche ist, sondern eine durch die Kunst des Dichters erzeugte, die aber doch auch mit der ursprünglichen in Zusammenhang steht*“ *.

* „Chiar și caracterul onomatopoeic al cîntecului citat prezintă interes, deși el nu este primordial, ci produs prin arta poetului, dar care are legătură cu cel primordial“ (*n.ed.*).

matopee propriu-zise. E celebru versul lui Ovidiu, unde imită țipătul broaștelor, fără a se pogori la trivialul βρεκεκεκέξ κοάξ κοάξ al lui Aristofan:

Quamquam sunt sub aqua, sub aqua maledicere tentant ...

Cine oare nu știe apoi pe a lui Racine:

L'essieu crie et se rompt ...,

unde pare că auzi scîrțitul osiei; după cum auzi răsunînd potcoavele cailor în a lui Omer:

Πολλά δ'ἄναντα, κάταντα, páραντά τε δόχημά τ'ἤλθον...

sau în Virgiliu:

*Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum ...*¹³⁵

125 În versul pe care-l citează, Steinthal a uitat să mai atragă atențiunea și asupra epitetului: „*dunkeln Wölbungen*“ = *întunecatelor bolti*“. Epitetele, căroră mai bine li s-ar putea zice *colorit*, căci ele îmbracă orice obiect în varie culori ale imaginațiunii, joacă un rol foarte important în „limba poetică“, | apropiînd-o iarăși de graiul omenesc în copilărie, dar și aci cu o deosebire secundară ca și-n privința onomatopeei. La omul primitiv calificațiunea nu se alătură la substanță, adecă nu este un simplu adjectiv ca în „*întunecatelor bolti*“, ci înlocuiește pe substanța, devenind un substantiv în toată puterea cuvîntului, adecă: „*întunecat*“ = „boltă“. Germanul *Wölbung* poate să nu fi fost el însuși dintru-ntii altceva decît calificativul „întunecat“, ca și grecul ὄροφή „boltă“ lingă ὄρφνη „întunerec“, sau ca goticul *skadus* „boltă“ și „umbră“ lingă grecul σκότος „întunerec“ și așa mai încolo. În acest caz, epitetul „*întunecatelor bolti*“ al poeziei culte ne apare ca o imagine oarecum dublă a formațiunii primitive, principiul rămînînd identic. În același mod, cînd Omer zice: κῶμα ῥηγνόμενον „talaz ce se rumpe“, el nu se gîndește că pentru omul primitiv calificațiunea „ce se rumpe“ însemnează deja „talaz“, de ex. sanscritul *bhanga* „fractura“ și „unda“¹³⁶. Κῶμα ῥηγνόμενον este dară un element ideologic propriu graiului uman născînd, dar nu reprodus de-a dreptul prin limba poetică, ci *repercutat*, după cum e repercutată și onomatopeea poetului în alăturare cu a omului primitiv. E treaba linguistului, într-o asemenea reperкусиune, a înțelege originalul prin echou.

126 Steinthal ar fi putut să mai observe în versul citat, și-n oricare alt vers, elementul inversiunii sintactice, atît de pronunțat pretutîndeni în poezia cea cultă, deși foarte rar în cea poporană. Pentru pasiune și pentru imaginațiune, pentru simțirea peste tot, o sintaxă fixă e ceva peste puțință, ordinea distribuirii cuvîntelor în frază depinzînd numai de la ordinea, mai mult sau mai puțin capricioasă, în care se succed impresiunile individului într-un moment dat. Copilul nu are o sintaxă fixă; n-o poate avea un grai în copilărie; nu vrea să-l aibă nici poetul. Din aceeași cauză interjecțiunile, libere de orice regulă sintactică, abundă în poet, abundă în copil, abundă | într-un grai în copilărie. Tot de acolo acele digresiuni, acele neconținute paranteze, acele reticențe și întrerumperi, acea expansiune fără friu, cari ar fi privite în proză ca o lipsă de legătură între cugetări. Proza cugetă, simte și cugetă; poezia simte, cugetă și simte.

Marele Vico a fost cel de-ntii care a înțeles pe deplin paralelismul cel fecund între poet, copil și o limbă în formațiune. „Poetul, copilul și omul

¹³⁵ Ap. Farrar, *An essay on the origin of language*, p. 91—6.

¹³⁶ Cfr. B e c h t e l, *Über die Bezeichnungen der sinnlichen Wahrnehmungen*, Weimar, 1879, p. XII.

primitiv— zice el— însuflețesc deopotrivă lucrurile cele mai ne-nsuflețite“¹³⁷. Mai departe: „Poetul, copilul și omul primitiv posedă la culme facultatea de a imita“¹³⁸. Mai încolo: „După gest, prima limbă a omenirii a fost l i m b a p o e t i c ă...“¹³⁹ Mai la vale: „Acea limbă s-a născut din sărăcia graiului, care nu ajungea pentru a exprime toate trebuințele omului primitiv, silindu-l astfel a recurge la ceea ce constituie podoabele poeziei: imagini, ipotipoze, comparațiuni, metafore, perifraze etc.“¹⁴⁰ Într-un alt loc: „Omul primitiv nu era împins a vorbi decît numai doară cînd îl zbuciuma o pasiune violentă, și atunci vocea lui intona un fel de cîntec, nu numai pentru că pasiunea rădică glasul, ci încă pentru că cel ce simte o dificultate de a pronunța bine, după cum sînt bunăoară cei gîngavi și după cum trebuia să fi fost la început omenirea întregă, articulează mai lesne cîntînd“¹⁴¹. În fine, ca să mai cităm un singur pasagiu dintr-o multime: „Este o eroare de a crede că oamenii vorbeau în proză înainte de a vorbi în poezie...“¹⁴²

Italianul Vico a fost creatorul științei numite „filozofia istoriei“, pe care, cu mulți ani mai în urmă, prima creațiune zăcînd uitată sau chiar necunoscută în pulberea bibliotecelor, | a creat-o oarecum din nou, pe un alt plan, germanul Herder. Este interesant de a constata că acest al doilea părinte al „filozofiei istoriei“ a indicat și dînsul strînsa înrudire între poezie și între copilăria graiului omenesc. „Cea dentîi limbă a omului — zice el — n-a fost decît o colecțiune a elementelor poeziei“¹⁴³.

127

Dintre linguiști, Pott, Max Müller, Heyse și alții au alunecat pe ici, pe colea asupra naturii poetice a primelor faze ale vorbirii omenești; nicăiri însă nu ne aducem amînte să fi văzut atinse ceva mai de aproape raporturile între acea vorbire și între limba poeziei celei c u l t e în specie. Propriile noastre observațiuni de mai sus nu sînt menite nici ele a umple o lacună atît de serioasă, ci numai doară a o arăta, legitimînd în același timp dese recursuri ale lingvisticeii la poeții cei mari, cari se depărtează de graiul vulgar mai mult decît scriitorii în proză, ceea ce la prima vedere s-ar părea din partea științei limbei a fi o neiertată neconsecință.

Tot ce am spus noi pînă aci privește sfera antropologică a studiului lingvistic. Ar mai trebui măcar un cuvînt asupra interesului etnologic al l i m b e i p o e t i c e; pe acest tărîm însă rolul ei se confundă cu al „limbei naționale“, care nu este, după cum am văzut în §-ul 18, altceva decît tendința la unitate a unui grup dialectal sub conducerea unuia din dialecte. Afară de acțiunea cea irezistibilă a școalei, poetul este agentul cel mai puternic al „limbei naționale“; un agent, în care totodată, mai limpede decît oriunde aiuri, se manifestă una din trăsurile cele mai caracteristice ale acestei limbi: amestecul dialectelor. Poetul utilizează nu numai dialectele periteticе ale grupului său culegînd provincialisme, dar nu mai puțin și pe cele anatetice, rechemînd la viață arcaisme, pe cari le răspîndește apoi în națiunea întregă de-mpreună cu neologisme din propria sa fabrică.

¹³⁷ *Principj d'una scienza nuova*, lib. I, cap. 2, nota 37.

¹³⁸ *Ibidem*, l. I, c. 2, no. 52.

¹³⁹ *Ibidem*, no. 57.

¹⁴⁰ *Ibidem*, l. II, c. 3, § V.

¹⁴¹ *Ibidem*.

¹⁴² *Ibidem*, l. II, c. 3, § II, no. 5.

¹⁴³ Herder, *Abhandlung über den Ursprung der Sprache*, Berlin, 1789, p. 96: „Was war die erste Sprache, als eine Sammlung von Elementen der Poësie!“

Limba poetică, ca un perpetuu reprezentant al începuturilor graiului omenesc și ca precursorul cel mai activ al „limbei naționale“, procură lingvistului un material bogat și atrăgător, de care totuși cată a se servi cu pază, căci e periculos, în orice caz, a urmări lumină în *licentia poetica*... [32].

§ 23

ETIMOLOGIA

Terminii tehnici în genere ar trebui totdeauna să-și întinză accepțiunea în măsură cu treptata lărgire a acelei sfere științifice sau artistice din care ei fac parte. [33]. Dacă la cei vechi ἀνατομή însemna o simplă disecțiune, ba încă foarte neperfectă, de aci nu urmează ca același sens îngust să aibă *anatomia* actuală. Ei bine, într-o contradicțiune flagrantă cu imensul progres în studiul limbei, *etimologia* mai păstrează pînă astăzi accepțiunea cea rudimentară, pe care o avusese cu sute și chiar cu mii de ani înainte de nașterea lingvisticeii.

Romanii explicau pe grecul ἐτυμολογία prin: „quae verborum originem inquirit“¹⁴⁴. Aceasta rezumă cît se poate de bine aplicațiunea cea tradițională a termenului, care la romani, ca și la greci, ca și la noi toți pînă acuma, are a face numai cu *verbum*, numai cu *cuvîntul* și iarăși cu *cuvîntul*. Prin perifrază, *etimologia* este „derivațiunea unei vorbe“. De ce însă nu orice derivațiune lingvistică? Cum să numim oare, de exemplu, derivațiunea unei construcțiuni sintactice?

Menționăm anume cazul sintactic, căci el încurcase în secolul trecut pe unul din oamenii cei mai geniali, care ghicise de pe atunci, după cum vom arăta mai la vale, aproape tot ce distinge metoda lingvistică contimpurană. Nemuritorul Turgot a scris, între celelalte, o scurtă bucată intitulată: „Ety-
mologies et fragments sur les langues“, compusă din șase numere, dintre cari primele trei se referă la originea unor cuvinte latine, iar restul la originea unor construcțiuni sintactice ebraice. Pe cele dentii, el le numește „éty-
mologies“; pe cele din urmă, negăsind nici un termen propriu, se vede silit a le boteza „fragments“, expresiune prin care ar fi putut să denote mult mai bine o grămadă de pietre sau de geamuri sparte!¹⁴⁵

O derivațiune sintactică este etimologie cu același drept ca și o derivațiune lexică. Cînd Weil probează că construcțiunea engleză: *The king's eldest son has given a feast to the citizens* derivă din amestecul construcțiunii franceze: *Le fils aîné du roi a donné une fête aux citoyens* cu construcțiunea germană: *Des Königs ältester Sohn hat den Bürgern ein Fest gegeben*, astfel că dacă vom exprima ordinea cuvintelor în cea franceză prin: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, vom avea atunci în cea germană: 4, 5, 3, 2, 6, 10, 11, 8, 9, 7, iar în cea engleză: 4, 5, 3, 2, ca la germani, și apoi: 6, 7, 8, 9, 10, 11, ca la francezi¹⁴⁶ — el ne dă o etimologie întocmai ca și cînd ar explica

¹⁴⁴ Quintil., *Inst.*, I, 6, 28.

¹⁴⁵ Turgot, *Oeuvres*, Paris, 1844, t. 2, p. 754—6.

¹⁴⁶ Weil, *De l'ordre des mots dans les langues anciennes comparées aux langues modernes*, Paris, 1869, p. 47.

pe englezul *useful* prin francezul *user* și anglo-saxonul *ful*. Etimologia sintactică, în cazul de față, se rezumă în următoarea ecuațiune: *The king's eldest son has given a feast to the citizens = Des Königs ältester Sohn + a donné une fête aux (= à les) citoyens*, care nu diferă întru nimic de etimologia lexică: *useful = use + ful*.

Pe același temei, dacă este etimologie de a zice că cuvîntul francez *charme* „ceva ce ne atrage prin plăcere“ vine din cuvîntul latin *carmen* „cîntec“, atunci tot etimologie este de a constata că sonul francez *ch-* vine din sonul latin *c-*; și iarăși etimologie este de a arăta că semnificațiunea „cîntec“, grație semnificațiunii intermediare de „fermec prin cîntare“, poate să treacă la semnificațiunea de „ceva ce | ne atrage prin plăcere“¹⁴⁷; în fine, va fi tot etimologie dacă, mergînd mai departe, vom descompune pe latinul *carmen*, sub forma cea veche *casmen*, în radicala *cas* și sufixul *men*. Mai pe scurt, derivațiunea sintactică, ca și cea fonetică, ca și cea ideologică, ca și cea morfologică, toate sînt deopotrivă etimologie.

130

Pină la nașterea lingvisticeii, sonorile nu aveau pentru știință nici o geneză hotărîită: „les voyelles ne font rien, et les consonnes font peu de chose“, după faimoasa glumă a lui Voltaire; formele gramaticale se expuneau atunci în paradigme, regulate sau neregulate, dar fără nici o analiză genetică; regulile sintactice constituiau de asemenea un fel de codice dogmatic; doctrina semnificațiunilor nu exista de loc; a deriva dară o vorbă dintr-o altă vorbă, sau — cel mult — a o deriva din oarecare elemente constitutive înțelese în modul cel mai confuz, iată tot ce făcea și tot ce putea face *etimologia*. Astăzi însă, cînd lingvistica *derivă* nu numai cuvintele, ci încă sonorile, formele gramaticale, construcțiunile sintactice, semnificațiunile, orice alt ingredient al limbei, se cuvine oare ca „etimologia“ să mai rămînă închisă neștrămutat în cercul „cel strîmt al „cuvîntelor“?

Și totuși anomalia nu încetează.

Curtius începe clasică sa operă prin aceea că: „*etimologia este știința menită a urmări originea cuvîntelor și filiațiunile lor reciproce*“¹⁴⁸. Pentru Pott, etimologia este: „descompunerea cuvîntelor în radicale și elemente formative“¹⁴⁹. Cînd cităm pe un Pott și pe un Curtius, ajunge. În fond, | tot așa înțelegeau etimologia Ménage și chiar Cicerone.

131

Hovelacque a scris un paragraf întreg, intitulat: „Pericolele etimologiei“, în care ne spune, între celelalte, cum că există o „etimologie filologică“ (*étymologie philologique*) și o „etimologie lingvistică“ (*étymologie linguistique*),

¹⁴⁷ Cfr. Littré, *Etudes et glanures*, Paris, 1880, p. 9.

¹⁴⁸ Curtius, *Grundzüge der griechischen Etymologie*, ed. 3, Leipzig, 1869, p. 3: „Denn unabweislich ist trotz alles Zweifels und Spottes das Streben dem Ursprung der Wörter und ihrer Verwandtschaft unter einander nachzuspüren, oder wie es der Name unserer Wissenschaft so treffend bezeichnet, das εἶρονον das seiende, den wahren und eigenlichen Gehalt derselben, zu ergründen...“ * — Cfr. Tobler, *Versuch eines Systems der Etymologie*, in *Zeitschr. f. Völkerpsych.*, t. 1, p. 355.

* „Căci nestăvilită este năzuința de a căuta, în ciuda tuturor îndoielilor și ironiilor, originea cuvîntelor și înrudirea dintre ele sau, cum foarte bine spune știința noastră, εἶρονον-ul existent, de a afla sensul adevărat și propriu al acestora...“ (*n.ed.*).

¹⁴⁹ Pott, *Etymologische Forschungen*, ed. 2, t. 2, part. 1, Lemgo, 1861, p. 185: „die Etymologie, d. h. die Lehre freilich nicht bloss von den Wurzeln, sondern auch von den Bildungselementen, die zu ihnen, und es fragt sich, unter welcherlei Bedingungen, hinzutreten...“

ambele foarte primejdioase. El aduce ca specimen de cea dintâi derivațiunea lui *cadaver* din *caro data vermibus*, iar ca specimen de cea a doua pe latinul *forma* din grecul $\mu\omicron\pi\omicron\eta$ ¹⁵⁰. Ceea ce a speriat atât de mult pe Hovelacque și i-a produs chiar un fel de confuziune în spirit se pare a fi tocmai identitatea cea fundamentală, pe care am constatat-o noi mai sus, în rolul cel mărginit al „etimologiei“ la cei vechi și la cei noi. La cei noi și la cei vechi deopotrivă scopul este derivațiunea unui *cuvînt*; toată deosebirea consistă în procedură. Un Pott sau un Curtius, negreșit, întemeiază o derivațiune lexică pe fonologie și pe ideologie, ba încă mai recurg nu o dată la sintaxă, urmărind întrebuințarea cuvîntului în frază; dar derivațiunea sonului și derivațiunea sensului, în orice caz, îi preocupă abia pe un plan secundar, numai ca un instrument, ca un mijloc metodic de a ajunge la țintă.

Nedomerirea trebui curmată odată. Dacă *etimologia* este *derivațiune*, atunci ea nu formează o știință separată și nu face parte dintr-o singură ramură a științei, ci aparține lingvisticii întregi. Oriunde lingvistul nu se mulțumește de a înregistra un fapt, ci caută a stabili raportul între o cauză și un efect, fie pe terenul sonorilor, fie pe al formelor gramaticale, al sintaxei, al semnificațiunilor, al cuvintelor etc., iar generalmente cauzele și efectele se împletesc pe toate aceste terenuri, uneori abătîndu-se chiar peste sfera lingvisticii, — el face o *etimologie* [34].

Să luăm pe francezul *dirai*. Aceste două silabe se descompun în *dire-ai*, derivînd din latinul *dicere habeo*. Tranzițiunea lui *dicere-habeo* în *dirai* constituie o etimologie fonetică prin *r* | din *cr* = *cër*- etc.; o etimologie morfologică, prin scăderea lui *habeo* la un simplu sufix, întocmai ca *-bo* din *dicebo* sau *-ω* în $\lambda\acute{\epsilon}\xi\omega$; o etimologie ideologică, de vreme ce sensul de prezinte se schimbă în sensul de viitor; o etimologie lexică, fiindcă *dirai* este un singur cuvînt; am mai putea adăuga încă o etimologie tonică, căci pierderea lui *ce* în *dire* = *dicere* se datorește conservățiunii accentului de pe prima silabă latină, ca și-n reducerea lui *habeo* la *ai*. Dacă e atât de omnilaterală derivațiunea disilabilului *dirai*, apoi cu cit mai virtos ne va fi imposibil de a mănține etimologiei un caracter numai lexic, cînd ne vom apuca de mexicanul *nollazomahuiz-teopixcatatzin*, care, deși nu e decît un *cuvînt*, se traduce totuși prin: „prêtre vénérable que je chéris comme mon père“!¹⁵¹

În scurt, fonologia se ocupă cu *sonuri*, morfologia cu *forme gramaticale*, lexiologia cu *cuvinte*, ideologia sau semasiologia cu *semnificațiuni* etc.; cit se atinge însă de *etimologie*, ea reprezintă în genere *derivațiunea* în oricare ramură a științei limbei. Cu același temei cu care un dicționar poate fi etimologic, poate fi etimologică și o gramatică. Este un fel de contradicțiune, cînd Brachet, de exemplu, intitulează o carte a sa: „Dictionnaire étymologique de la langue française“, iar o altă carte: „Grammaire historique de la langue française“, deși ambele cărți sînt absolutamente de aceeași direcțiune *derivativă*. Vrînd cineva să-și explice originea francezului *fais* din *facio*, n-o găsește în „Dicționarul etimologic“, ci trebui să alerge la „Gramatica istorică“!

Etimologia actuală, cea adevărat științifică, cată nu numai să îmbrățișeze un cîmp fără asemănare mai vast decît etimologia cea empirică din trecut, care se închidea oarecum ermeticește în cercul lexic, dar totodată trebui să tinză a fi *reconstructivă*, adecă a găsi pentru fiecare fenomen,

¹⁵⁰ Hovelacque, *La linguistique*, p. 18—9.

¹⁵¹ A. Humboldt, *Essai politique sur le royaume de Nouvelle Espagne*, p. 81, ap. Pott, *Wurzel-Wörterbuch*, t. 5, p. XXII.

intrucit el este diferențiat în mai multe exemplare, cite un prototip comun, rezultind din corelațiunea divergințelor.

Iată încă un punct de controversă, a cărui limpezire e cu atit mai necesară aci, la începutul studiului lingvistic, cu cit opozițiunea noastră mai sus, în §-ul 21, contra unor apucături ale lui Schleicher, și mai ales contra *caturilor* celor etimologice ale lui Fick, ar putea face pe unii să ne bănuiască de adversar al așa-numitei „reconstrucțiuni“ în lingvistică.

Pott nu reconstruiește niciodată prototipurile lexice. El constată, bunăoară, că latinul *sex*, grecul *ἑξ*, sanscritul *ṣaṣ*, zendicul *khšvas* etc. sint forme colaterale; dar nu le urcă prin comparațiune la un părinte comun *ksvaks*, din care trebuie să se fi născut toate. Școala lingvistică germană cea numită nouă, cu Brugmann în frunte, se arată uneori chiar ostilă reconstrucțiunii, dar iarăși numai pe terenul lexic.

Să examinăm.

Oricine respinge în lingvistică o reconstrucțiune de un fel este dator a respinge totodată orice altă reconstrucțiune, căci nu se poate invoca în favoarea unei singure specie de reconstrucțiune nici un argument care să nu militeze în același timp pentru reconstrucțiunea în genere.

Ei bine, toți lingviștii pînă la unul admit reconstrucțiunea fonetică: din corelațiunea sanscritului *bh* cu grecul ϕ , cu goticul *b*, cu latinul *f* etc., se reconstruiește, de exemplu, prototipul *bh*.

Cuvintele însă fiind compuse din sonori, reconstrucțiunea fonetică duce necesarmente la reconstrucțiunea lexică, ceea ce se poate demonstra tocmai asupra școalei lui Brugmann, care se pare citeodată a fi atit de ne-impăcată în această privință ¹⁵².

Din acea impregiurare că sanscritul *am* în *āçvam* corespunde grecului *ov* în *ἴπρον*, pe cînd sanscritul *am* în *pādam* corespunde grecului *a* în *πόδα*, Brugmann conchide că prototipul lui *am* = *ov* diferă de prototipul lui *am* = *a*. Tot așa prin *an* = *ov* în *bhāranti* = $\phi\acute{\epsilon}\rho\upsilon\tau\iota$ față cu *an* = *av* în *asānti* = $\acute{\epsilon}\alpha\upsilon\tau\iota$ el reconstruiește două prototipuri diverse pentru posteriorul *an*. Avem astfel patru nazale, pe cari să le formulăm prin m_1, m_2, n_1, n_2 , lipsindu-ne semnele tipografice întrebunțate de Brugmann. În același chip, mai departe, prin comparațiuni foarte ingenioase, el reconstruiește r_1, r_2, a_1, a_2 ; iar îndrăznețul său urmaș Saussure merge la „foneme“ cu mult și mai complicate, ca $a_1\phi$ sau $a_2\phi$. Vine însă întrebarea: cum de se zicea *pādam* = *πόδα* și celelalte în epoca lui m_2, n_2, a_1, a_2 etc.? Iată că școala lui Brugmann, vrînd-nevrînd, din cauza reconstrucțiunii fonetice se vede deodată împinsă la reconstrucțiunea lexică — ba încă ce fel de reconstrucțiune! — dîndu-ne nește prototipuri curat inexprimabile, precum este bunăoară pentru *quatuor*: $k_2 a_1 twAa_2 ra_1s$ ¹⁵³[35].

¹⁵² Brugmann-Osthoff, *Morphol. Untersuch.*, t. I, p. IX: ... „nur derjenige, welcher sich für immer lossagt von jener früherhin weit verbreiteten, aber auch jetzt noch anzutreffenden Forschungsweise, nach der man die Sprache nur auf dem Papier betrachtet, alles in Terminologie, Formelwesen und grammatischen Schematismus aufgehen lässt etc.“ — Cfr. Leskien, *Die Deklination im Slavisch-litauischen und Germanischen*, Leipzig, 1876, p. 39: „Man hat sich nach dem ganzen Entwicklungsgange dieser Disciplin (der Sprachwissenschaft) daran gewöhnt, bei den einzelnen Formen der Einzelsprachen immer zunächst an die Ursprache zu denken etc.“

¹⁵³ De Saussure, *Mémoire sur le système primitif des voyelles*, Leipzig, 1879, p. 120. — Cfr. Kruszewski, *Лингвистические заметки*, Warszawa, 1880, p. 1—13.

Să mai vorbim oare de reconstrucțiunea ideologică, de care se izbește mereu orice linguist, de vreme ce i se prezintă la tot pasul, în graiuri congenere sau chiar în aceeași limbă, o vorbă cu două sau mai multe semnificațiuni diverse, fiind dator a le reduce la un punct de plecare comun, la o sorginte de unde să se desfășoare treptat divergențele?

Să luăm cuvântul *brav*, unul din cele mai norocoase, care în scurt timp a reușit a se răspîndi din Occidente în limbile cele mai eterogene din Europa și chiar din America. După Diez, Littré zice: „*Français brave; provençal brau (féminin brava), dur, méchant, brave; catalan brau; espagnol et italien bravo; bas-latin bravus, sauvage. Le sens primitif est sauvage, dur, fougueux, d'où on passe facilement au sens de vaillant, courageux. Mais d'où vient celui de beau, bien habillé? Sans doute de vaillant on est venu à habile (bravo en italien a cette acception), puis bon, beau, bien habillé...*“¹⁵⁴ Cînd noi auzim la operă strigîndu-se *bravo* în loc de „foarte bine“, sau chiar *bravissima* în semn de cea mai deplină mulțumire sufletească pentru arta unei gingașe cantatrice, nu ne gîndim, negreșit, la sensul primitiv de „sălbatec“, care este o reconstrucțiune ideologică aproape tot atît de îndrăzneată, iar în orice caz de aceeași natură, ca și un $k_2a_1twAa_2ra_1s$ pentru *quatuor*!

Reconstrucțiunea lexică, care nu se poate despărți de cea morfologică, cuprinde în sine pe cea fonetică și implică pe cea ideologică. Admițînd dară pe una din ele, admitem *eo ipso* pe toate. De aceea însuși Pott, deși nu reconstruiește niciodată cuvintele, nu contestă totuși legitimitatea reconstrucțiunii lingvistice în genere, cerînd însă, cu multă dreptate, ca ea să fie pe cît se poate mai metodică, să nu amestece cele sigure cu cele nesigure, să se întrebuițeze atunci cînd trebui sau acolo unde trebui, și să rezulte numai din date pozitive¹⁵⁵. Cam tot aceasta, în fond, o dorește școala lui Brugmann, insistînd anume asupra pericolului unor reconstrucțiuni pripite¹⁵⁶.

¹⁵⁴ Littré, *Dict.*, I, p. 412. — Cfr. Diez, *Etymologisches Wörterbuch*, Bonn, 1861, t. 1, p. 83.

¹⁵⁵ Pott, *Wurzel-Wörterbuch*, t. 3, p. 119: „*Auch habe ich nichts dawider, dass man, so weit dies möglich, auf Ermittlung derjenigen Urzustände Bedacht nehme, in welchen sich die Sprache, sei es nun als unserem gesammten Indo-germanischen Sprachstamme vorausgegangene gemeinsame Urmutter, oder als Ahnin bloss einzelner Familien innerhalb derselben befunden haben mag. Es wird aber dringend nöthig sein, dass man mit enthaltamer Bescheidenheit verfare, und nicht, wie leider noch so oft geschieht, Gewisses mit Ungewissem oder gar Falschem, nicht thatsächlich Gegebenes und bloss Erschlossenes oder wohl gar nur leichtsinnig Ersonnenes und Geheischtes mit wilder Haft und ohne Unterscheidung beständig durcheinander rüttele und schüttele*“.

¹⁵⁶ Brugmann, *Nasalis sonans*, în Curtius, *Studien*, t. 9 (1876), p. 320, nota: „*Wer die Sprachformen, ehe er an die Ursprache denkt, immer zuerst darauf ansieht, ob sie nicht analogische Neubildungen sind, begeht bei weitem nicht so leicht folgenschwere Irrtümer wie ein solcher, der sich immer erst durch den unmittelbaren und offenkundigen Augenschein so zu sagen darauf stossen lässt, an Associationsbildung zu denken, und im Uebrigen alles, was sich lautgesetzlich aus einer denkbaren ursprachlichen Form herleiten lässt, sofort auch daraus herleitet. Denn wer irrig eine Associationsbildung statuiert, irrt nur insofern, als er eine einzelne Form oder eine Reihe von Formen noch nicht an der richtigen Stelle untergebracht hat, wer dagegen von den historischen Formen aus sogleich zur Ursprache überspringt und mit Hülfe dieser Formen Grundformen erschliesst, die nie bestanden, irrt nicht bloss in Hinsicht auf jene einzelnen historischen Bildungen, sondern auch in Hinsicht auf alles Weitere, was er auf der erschlossenen Grundform aufbaut*“.

Cel întâi, fără îndoială, care emisese principiul reconstrucțiunii în lingvistică, mai în specie a reconstrucțiunii lexice, a fost Chavée¹⁵⁷; cel întâi, însă, cărui i se datorește aplicațiunea acestui principiu pe o scară vastă este Schleicher¹⁵⁸. Cu toate acestea, Ascoli probează într-un mod irezistibil că: „Reconstrucțiunea în stare latentă e cuprinsă în orice comparațiune stabilită pe criterie riguroase. Când Bopp, combinând formele și elementele diverselor limbi ario-europene, ne arată mereu cum ele, când una, când alta, reprezintă mai bine cutare sau cutare condițiune originală, astfel că toate se completează oarecum reciprocamente, el lucrează în fapt la o neîncetată reconstrucțiune, deși nu se-ncearcă a ne da rezultatele acestei operațiuni sub o formă lexică expresă. Așa, de exemplu, alăturându-se coastă la coastă acești trei nominativi: sanscritul *āgan*, grecul *ἄγων* și latinul *agens*, față cu tulpinele lor respective: *āgant* — *ἄγωντ* — *agent*; apoi fiind constatată că vocala cea primitivă se păstrează mai bine în sanscrita [36], că consoana guturală în greaca și-n latina e mai veche decât consoana palatală în sanscrita, și că din grupul *t + s*, adecă finalul tulpinei și desinița casuală a nominativului, sanscrita n-a măntinut nimic, greaca a compensat pierderea totală prin lungirea lui *o* în *ω*, pe când în latina a rămas *s*, iată că avem de la sine reconstrucțiunea *āgant-s*...“¹⁵⁹

În dezvoltările ce preced, din toate ramurile lingvistice noi n-am atins numai sintaxa, în privința căreia, de asemenea, etimologia cată să tinză a fi reconstrucțivă.

Reconstrucțiunea poate fi expresă ca în Schleicher, în Fick și-n ceilalți, ori subînțeleasă ca în Bopp și în Pott; reconstrucțiunea cea expresă, la rindul ei, poate fi concretă, ca în cazurile de mai sus, ori abstractă. O reconstrucțiune | abstractă este aproape singură posibilă pe terenul sintactic, unde ne interesează într-o frază mai puțin cuvintele cele întrebunțate decît modul distribuirii categoriilor gramaticale sau a celor logice, oricare ar fi altmintrea expresiunea lor cea concretă. Astfel, bunăoară, luîndu-se zicala:

Rom. A cumpăra mița în sac;

Ital. Comprare la gatta in sacco;

Fr. Acheter chat en poche;

Germ. Die Katze im Sacke kaufen;

nu ne trebui și nu sintem în stare de a da o reconstrucțiune concretă a frazei romanice față cu cea germană, ci ne ajunge vreo formulă abstractă, din care să se vadă, pe de o parte, ceea ce este comun sintaxei romanice generale în opozițiune cu cea germană, de exemplu pozițiunea verbului, iar pe de alta, să se arate divergențele între sintaxele romanice cele speciale, de exemplu la întrebunțarea articolului.

Un *S + A* este o reconstrucțiune sintactică abstractă pentru un grai în care norma cere punerea substantivului înainte de adjectiv; un *A + S*, pentru o normă contrarie; un $\frac{A}{S} + \frac{S}{A}$ pentru o normă indiferente. Un *S + A* este pentru *om bun, cal alb, mîna dreaptă* etc. o etimologie sintactică întocmai cu același drept cu care latinul *auricula* este o etimologie lexică pentru rom. *ureche*, ital. *orecchia*, fr. *oreille*, provenț. *aurelha* etc.,

¹⁵⁷ Chavée, *Lexiologie indo-européenne*, Paris, 1849, p. XI—XII.

¹⁵⁸ Pentru prima oară, ca o încercare „ipotetică“ (mutmassliche Grundform), în *Die Formenlehre der kirchenslawischen Sprache*, Bonn, 1852, p. V.

¹⁵⁹ Ascoli, *Studj critici*, II, p. 9.

ambele dobândite prin reconstrucțiunea unui prototip comun din comparațiunea faptelor omogene pozitive.

Să ne întrebăm acum: care este valoarea reconstrucțiunii în lingvistică? În ce anume se cuprinde utilitatea ei, și chiar necesitatea? Cari sint marginile sferei sale de acțiune?

138 O reconstrucțiune etimologică corectă, întemeiată pe un material suficient, nu este *ipotetică*, dar iarăși nici *exactă*, ci totdeauna *aproximativă*. Ipoteză se cheamă o presupunere la mijloc între două observațiuni: prima observațiune, accidentală, dă naștere presupunerii; a doua observațiune, intențională, verifică presupunerea. O presupunere odată verificată încețază de a fi ipoteză, devenind *fapt*. Verificarea poate fi *completă*, ori numai *aproximativă*. Aproximațiunea nu răpește faptului caracterul său științific pozitiv. În mecanică, de exemplu, așa-numita lege a lui Mariotte, cum că „temperatura fiind egală, forța elastică a unui gaz variază în rațiunea inversă a volumului pe care-l ocupă“, conservă o deplină valoare, deși Regnault a demonstrat că ea nu este decit *aproximativă*¹⁶⁰. În lingvistică, sute de experimente confirmă reconstrucțiunea ario-europeului *bh* din greul ϕ — sanscritul *bh* — latinul *f* — goticul *b* etc. Totuși nu este nici ea exactă, ci aproximativă. În loc de *bh* poate să fi fost *ph*, sau ceva intermediar între *bh* și *ph*. Argumentul că $\phi = ph$ se află numai la greci nu e decisiv, după cum nu e decisiv contra primitivității lui *a* într-un grup de cuvinte ario-europene cazul când îl păstrează numai sanscrita. Aproximațiunea *bh*, explicând o mulțime de fenomene, fără a fi în disarmonie cu vreunul din ele, servă în lingvistică tot așa de bine ca legea lui Mariotte în mecanică.

139 Aproximațiunea are graduri. Etimologia, în opera sa de a reconstrui prototipurile, ajunge la un grad de aproximațiune cu atât mai înalt, cu cât comparațiunea cea metodică se exercită asupra unui număr mai mare de fenomene periteticе și anatetice înrudite. Să reluăm, ca exemplu, cuvântul *ureche*. Comparindu-l cineva numai cu italianul *orecchia*, ar trebui să reconstruiască un prototip special italiano-român *orechia*, care ar fi de tot greșit față cu macedoromânul *ureacle*, după cum se mai zicea încă și-n Moldova nu mai departe decit în secolul XV¹⁶¹, și față de italianul colateral *oreglia*. Pe de altă parte, dacă vom compara numai formele occidentale: span. *oreja*, portug. *orelha*, retorom. *ureglia* și franc. *oreille*, vom imagina un prototip special franco-spano-portughez *orelia*, pentru care am găsi, ca paraleluri fonetice, pe fr. *merveille* = portug. *maravilha* = retorom. *marveiglia* din *mirabilia*, pe sp. | *paja* din *palea* etc. Cam de felul acestor sint, în reconstrucțiunea cea fragmentată a lui Fick, închipuitele prototipuri speciale greco-italice, slavo-letogermanice etc., pe cari noi le-am combătut mai sus în §-ul 21. Pentru ca o reconstrucțiune să fie adevărat științifică, însușind un înalt grad de aproximațiune, trebui să ne urcăm de la formele cele sigure, de la nește fapte bine constatate, de-a dreptul la o concluziune, la un prototip comun, care astfel să rezulte imediat dintr-o realitate așa-zicind concentrată, totală, întregă, iar nu bucătită. Dacoromânul *ureche* cu forma cea veche *ureacle*, macedorom. *ureacle*, ital. *orecchia* și *oreglia*, formele sarde *orija*, *origa* și *oreccia*, fr. *oreille* cu formele dialectale *areille*, *airoaille*, *oraille* și altele, sp. *oreja*, portug. *orelha*, retorom. *ureglia*, provenț. *aurelha* etc. reconstruiesc toate la un loc prototipul comun romanic aproximativ *orecla* — *aurecla* „ureche“, corespunzător deminutivului latin *auricula* „urechioară“, care deja la romani

¹⁶⁰ Naville, *La logique de l'hypothèse*, Paris, 1880, p. 7.

¹⁶¹ Hasdeu, *Arhiva istorică*, t. I, part. 1, p. 140.

șovăia spre *oricula*. Tot așa sanscritul *ahis*, zend. *azhi*, gr. ἔχις, lat. *anguis*, litv. *angis*, vechi-germ. *unc*, vechi-slav. жжъ etc. ne dau un prototip comun ario-europeu *aghis* — *anghis* „șarpe“, ceva de cea mai înaltă aproximațiune, a cărei valoare scade cu desăvârșire prin trunchierea materialului în prototipurile cele intermediare ale lui Fick. Un pretins prototip leto-slavic *aman* „nume“ alături cu un pretins prototip greco-italic *gnōman* „nume“, în loc de un singur prototip ario-europeu *gnāman* — *nāman*, este — mai repetăm încă o dată — întocmai ca pretinsul prototip româno-italic *orechia* lângă pretinsul prototip franco-spano-portugez *orelia*, în loc de un singur prototip romanic *orecla* — *aurecla*.

Unii linguiști pretind că fără prototipuri intermediare parțiale n-ar fi cu putință a reconstrui un prototip definitiv total. „Fără o treaptă mijlocie greco-italică *feronti* — zice Leo Meyer — nici grecul φέρουσι, nici latinul *ferunt* nu se reduc la prototipul *bhāranti*“¹⁶². Este o invederată eroare. Cînd ni se înfățișează nește forme pozitive ca gr. φέρουσι cu oricuil φέροντι, latinul *ferunt*, sanscritul *bhāranti*, zendicul *bārenti*, vechi-slav. берѣтъ (= *berontī*) etc., ne ajunge a ști din fonologie că φ = f = b reprezintă un son primitiv transcris prin *bh*, pentru ca să reconstruim de-a dreptul, fără nimic intermediar, un prototip comun ario-europeu aproximativ, care însă nu este *bhāranti*, ci *bhēronti*, sau cel puțin ambele împreună.

140

Reconstruind un prototip în două fețe, bunăoară *aghis* — *anghis*, noi sintem departe de a-i micșura aproximațiunea, deoarece, după cum am constatat-o la pag. 112, orice grai primordial cuprinde deja divergințe dialectale. Pe lângă *aghis* — *anghis*, n-ar fi de mirare să mai fi existat o nuanță *aghus* — *anghus*, prin care s-ar explica latinul *anguis*, căci lat. *pinguis* = [gr.] παχύς, lat. *brevis* din *breguis* = gr. βραχύς, lat. *tenuis* = gr. τανύ -, lat. *suavis* din *suaduis* = sanscr. *svādus*, lat. *gravis* din *garuis* = scr. *gurus* = gr. βαρύς, lat. *levis* din *leguis* = scr. *laghus* = gr. ἐλαχύς etc. corespund toate unor prototipuri cu *-us*.

„Reconstrucțiunea — zice Delbrück — nu ne procură nici un material nou, dar servă a da o expresiune plastică rezultatului cercetărilor noastre. Ea joacă în lingvistică același rol ca curbele și alte procedimente intuitive analoge în statistică. Este un mijloc de expozițiune foarte util, pe care cată a nu-l nesocoti. În același timp, îndemnul de a reconstrui formele fundamentale silește pe lingvist a sta pururea la cumpănă pentru a nu lua cumva o formațiune modernă drept o formațiune primitivă; și mai ales, îl împiedecă de a trece cu ușurință peste dificultăți fonetice și de altă natură, a căror deplină învingere e necesară pentru ca să poată reuși într-o reconstrucțiune“¹⁶³.

Paralelismul reconstrucțiunii cu curbele din statistică nu e corect. Dacă este în statistică ceva asemănat cu reconstrucțiunea în lingvistică, apoi numai doară *termenul mediu*, care rezumă un șir de expresiuni cifrice diverginți de aceeași ordine. | Un exemplu. O moșie a adus proprietarului ei în curs de cinci ani următorul venit:

141

Anul I	_____	fr. 4500
Anul II	_____	fr. 4620
Anul III	_____	fr. 2800
Anul IV	_____	fr. 4718
Anul V	_____	fr. 5000

¹⁶² L. Meyer, *Vergleichende Grammatik der griechischen und lateinischen Sprache*, Berlin, 1861, t. 1, p. 22.

¹⁶³ Delbrück, *op. cit.*, p. 53.

Venitul anual în termen mediu este dară de fr. 4327 $\frac{3}{5}$, o cifră aproximativă cătră care convergesc toate cifrele cele concrete, diferențiate prin concursul unor împregiurări speciale explicabile, precum secetea într-un an, abundența într-un alt an etc. Cu cit expresiunile cifrice sint mai numeroase, cu atit și termenul mediu, scos din ele, este de o aproximațiune mai înaltă. Fără termen mediu, statistica n-ar putea să reducă diferitele ordini de fenomene la cite o unitate colectivă, pe care lesne s-o compare apoi cu altele obținute pe aceeași cale. Prin reconstrucțiune, lingvistica capătă și ea unități colective, cari o ajută în comparațiunea ulterioară, și totodată — după cum a observat-o foarte bine Delbrück — pină la un punct o controlează. Lipsa de orice reconstrucțiune, fie zis în paranteză, este aceea care face atit de anevoie controlul grupurilor etimologice în operele lui Pott și mai cu seamă ale lui Diefenbach.

142 Cuvintul reconstrucțiune pe terenul lingvistic nu e tocmai fericit. El s-a luat din paleontologie, ca și cînd lingvistul ar fi și el un fel de Cuvier reconstruind ființele cele ante-deluviane¹⁶⁴. Însă între reconstrucțiunea etimologică și reconstrucțiunea paleontologică nu se află în fapt nici o asemănare. Paleontologului i se dau nește fragmente de oase, pe cari să le figurăm prin: *t, n, a, s, d, o*; el le coordonă într-un schelet neisprăvit: *-astod-n-*, de unde apoi, studiind lacunele și completindu-le cu *m, o, t*, reconstruiește pe *mastodont*. | Oare tot așa procede etimologia în ceea ce se cheamă „reconstrucțiune“? Din *ureche — oreja — oreille* etc. lingvistul nu potrivește un singur corp lipit bucată cu bucată într-o ordine oarecare determinată, după cum face paleontologul, ci extrage prin analiză din întreaga serie un termen mediu, prin care o caracteriză în totalitate și de care se apropie orice membru al ei în parte, deși nici unul poate să nu coincidă exactamente cu acea expresiune generală aproximativă.

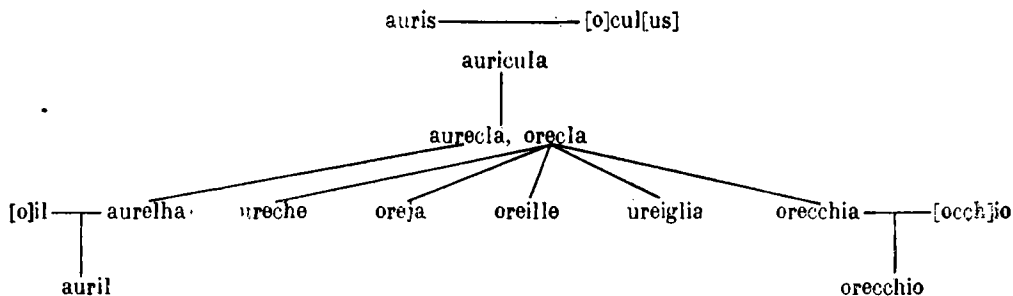
Particularitatea cea distinctivă a „termenului mediu“ în lingvistică, de unde i-a și venit numele de „reconstrucțiune“, este de a fi privit ca izvor al grupului omogen de elemente concrete, cari toate împreună îl implică. Izvorul totuși e foarte șovăitor în fluiditatea sa. Astfel termenul mediu pentru formele romanice *ureche — oreja — oreille* etc. se clatină nu numai între *orecla* și *aurecla*, dar mai admite încă probabilitatea masculinului *oreclu* — *aureclu* — *auriclu*, reprezentat prin italianul *orecchio* și provențialul *auril*. Tocmai acest exemplu însă ne arată reversul medaliei în reconstrucțiunea etimologică în genere. Forma masculină, care ar corespunde unui latin *auriculus*, poate fi de o provenință posterioară, născîndu-se la italieni și la provențali prin analogie cu „ochi“, italienește *occhio*, provențalește *oil*, masculini în toate graiurile romanice. Intima corelațiune între *ochi* și *ureche*, ca două părți ale capului și ca organe ale celor două sensuri principale¹⁶⁵, va fi adus mai tirziu uniformarea lor sub raportul genului în Italia și-n Provența, fără

¹⁶⁴ V. mai sus nota 116. — Cfr. Sayce, *Introduction*, t. 1, p. 346.

¹⁶⁵ Cfr. Haase, *Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft*, Leipzig, 1874—80, t. 1, p. 48: „Die Analogie der Wahrnehmungen durch Gesicht und Gehör zeigt sich sehr häufig: z.B. hell wird von der Farbe gebraucht, aber das Ursprüngliche ist ein heller Ton von hallen. In der Malerei spricht man von Farbentönen. Clarus wird sowohl bei clara vox als clara lux gebraucht etc.“*

* „Analogia percepțiilor prin văz și auz se observă adesea; de pildă, *hell* (deschis) se folosește cu privire la culoare, dar sensul originar se referă la un sunet deschis, de la *hallen* (a răsună). În pictură se vorbește de tonuri ale culorilor. *Clarus* se folosește atit pentru *clara vox*, cit și pentru *clara lux* etc.“ (n.ed.).

ca aceasta să se fi întâmplat și pe aiuri, deși lesne putea să se întâmple oriunde pe o cale independentă. În acest mod, *orecchio* după *occhio* fiind specific italian și *auril* după *oil* fiind specific provençal, noi nu avem dreptul de a le căuta un prototip romanic. Ceva mai mult. Prin aceeași corelațiune, „ochiul“ se pare a fi exercitat o influință lingvistică asupra „urechei“ încă la romani, dar nu în schimbarea genului, ci în modificarea sensului. Romanicul *orecla* — *aurecla*, înseamnă „ureche“, iar nu „urechioară“, ca latinul clasic *auricula* sau *oricula*, deminutiv de la *auris*. Prototipul ideologic pentru „ureche“ să fie oare „urechioară“? Poate da, însă poate și nu. La romani „ochiu“ este *oclu*, clasic *oculus*, deminutiv de la un pierdut *ocus*, unde nuanța deminutivală despăruse cu desăvîrșire deja în cea mai veche limbă latină cunoscută. Corelațiunea între „ochiu“ și „ureche“, între *oculus* și *auris*, va fi împins graiul poporului roman la uniformarea sufixurilor, sau mai bine a terminațiunilor, fără a se atinge diferența genurilor, așa că *auris* „ureche“ a trecut de-a dreptul în *auricula* „ureche“, nu „urechioară“, prin simpla analogie cu *oculus* „ochiu“, nu „ochișor“, în care poporul a luat drept sufix pe *-culus*, ca în *homun-culus*, *pauper-culus*, *arti-culus* etc., deși *c* în *oculus* aparține tulpinei. În acest caz, reconstrucțiunea ideologică: „ureche“ din „urechioară“ ar fi o greșală, de vreme ce romanicul *orecla* — *aurecla* nu va fi avut niciodată vreun sens deminutival, ci numai își va fi adaptat un sufix feminin corespunzător terminațiunii masculine devenite incoloră din *oculus*. Iată dară că-n loc de un prototip, de o reconstrucțiune, de un termen mediu, oricum s-ar numi, noi căpătăm o genealogie foarte complicată:

În această genealogie, forma cea reconstruită, *aurecla* — *orecla* | este prototip pentru *ureche* — *oreja* etc., dar nu și pentru *auril*, la nașterea cărui s-a amestecat *oil*, și nu pentru *orecchio*, născut prin amestec cu *occhio*.

Utilitatea metodică a „reconstrucțiunii“ în lingvistică apare dară chiar acolo unde, ca în cazul de mai sus, tragerea unui termen mediu este împiedcată de factori etimologici de altă natură. În adevăr, numai prin reducerea grupului întreg la un singur prototip *aurecla* — *orecla* iese la iveală cu o deplină plasticitate în formele cele nereducibile *auril* și *orecchio* o abatere interesantă, pe care lingvistul ar fi dispus altfel a o trece cu vederea ca ceva de tot indifereinte. Nu mai puțin simțite sînt serviciile procedimentului reconstructiv în cealaltă ramură a filologiei comparative, în ceea ce noi am numit etnopsicologie, unde aproape în același mod, printr-o riguroasă alăturare peritetică și anatică a literaturilor poporane sau a obiceielor, se pot reconstrui proto-

tipurile lor, după cum ne-am încercat de a face noi înșine, bunăoară, în privința baladei „Cucul și turturica“ sau a „Povestii numerelor“¹⁶⁶.

Reconstrucțiunea este, ca să zicem așa, instrumentul cel mai perfecționat al filologiei comparative în genere, și mai ales al lingvisticeii; un instrument prin care etimologia contimpurană, aplicată la totalitatea limbei, iar nu numai la cercul curat lexic, se depărtează de etimologia cea trecută mai mult de cum se depărtează în științele fizice și biologice observațiunea microscopică de observațiunea cu ochiul gol. Această prețioasă unealtă, precum am văzut în cele ce preced, nu se adaptează însă la toate fenomenele lingvistice. În multe cestiuni, sintem siliți a o întrebuința numai în parte; în altele, cată să n-o întrebuințăm de loc¹⁶⁷. Și aceasta nu e tot. Foarte adesea trebui să ne abținem de la orice etimologie, adevă de la orice derivațiune lingvistică, mărgininu-ne a constata faptul, a-l trece în registru ca un simplu material, sau ca o problemă a cării explicațiune să rămână în sarcina viitorului.

145 Turgot, pe care l-am citat la începutul acestui paragraf, a spus de demult că ceea ce e mai de căpetenie în etimologie este de a ști unde să se oprească. „*Le grand objet de l'art étymologique — adaugă el — n'est pas de rendre raison de l'origine de tous les mots sans exception, et j'ose dire que ce serait un but assez frivole. Cet art est principalement recommandable en ce qu'il fournit à la philosophie des matériaux et des observations pour élever le grand édifice de la théorie générale des langues: or, pour cela, il importe bien plus d'employer des observations certaines, que d'en accumuler un grand nombre*“¹⁶⁸. Aproape tot aceea zice Curtius: „*Scopul științei nu este de a satisface curiozitatea sau de a găsi loc pentru jocul unor presupuneri mai mult sau mai puțin ingenioase. ci de a mări sfera adevărului și de a restrânge cercul erorii*“¹⁶⁹.

A pretinde cineva că a găsit derivațiunea a tot ce se află într-un grai, fie chiar numai a tuturor cuvintelor în sensul cel îngust al etimologiei din trecut, este o prea multă ușurință în privința subiectivă și un bogat repertoriu de greșeli sub raportul obiectiv. Asupra acestui punct însă noi vom avea a reveni mai jos, în rubrica consacrată „Metodei și metodelor“ [37].

Din cele zise rezultă că:

1° Prin etimologie se înțelege în lingvistică orice derivațiune, fie fonetică, fie morfologică, fie lexică, sintactică, ideologică;

146 2° Etimologia, în generalitatea operațiunilor sale, tinde a se servi mai cu seamă de reconstrucțiunea unui prototip pentru fiecare grup omogen de fenomene, întrucit condițiunile particulare ale fenomenelor n-o silesc a recurge la alte procedimente;

3° Sint multe cazuri rebele nu numai la reconstrucțiune, ci chiar la etimologia în genere, lingvistul mărgininu-se deocamdată a descrie faptul așa cum este.

¹⁶⁶ *Cuvente den bătrini*, t. 2, p. 501—608.

¹⁶⁷ Cfr. excelentele observațiuni ale lui Johannes Schmidt, *Die Verwandtschaftsverhältnisse*, p. 28—31.

¹⁶⁸ Turgot, *op. cit.*, p. 744.

¹⁶⁹ Curtius, *Grundz.*³, p. 44: „*Die Wissenschaft hat nicht den Zweck die Neugier zu befriedigen oder für mehr oder minder geistreiche Muthmaassungen einen Spielraum zu gewähren, sondern das Reich der Wahrheit zu mehren und das des Irrthums in engere Grenzen einzuschliessen*“.

REZUMAT

Sub rubrica intitulată „Linguistica în genere“ noi am voit a cuprinde noțiunile cele necesare pentru ca să putem ajunge la o definițiune a științei limbei; fără a intra în diviziunile și subdiviziunile ei, a căror stabilire privește „Linguistica în specie“; fără a atinge apoi legile, forțele și accidentele ce se manifestă în „Viața limbei“; fără a ne opri, în fine, asupra „Metodologiei“; toate acestea avind a fi dezbătute în restul operei de față [38].

Principiile generale de lingvistică posedă deja o literatură destul de bogată, în care, din lunga listă de peste șaptezeci de lucrări (§ 13), vom mai indica încă o dată operele lui Humboldt, Max Müller, Sayce, Whitney, Baudouin de Courtenay, Heyse, Pott etc.; afară de mai multe publicațiuni periodice, menite a reprezenta curentul științific, precum sint revista lui Kuhn, aceea a lui Steinthal, memoriile Societății Linguistice din Paris și altele.

Numele cel mai răspândit și cel mai propriu al științei limbei, oricâte obiecțiuni i s-ar putea face¹⁷⁰, este lingvistica (§ 14).

„Limba“, ca obiect al lingvisticeii, ni se prezintă sub două puncturi de vedere: *in abstracto* și *in concreto*.

Limba *in abstracto* este manifestatiunea vocală nativă a sufletului (§ 15).

Limba ne-vocală, după cum e gestul, și limba ne-nativă, după cum sint *jargonurile* cele mai mult sau mai puțin artificiale: cel școlăresc, argotul, afectatiunea în literatură etc., pot interesa pe lingvist numai într-un mod incidental, întrucît e nativ materialul lor sau întrucît procesele lor sint în legătură cu ale limbei native.

147

Sub vocalizatiune se înțelege atît graiul viu, precum și cel scris; litera nefiind altceva decît un semn al sonului; și se înțelege atît sonul articulat, precum și cel nearticulat, care joacă un rol caracteristic mai cu seamă în primele faze din istoria limbei.

Simțirea și cugetarea manifestîndu-se deopotrivă prin grai, este o greșeală capitală de a suprima în definițiunea limbei simțirea, lăsînd numai cugetarea: limba este o manifestatiune vocală nativă a simțirii și a cugetării totodată; ea mai exprimă încă un al treilea element oarecare neclasificabil, nici tocmai simțire, nici tocmai cugetare, ceva însă ce se cuprinde împreună cu simțirea și cu cugetarea în suflet.

Orice cugetare fiind o emanațiune a sufletului, definițiunea noastră a „limbei *in abstracto*“ poate fi primită în principiu chiar de către lingviștii cei mai transcendentali din școala spiritualistă. „Unde sufletul nu lucrează — zice Steinthal —, acolo nu poate fi limbă“¹⁷¹. Întocmai așa credem și noi; dar fără nici o rezervă mentală.

Întrucît „limba *in abstracto*“ este manifestatiunea vocală nativă a sufletului, multe animale inferioare o posedă și ele, lipsindu-le același grad, aceeași perfecțiune sau mai bine perfectibilitate, dar nu același fond, nu același punct

¹⁷⁰ Cfr. Stoddart, *Glossology*, p. 338—40.

¹⁷¹ Steinthal, *Abriss*, p. 323: „Wo die Seele nicht wirkt, kann keine Sprache sein“.

de plecare ¹⁷². „De la o comparațiune științifică a limbei umane cu limba celorlalte animale — observă Baudouin de Courtenay — se pot aștepta nește rezultate de tot nouă“ ¹⁷³.

148 Modul nostru de a înțelege „limba în abstracto“ indică linguistului o direcțiune dezbrăcată de acel exclusivism preconcepțuit, de acea piedecă sistematică, care, prin nește rațiuni cel mult nebuloase, îl oprește de a vedea realitatea întreagă. A goni din noțiunea generală a graiului partea cea nearticulată a vocalizațiunii și partea cea necugetată a sufletului, după cum fac unul după altul toți începind de la Bernhardi ¹⁷⁴, este a reduce lingvistica la un cerc convențional, la un criteriu necomplet, prin care ea se va pune foarte ades în contradicțiune cu „limba în concreto“.

„Limba în concreto“ (§ 16) e totdeauna dialect, adecă totdeauna este o formă divergințe dintr-un complex omogen compus de mai multe asemenea forme diverginți, pe cari toate lingvistul le compară unele cu altele, tinzind a reconstitui unitatea în multiplicitate.

Cu alte cuvinte, studiul „limbei în concreto“ este dialectologie.

Lingvistica urmărește diferitele dialecte în sensul peritetic, cind alătură pe cele sincronice imprăștiate în spațiu, și-n sensul anatectic, cind studiază de jos în sus fazele lor succesive în timp. Periteza, *περιθεσις*, este „desfășurare în lat“ (Entfaltung in die Breite); anateza, *ἀνάθεσις*, e „dezvoltare în lung“ (Entwicklung in die Länge), după expresiunea lui Schleicher ¹⁷⁵.

Dialectul este de două feluri: etnologic și antropologic.

149 Intrucit toți oamenii se bucură de același aparat vocal omenesc pentru a manifesta același suflet omenesc în același mod nativ omenesc, toate graiurile omenesti de pe scoarța pământului sint dialecte antropologice față unul cătră altul. | Limbile cele mai eterogene, între cari nu se poate bănui vreo filiațiune genetică și nici măcar vreun contact preistoric, se aseamănă adesea prin combinațiuni analoage fonetice, morfologice, sintactice, ideologice, uneori chiar lexicologice, destăinuind astfel linguistului prețioase trăsuri din comunitatea naturei umane. „Cind sălbatecul — zice Ascoli — zugrăvește simpatia prin două inimi unite cu o linie, face el oare altceva decît a scrie pe latinul *con + cordia*?“ ¹⁷⁶

Un dialect antropologic, foarte interesant prin luminele ce aruncă asupra originii graiului omenesc în genere, este limba copilărească, acele prime încercări ale pruncului de a vorbi, cărora linguistul va trebui să le acorde din ce în ce o mai multă atențiune, căci de acolo și numai de acolo se

¹⁷² Cfr. Darwin, *L'expression des émotions*, trad. Pozzi-Benoit, [Paris, 1874, p. 84 sqq.

¹⁷³ Baudouin de Courtenay, *Некоторые общие замечания*, p. 12, nota 1.

¹⁷⁴ Bernhardi, *Anfangsgründe d. Sprachwiss.*, p. 1: „Dasjenige Ganze von artikulierten Lauten, durch welches der Mensch seine Vorstellungen darstellt, wird Sprache genannt“ *.

* „Totalitatea sunetelor articulate prin care omul își expune reprezentările se numește limbă“ (n.ed.).

¹⁷⁵ Schleicher, *Über den Werth der Sprachvergleichung*, in Lassen, *Zeitschr.*, t. 7, p. 33.

¹⁷⁶ Ascoli, *Studj orientali*, I, p. 9, nota.

poate căpăta soluțiunea unora dintre cele mai delicate probleme [39]. La ario-europei, de exemplu, existind o radicală pronominală *i* „acela“ sau „acolo“ și o radicală verbală *i* „a merge“, Wüllner susține identitatea primitivă a ambelor prin sensul bilateral al sonului *i* în gura copiilor ¹⁷⁷.

Limba copilărească are particularitatea de a fi numai antropologică. Chiar cînd copilul începe deja a vorbi destul de bine în dialectul poporului din care face parte, totuși modificările ce le introduce în fonetică, în formele gramaticale, în construcțiuni sintactice, în legătura ideilor, toate acestea ne servă ca material pentru începuturile graiului în genere, nicidecum pentru istoria în specie a cutărui grai particular. Dacă copilul vorbește despre sine mai totdeauna în a treia persoană, ba încă într-un mod nominal, iar nu prin pronumele personal: „*Ghiță* umblă“ sau „*Ghiță* mînincă“ în loc de: „*eu* umblu“ sau „*eu* mîninc“, aceasta dovedește că în graiul | în genere pronumele personal, mai ales cel de prima persoană, este mai nou decît numele ¹⁷⁸, deși graiul particular al lui Ghiță, cel românesc bunăoară, n-a fost niciodată fără *eu*, după cum însăși vechea latină n-a fost niciodată fără *ego*, fiind însă foarte probabil că-n limba primordială ario-europee, care pentru familia noastră lingvistică reprezintă leagănul graiului în genere, pronumele de prima persoană *agham* sau *agam* s-a născut cam tîrziu.

150

Afară de cea copilărească, oricare „limbă în concreto“ este nu numai dialect antropologic, dar și etnologic în același timp, întrucît aparține unui complex de graiuri înrudite, cari constituie la un loc un grup dialectal, cuprins împreună cu alte grupuri dialectale congenere în totalitatea unei familii lingvistice.

Termenii „dialect“, „grup dialectal“, „familie lingvistică“ au o valoare relativă, fiind anevoie a decide unde se isprăvește *dialectul* și unde se începe *grupul dialectal*, despre care iarăși nu se știe cu precizie cînd anume îl putem considera ca *familie lingvistică*. Graiul picard, de exemplu, aparține grupului dialectal francez, dar este totodată el însuși un grup dialectal, compus dintr-o mulțime de dialecte picarde; grupul dialectal francez, alături cu cel provençal, cel italian, cel spaniol etc., nu este decît un dialect în sinul grupului dialectal romanic; grupul dialectal romanic s-ar putea numi familie lingvistică latină față cu familia lingvistică germanică sau cu cea slavică, cari toate însă nu sînt, în fine, decît grupuri dialectale sau chiar dialecte din familia lingvistică ario-europee; ba pînă și familia lingvistică ario-europee poate fi privită ca un simplu grup dialectal, dacă cineva admite, ca Ascoli și alții, o familie lingvistică ario-semitică. Această confuziune terminologică dispăre cînd prin *dialect* noi înțelegem o varietate etnologică mai jos de care nu ne pogorîm, iar prin | *familie lingvistică* o unitate etnologică mai sus de care nu voim a ne urca, *grupul dialectal* fiind atunci o subdiviziune a familiei lingvistice sau o rubrică a dialectelor.

151

¹⁷⁷ Wüllner, *Über Ursprung und Urbedeutung der sprachlichen Formen*, Münster, 1831, p. 40: „*Kinder stossen diesen Laut sowohl bei Hinweisung auf einen vorliegenden Gegenstand aus, als auch wenn sie Bewegung andeuten oder verlangen*“ *. — Cfr. Benlœw, *De quelques caractères du langage primitif*, Paris, 1863, p. 38.

* „Copiii pronunță acest sunet atît pentru indicarea unui obiect aflat de față, cit și pentru a sugera sau solicita o mișcare“ (*n. ed.*).

¹⁷⁸ Adam Smith, *Essai sur la première formation des langues*, trad. Manget, Genève, 1809, p. 55.

Între toate dialectele unui grup dialectal, între toate grupurile dialectale ale unei familii lingvistice, există — în sens peritetic și-n sens anatomic — o ne-ntreruptă continuitate dialectală¹⁷⁹.

„Cînd observăm de aproape — zice Napoleone Caix —, constatăm că natura în formațiunea limbii, ca și pe aiuri, procede treptat, astfel că acolo unde lucrurile au urmat cursul lor firesc nu vedem nicăieri salturi dintr-o limbă în alta, ci numai un lung lanț de verige împletecite. De la franceza, de exemplu, noi trecem la spaniola printr-o mulțime de dialecte, în cari, dacă vom urmări orice schimbare cît de mică, descoperim denții într-un mod sporadic, apoi reproducîndu-se mai des din loc în loc, principalele trăsuri ale spaniolei...” Și mai departe: „Cine ar voi să reprezinte prin culori pe o mapă împărțirea limbilor neolatine, n-ar trebui să distingă fiecare regiune printr-o singură culoare uniformă, separată cu precizie de toate celelalte, ci ar fi mai bine a nuanța culorile gradat așa ca orice culoare să fie mai pronunțată numai în puncturi centrale, unde sînt mai pronunțate caracterele cele distinctive ale unei limbi, apoi să se depărteze de la acele centruri tot scăzînd cu încetul, pînă a se confunda cu culoarea regiunii învecinate”¹⁸⁰.

152 Continuitatea dialectală cea ne-ntreruptă este și mai evidentă în succesiunea cronologică a dialectelor decît în corelațiunea lor geografică. Dacă nu ne-ar lipsi multe faze intermediare, noi ne-am putea sui pas la pas de la dialectele ario-europene actuale pînă la germenii lor din limba ario-europeană primitivă, aproape cu aceeași ușurință cu care de la franceza de astăzi trecem la franceza lui Rabelais. Într-un arbore genealogic al dialectelor, ca și într-o clasificățiune a lor sincronică, de la un centru pînă la un alt centru, căci în orice caz există din cînd centruri mai condensate, ne conduce pe nesimțite o diferențiere imperceptibilă.

Ne-ntrerupta continuitate dialectală, ca orice în natură, întîmpină unele puncturi de rezistență, unele forțe contra cărora se luptă, pe cari mai adesea le învinge, nu însă fără a se altera întrucitva prin luptă și chiar prin victorie. Astfel sînt, mai cu seamă: 1°. amestecul limbilor eterogene; 2°. unificarea națională a dialectelor dintr-un grup; 3°. onomastica.

Sub limbă amestecată (§ 17) noi avem în vedere nu numai amestecul secundar, care consistă în împrumutul unor elemente externe, mai ales al cuvintelor gata, împestrîndu-se un grai fără a se schimba cît de puțin organismul lui, oricît de numeroase ar fi ingredientele cele altoite, ci înțelegem mai cu deosebire amestecul primar, în puterea căruia nește graiuri diverse, de tot străine unul altuia sau de o înrudire prea depărtată, se amalgamează dînd naștere unui grai nou, asemănat cu ambele și diferit de ambele.

În amestec primar două dicționare și două gramatice se reduc, printr-o cernere reciprocă de afinitate electivă, la un singur dicționar și o singură

¹⁷⁹ Joh. Schmidt, *Zur Geschichte des indogermanischen Vokalismus*, t. 2, Weimar, 1875, p. 191: „ununterbrochene Kontinuität des Sprachgebietes“.

¹⁸⁰ Caix, *Saggio sulla storia della lingua e dei dialetti d'Italia*, Parma, 1872, p. 10—12. Cfr. A. della Barba, *Sul parlare dei Sardi*, Reggio d'Emilia, 1880, p. 27: „Nessun filologo può con sicurezza e precisione indicare dove un dialetto o suddialetto cessa e un altro ne principia, poichè la pronuncia va di paese in paese modificandosi con tanto lenta gradazione da passare inosservata...” *

* „Nici un filolog nu poate indica cu siguranță și precizie unde anume încetează un dialect sau subdialect și unde începe altul, deoarece pronunțarea se modifică de la sat la sat, cu o gradare atît de lentă, încît trece neobservată...” (n.ed.).

gramatică. Este un endosmos-exosmos, sau mai corect s-ar putea zice un fel de ceea ce se cheamă în biologie „absorbțiune vitală”, elementele cele din afară fiind modificate prin țesătura în care intră, primite în ea mai încet sau mai iute, uneori respinse. Fonetica, morfologia, sintaxa, ideologia, toate se combină pe un nou plan, toate se transformă mai mult sau mai puțin.

Cînd două popoare, fie cit de eterogene, bunăoară un trib negritean și un trib ario-european, sînt puse într-un contact atît de îndelungat și atît de intim, încît fiecare ajunge a înțelege și a vorbi limba celuilalt pe lingă a sa proprie, e aproape peste putință ca o asemenea bilinguitate să nu se încheie printr-o treptată fuziune a ambelor graiuri. De aci însă o consecință foarte gravă. Pînă atunci unul din ele era dialectul a^3 din grupul dialectal A din familia lingvistică S ; altul era dialectul γ^7 din grupul dialectal Γ din familia lingvistică Σ . Amestecîndu-se a^3 cu γ^7 , grupurile dialectale A și Γ pierd deopotrivă cite un membru, a cărora lipsă produce o intrerumpere, peritetică și anatică totodată, în continuitățile dialectale respective ale familiilor lingvistice S și Σ .

153

E mai mult decît probabil că feluritele perturbațiuni, pe care știința le constată pe alocuri în continuitatea dialectală cea ne-ntreruptă a familiei lingvistice ario-europene, fără a ne mai atinge de alte familii lingvistice, se datoresc într-o mare parte amestecului hibrid dintr-o epocă imemorială al unora din dialectele sale.

E nu mai puțin adevărat totuși că — în teză generală — fuziunea se întimplă în nește condițiuni prea favorabile pentru unul din cele două ingrediente, de exemplu pentru a^3 , din a cărui precumpănire covârșitoare în amalgamă rezultă că limba cea nouă nu încetează, în apucăturile-i cele mai ostensibile, a fi un dialect din grupul A ; dialectul γ^7 din grupul Γ nici el însă nu piere de tot, ci-n parte se conservă ascuns sub vălul, uneori destul de transparent, al învingătorului său. În acest mod se poate zice, pînă la un punct, că se continuă în același timp două grupuri dialectale sau două familii lingvistice.

Ceea ce face limba amestecată prin fuziunea unor grupuri dialectale oarecum dispartate, și mai ales a unor familii lingvistice eterogene, aproape tot aceea tînde a produce limba națională în sfera unui singur grup dialectal, a cărui ne-ntreruptă continuitate o turbură prin stăruința de a unifica toate dialectele, de a șterge sau cel puțin a slăbi provincialismele, de a spori puterea graiului din statul întreg printr-o centralizare cam analoagă cu centralizarea cea menită a mării forța administrațiunii (§ 18).

Din dată ce unul dintre cele multe dialecte ale unui grup reușește, ori în ce chip ar fi, a ajunge organ general al oficiului și mai cu seamă al școlii, al literaturii, al societății alese, toate graiurile cele provinciale, mari și mici, încep a se modela după dînsul, modelîndu-se oarecum și el după dînsule, astfel că — după expresiunea unui eminent romanist — „*limba națională încetează de a fi un dialect special pentru a deveni compendiul tuturor dialectelor*“¹⁸¹.

154

În Revoluțiunea franceză, se știe că celebrul abbate Grégoire propusese Convențiunii o exterminare radicală a dialectelor franceze și chiar a celor provențale, lăsînd în picioare numai limba națională, adică dialectul parisian. Un alt revoluționar de atunci, nu mai puțin renumit, ex-capucinul François Chabot, din pana căruia ieșea *Le catéchisme des Sans-Culottes*, scria

¹⁸¹ Gaix, *La formazione degli idiomi letterarii*, în *Nuova antologia*, 1874, settembre, p. 19—20.

cu entuziasm în 1790: „*aujourd'hui que nous ne sommes plus ni Rouergois, ni Bourguignons etc., que nous sommes tous Français, nous ne devons avoir qu'une même langue, comme nous n'avons tous qu'un même coeur*“^{182*}. Patetic! Dacă graiurile s-ar fi putut trimite la ghilotină, negreșit că-n momentul de față nu mai exista de demult, grație lui Grégoire și lui Chabot, continuitatea cea ne-nteruptă a dialectelor franceze, continuitatea cea ne-nteruptă a grupurilor dialectale francez și provençal, apoi a celor provençal și spaniol, și-n fine a celor provençal și italian. Faptul însă este că acțiunea „limbei naționale“, oricât de energică, va fi totdeauna numai o tendință, o tendință nu fără efect, dar cu un efect prea moale și prea împrăștiat.

Factorul cel mai activ al „limbei naționale“ este limba literară, care lucrează la unificarea dialectelor mai ales prin școală și prin limbă poetică (§ 22). Această din urmă mai în specie, cînd o minuesc oameni de geniu, de cari se glorifică națiunea întreagă, concurge a turbura ne-nterupta continuitate dialectală, amestecînd dialectele periteticе și pe cele anetice ale grupului, fără ca să mai vorbim de inovațiuni de propria sa fabrică.

Limbă poetică însă are pentru linguist o însemnătate mai mare sub raportul *antropologic* decît sub cel *etnologic*. Ea completează oarecum „limba copilărească“ pentru a ne da o noțiune despre începuturile graiului omenesc în genere, din cari nu reproduce ca copilul prima fază de tot rudimentară, ci repercutează printr-un fel de echo o a doua fază, ulterioară, mai dezvoltată.

Interjecțiune, onomatopee, pleonasm, prosopopee, inversiune, trop, toate acele trăsuri specifice prin cari *exundă* și *exuberă* limba poetică fără ca să uităm însăși melodia, caracteriză orice grai primitiv și elementele cite mai rămîn primitive ale graiurilor celor înaintate.

Adesea unicul mijloc de a înțelege modul de formațiune al unor expresiuni poporane este de a recurge la limba poetică, fie dintr-o țară cit de depărtată. Un singur exemplu. La românii din Transilvania *peană*, printr-o îndrăzneată asociațiune de idei, însemnează nu numai penele păsărilor, dar și „floare“ sau „bucet“. O florărie se cheamă: „grădina de pene“¹⁸³. Proza poate să ne-ntrebe: ce are a face pasărea cu floarea? Ei bine, prin aceeași metaforă mai amplificată, la cealaltă margine a lumii latine marele poet al Spaniei numește o pasăre: „floare împănată“ și „bucet înaripat“:

*Nace el ave, y con las galas
Que le dan belleza suma,
Apenas es flor de pluma,
O ramillete con alas...*¹⁸⁴

Pe lângă limba amestecată și limba națională, a treia cauză importantă de perturbațiune în continuitatea dialectală cea ne-nteruptă este limba onomastică (§ 19).

În fiecare dialect, mai virtos în fiecare grup dialectal, există o imensă proviziune de numi proprie, locale și personale, într-o mare parte provenite

¹⁸² *Revue des langues romanes*, t. 5 (1874), p. 79.

* „Astăzi, intrucît nu mai sîntem nici *Rouergois* [din Rouergue], nici *Bourguignons* [din Bourgogne] etc., ci sîntem toți francezi, nu trebuie să avem decît o singură limbă, așa cum avem o singură inimă“ (n. ed.).

¹⁸³ *Lexicon Budanum*, p. 195.

¹⁸⁴ Calderon, *La vida es sueño*, I, 3.

din fel de fel de graiuri străine și din fel de fel de epoce, iar prin urmare în contradicțiune cu orice ne-ntreruptă continuitate dialectală, peritetică sau anatică.

Grupul consonantic -жд-, ca să luăm un exemplu, e antipatic urechii române. Cuvinte ca *nădejde* sau *primejdie*, două-trei peste tot, lesne pot fi înlăturate. Cum vom alunga însă acest grup din nomenclatura personală și locală a românului? Un sat de lângă Hațeg în Transilvania se cheamă de veacuri Хѣждѣѣ, și tot așa se numește o familie din Basarabia, stabilită de secolii lângă Hotin¹⁸⁵. Acest nume, personal și local totodată, întins de la Hotin pînă la Hațeg, derivă, probabilmente, din vechiul slav *Хѣждѣѣ* „meșter“, *τεχνίτης*, *artifex*, despărut chiar din dialectele slavice moderne¹⁸⁶ [40]. Grupul consonantic poate fi gonit la noi de pretutindenii din graiul comun, dar totuși într-un nume propriu el va avea dreptul cel mai necontestabil de a impestrița în permanință limba română.

Două împregiurări, mai cu deosebire, apără continuitatea dialectală cea ne-ntreruptă contra ibridismului și anacronismului limbii onomastice: pe de o parte, cele mai multe numi proprii se transfigurează succesivamente după geniul specific al fiecărui dialect, mascându-se oarecum anomalia de loc și de timp; pe de alta, prezința lor e puțin simțită prin raritatea relativă a acestui element în vorbirea de toate zilele, adecă în *c i r c u l a ț i u n e*, un principiu de o însemnătate capitală pentru lingvistica în genere.

Precum în economia politică două exemplare din aceeași monetă au o valoare utilă foarte diferită, dacă unul din ele *c i r c u l ă* de 10 sau de 100 de ori mai mult decît celălalt, tot așa prin mai multă *c i r c u l a ț i u n e* un element lingvistic poate avea o valoare utilă înzecită sau însutită decît un alt element lingvistic de aceeași natură brută (§ 20).

157

Fizionomia unui grai, caracterul său tipic, rezultă din trăsăturile sale cele mai în *c i r c u l a ț i u n e*: sonorile cele mai dese, cea mai deasă accentuațiune, cele mai dese forme gramaticale, construcțiuni sintactice, categorii ideologice.

Ceea ce zicea Rousseau despre fizionomia individuală: „*On croit que la phisionomie n'est qu'un simple développement de traits déjà marqués par la nature; pour moi, je penserais qu'outre ce développement, les traits du visage d'un homme viennent insensiblement à se former et à prendre de la phisionomie par l'impression fréquente et habituelle de certaines affections de l'âme*“^{187*} — se aplică pe deplin la *fizionomia* unei limbi, pe care el ar fi putut s-o explice: „*par l'impression fréquente et habituelle de certains phénomènes matériels et psychiques*“.

Circulațiunea și numai circulațiunea dă o desmintire aforismului lui Humboldt cum că fizionomia unui grai, ca și a unui individ, ar fi nedescriptibile¹⁸⁸. O fizionomie e nedescriptibilă, în adevăr, dacă noi

¹⁸⁵ *Letopisețele Moldovei*, ed. I, t. 1, p. 307.

¹⁸⁶ Miklosich, *Lex. palaeoslov.*, p. 1101.

¹⁸⁷ Rousseau, *Emile*, IV.

* „Se crede că fizionomia nu e decît o simplă dezvoltare a însușirilor întipărite de natură. În ceea ce mă privește, așa crede că, în afară de această dezvoltare, trăsăturile figurii unui om se formează pe nesimțite și conturează *fizionomia prin impresia repetată și obișnuită a unor anumite afecțiuni ale sufletului*“ (*Emil sau despre educație*, trad. D. Todoran, București, 1973, p. 213 — n.ed.).

¹⁸⁸ Humboldt, *Werke*, t. 6, p. 44—5.

ne mărginim a cunoaște natura brută a elementelor sale; ea se descrie însă așa-zicînd de la sine, din dată ce se constată printr-o proporțiune aproximativă valoarea cea utilă a fiecărui din acele elemente.

În privința unei fizionomie individuale, nemini nu știe aceasta mai bine decît un caricaturist, în opera căruia, sub liniile cele mai groțeste, noi recunoaștem la moment originalul, tocmai pentru că artistul, desprețuind amărunte secundare și terțiare, a izbutit a surprinde elementele cele mai în circulațiune ale figurei.

158 Sub raportul lexic, o limbă poate fi compusă, ca cea engleză de exemplu, din cuvinte romanice mult mai numeroase decît | cele germane, și totuși să aibă o fizionomie lexică curat germană, fiindcă cuvintele romanice *circulează* în grai de două sau de trei ori mai puțin decît cele germane. Tot așa limba română, oricît de multe cuvinte străine s-ar furișa într-însa, n-ar pierde prin aceasta fizionomia sa lexică curat latină, pe care i-o asigură circulațiunea cea de tot covârșitoare a cuvintelor latine.

Zicem „fizionomie lexică“, căci orice limbă este un *biceps* sau *triceps*, a cărui fiecare față poate să aibă cite o fizionomie deosebită, toate fizionomiile cele parțiale concordînd însă într-o singură fizionomie totală. Fizionomia lexică latină a francezei, de exemplu, e tot atît de evidente, ca și a românei; ei bine, accentuațiunea graiului francez, fizionomia lui cea *tonică*, pare a fi eminentemente celtică¹⁸⁹. În *âge* din *actâticum*, bunăoară, accentul latin s-a mîntînit, dar nu după norma latină, ci pe penultima silabei feminine, precum o cerea accentuațiunea celtică. S-a operat astfel în sinul graiului francez o întregire prin compromis între fizionomia lexică latină și fizionomia tonică celtică.

Atît *ne-ntrerupta continuitate* a dialectelor etnologice în *periteză* și *n-anateză*, împreună cu cele trei principale *pedee* ale sale: limbă amestecată, limbă națională și limbă onomastică, precum și circulațiunea, fără care nu se poate înțelege fizionomia a unui grai, pot fi urmărite într-un mod foarte imperfect în sfera limbilor antice, fragmente majestoase, dar totuși numai fragmente rămase dintr-o ruină venerabilă, dar totuși numai ruină.

159 Direcțiunea aproape exclusivamente arheologică, inaugurată de către fondatorii lingvisticei, trebui înlocuită printr-o direcțiune *integrală*; integrală nu numai prin constanta | unire a *peritezei* cu *anateza*, ci mai ales prin aceea că studiul dialectelor moderne, pline de viață și avute în tot felul de material, cată să ne serve ca temelie, de unde să ne urcăm apoi din treaptă în treaptă, intrucît ne vor permite mijloacele, pînă la punctul cel mai depărtat al anticității (§ 20), constatînd pretutîndeni după *puțință*, în întregul unei familie lingvistice, iar nu într-un singur segment, cele două atribute fundamentale ale dialectelor etnologice: *ne-ntrerupta continuitate dialectală* și *circulațiunea*.

¹⁸⁹ D'Arbois de Jubainville, *L'accent breton*, în *Mém. de la Soc. de Linguist.*, t. 2, p. 280: „Je crois donc aujourd'hui que dans les langues néo-celtiques comme en français la syllabe originellement accentuée est la dernière dans les syllabes masculines, la pénultième dans les syllabes féminines, que le Vannetais et la portion limitrophe de la Cornouaille ont gardé l'accent néo-celtique primitif, qu'ailleurs les lois actuelles de l'accent sont modernes...“ *

* „Cred astăzi că în limbile neoceltice ca și în franceză silaba originară accentuată este ultima atunci cînd este masculină, penultima cînd este feminină, că graiul din Vannes și porțiunea limitrofă din Cornwall au păstrat accentul neoceltic primitiv, iar în alte părți legile actuale ale accentului sînt moderne...“ (*n.ed.*).

Toate în limbă, ca și-n natură în genere, sînt efecte sau rezultate datorite unor cauze sau unor complexuri de cauze. Pe lângă cele două atribute fundamentale de mai sus, mai există dară în lingvistică un al treilea atribut fundamental: *derivațiunea* (§ 23). Cînd noi zicem că latinul *aurichalcum* vine din grecul *ὄριχαλκον*, dînd seamă despre trecerea lui *ὄρι-* de la *ὄρος* „munte“ în *auri-* de la *aurum* „aur“ etc., aci nu este continuitatea dialectală cea ne-nteruptă, nu este nici circulațiune, ci e *derivațiune*.

Ne-nterupta continuitate dialectală și circulațiunea n-au putut fi nici măcar presimțite înainte de nașterea lingvisticeii; ba chiar astăzi cea dentii nu este încă generalmente recunoscută, iar pe cealaltă am formulat-o noi însine pentru prima oară. Ceea ce s-a știut însă pînă la un punct înainte de lingvistică și ceea ce nu încetează de a constitui pînă-n momentul de față preocupățiunea cea de căpetenie a lingvistului este *derivațiunea*, pentru care s-a mîntînit vechiul termen de „etimologie“, de-mpreună cu greșita lui aplicațiune tradițională numai la sfera lexică.

Tot ce *derivă* în limbă, un son derivat, o formă gramaticală derivată, un cuvînt, o frază, o semnificațiune, formează deopotrivă obiectul „etimologiei“, care însă, în accepțiunea sa actuală, diferă de „etimologia“ cea de altădată nu numai prin această mai mare întindere a cercului de acțiune, ci încă prin fecundul procediment al *reconstrucțiunii*¹⁹⁰.

Cînd un fenomen se prezintă în mai multe exemplare divergenți, lingvistul trage din ele prin comparațiune un termen mediu, în care toate variațiunile sînt implicate și spre care convergesc toate. Acest termen mediu este de o valoare aproximativă tot atît de înaltă ca și acela pe care-l capătă statistica dintr-un șir numeros de fapte cifrice de aceeași ordine. Fără el, în lingvistică ca și-n statistică, incomoda multiplicitate nu s-ar putea reduce la o expresiune mai mult sau mai puțin simplă, adesea chiar la o unitate, care se compară apoi cu alte reducțiuni dobîndite pe aceeași cale, înlesnind astfel științei vaste operațiuni acolo unde ea s-ar pierde în labirintul individualităților.

160

§ 25

CONCLUZIUNE

Dezvoltările precedinți ne permit a da următoarea definițiune:

Lingvistica este știința manifestațiunii vocale native a sufletului omenesc, urmărite prin periteză și prin anateză în ne-nterupta continuitate, în circulațiunea și-n derivațiunea dialectelor, pe cari tînde a le reconstrui în unități etnologice și într-o unitate antropologică.

Cunoscînd astfel, din însăși definițiunea lingvisticeii, *obiectul, atributele și idealul* acestei științe, — să ne-ntrebăm acuma: cari sînt părțile ei constitutive?

¹⁹⁰ Cfr. Ascòli, *Corsi de glottologia*, t. 1, Torino, 1870, p. 4—6.

NOTE

1 De fapt, *brad* e cuvint autohton, înrudit cu alb *bredh*. — Pag. IX (9).

2 Vol. I: *Eléments latins comparés avec les autres langues romanes*; vol. II: *Eléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, Francfort a/M., 1870—1879. — Pag. X (9).

3 Surpriza și dezaprobarea lui Hasdeu erau pe deplin justificate, întrucît numeroase etimologii date de Cihac erau false chiar la stadiul cunoștințelor de atunci¹. În plus, constatăm astăzi că, în statistica sa, Cihac a comis următoarele inexactități, care viciază din temelie concluziile sale:

1) La p. XIII a vol. II el spune: „*Dans mes éléments latins de la langue roumaine et dans l'ouvrage présent, j'ai indiqué environ 500 mots latins, 1000 mots slaves, 300 mots turcs, 280 mots grecs-moderne et 20 à 25 mots magyars pour l'albanais*”, *qui sont identiques avec les vocables correspondants roumains*“. (Din frază lipsește ceva după cuvintul *magyars*, ceea ce face neinteligibilă partea ei finală: e vorba, desigur, de numărul cuvintelor de origine maghiară) Așadar, din această numărătoare aproximativă rezultă că dicționarul ar avea doar circa 2385 de cuvinte³, pe baza cărora s-a și făcut statistica. În realitate, noi am numărat 5327 cuvinte-titlu, în jurul cărora se grupează adesea diverse derivate (cele mai multe formate în limba română, altele moștenite din latină sau împrumutate ca atare), din care trebuie să scădem 57 de nume de locuri și de persoane, introduse în dicționar mai mult sau mai puțin

¹ În anii din urmă, M. Seche a confruntat cuvintele-bază din capitolul *Elemente slave* de la literele L și R din dicționarul lui Cihac și din *Dicționarul limbii române moderne* (sub direcția prof. D. Măcrea, București, 1958): „din cei 141 de termeni, comuni în lista de cuvinte a celor două dicționare, numai 83 sînt dați în DLRM cu etimologie slavă neîndoielnică, la care mai pot fi adăugați încă 7 termeni, a căror proveniență din slavă este posibilă. Așadar, lexicograful a indicat greșit etimologia a peste 50 de cuvinte; în procente, pe porțiunea dată, erorile sale se ridică la circa 36%, depășind astfel în mod simțitor erorile comise la elementele latine ale limbii române. Sondajul făcut arată în mod clar și consecința aplicării principiului « etimologie cu orice preț »: din cei 51 de termeni încadrați, prin abuz, la elementele slave, 23 figurează și astăzi în dicționare cu etimologie necunoscută” (*Schiță de istorie a lexicografiei române*, I, București, 1966, p. 122). Slăbiciunea reală a acestui capitol constă „în ușurința acceptării printre elementele slave ale limbii române a unui mare număr de cuvinte de alte origini” (p. 121).

² „Je me propose d'en publier plus tard la liste détaillée” (Nota lui Cihac).

³ La cifrele menționate de Cihac am adăugat 280, cifră aproximativă a elementelor maghiare, comparabile ca număr, cum vom vedea, cu cele grecești.

întimplător (41 la *Elemente slave*¹, 9 la *Elemente maghiare*², 3 la *Elemente turcești*³, 4 la *Elemente grecești*⁴), ceea ce dă 5 270 cuvinte-bază (apelative)⁵.

2) Cu atât mai mult, în statistica sa, C i h a c n-a luat în considerație derivatele menționate în cadrul majorității cuiburilor etimologice. Or, procedind la numărătoarea cuvintelor-bază și a derivatelor lor, M. Seche a stabilit „suma totală de 17 645 de cuvinte înregistrate, exclusiv variantele (fonetice ori lexicale) și toponimicele“⁶. Așadar, numărul derivatelor incluse în dicționarul lui C i h a c — cele mai multe formate pe teren românesc — se ridică la 12 375, adică mai mult decât dublul cuvintelor-bază. Grupate în cuiburi etimologice, în cadrul celor 6 secțiuni pe origini (lipsește împrumuturile germanice, neologismele romanice, cuvintele de origine necunoscută, onomatopeele și derivatele lor etc.), toate cele 17 645 de cuvinte se repartizează astfel, potrivit statisticii stabilite de M. Seche, care diferă sensibil de cea inexactă a lui C i h a c, efectuată prin reținerea arbitrară a numai 1/7 din cuvintele românești explicate în dicționar: elemente de origine latină (și derivate ale acestora) — 8 038 (peste 45%); împrumuturi slave (și derivate ale acestora) — 6 141 (sub 35%); împrumuturi turcești (și derivate ale acestora) — 1 250 (peste 7%); împrumuturi grecești (și derivate ale acestora) — 1 100 (peste 6%); împrumuturi maghiare (și derivate ale acestora) — 1 026 (sub 6%); elemente autohtone, comune cu albaneza (și derivate ale acestora) — 90 (sub 1%)⁷. — Pag. X (10).

4 De fapt, cuvinte autohtone, înrudite cu cele albaneze corespunzătoare (vezi și nota 1). — Pag. X (10).

5 Este vorba despre *Josephus Flavius* (cca. 37 — cca. 100 e.n.), autor, printre altele, al scrierii *Antichități iudaice* (redactată în limba greacă, în anii 93—94), din care se citează aici. — Pag. XIII (11), nota 11.

6 Partea a doua, *Istoria limbii române*, n-a mai apărut în forma promisă. Peste doi ani însă H a s d e u a publicat un volum de articole, intitulat *Despre istoria limbii române* (București, 1883). — Pag. XVI (13).

7 Capitolele III — V n-au mai fost publicate. — Pag. 4 (16).

8 De fapt, *Iorgu* provine din varianta neogreacă Γῶργος, pronunțată *Iorgos*, a numelui Γεώργιος (cf. N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. 66). — Pag. 40 (39).

9 În alți termeni și în parte cu alt conținut, Ferdinand de S a u s s u r e va introduce peste câteva decenii distincția între *langage* (facultatea vorbirii, limbaj), *langue* (limbă) și *parole* (vorbire). Vezi: *Cours de linguistique générale*, ed. 1, Lausanne — Paris, 1916; ed. 2, Paris, 1922 (p. 23 și urm., 112—113 etc.),

¹ Andrei, Bogdan, Brașov, Lipsca, Prut, Țarigrad, Vasile ș.a.

² Birsa, Farcaș, Olă, Sibiu etc.

³ Bărăgan, Beci (Viena), Bugeac.

⁴ Inghiltera (Anglia), Isus, Probota, Vasilicale (Basilicale).

⁵ Diferența dintre această cifră (respectiv, 5327) și cea dată de S. Pușcariu, 5765 (*Locul limbii române între limbile romanice*, 1920, în: *Cercetări și studii*, București, 1974, p. 164), se explică, desigur, prin faptul că șeful Școlii clujene va fi luat în considerație și trimiteri de tipul: *grajd*, s.v. *gard*. E curios că S. Pușcariu se referă la „indicele de la sfârșit“, cînd acesta — cum a arătat M. Seche — are peste 8400 de cuvinte, fără a consemna, totuși, toate derivatele (vezi *Schită...*, I, p. 107—108, nota 3).

⁶ Precum și antroponimele (precizarea lui M. Seche); *op. cit.*, p. 108.

⁷ *Op. cit.*, p. 107—108. Evident, M. Seche a acceptat deliberat pentru această statistică toate etimologiile lui C i h a c. Vezi mai jos, în nota 25, rezultatele statisticii întocmite de prof. D. Macrea.

urmată de mai multe ediții succesive, cu aceeași paginație, și traduceri în diverse limbi; cf. R. Godel, *Les sources manuscrites du Cours de linguistique générale de F. de Saussure*, Genève — Paris, 1957 (p. 142—159), și ediția critică recentă: F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, édition critique par R. Engler, t. I, Wiesbaden, 1968; t. II, fasc. 1, 1974; René A m a c k e r, *Linguistique saussurienne*, Genève—Paris, 1975; Alexandru G r a u r — Lucia Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, ed. 3, București, 1977, p. 166—178. — *Pag. 51 (46)*.

10 Al patrulea dialect românesc, cel meglenoromân, a devenit cunoscut ulterior prin lucrarea lui G. Weigand, *Vlacho-Meglen (Eine ethnographisch-philologische Untersuchung)*, apărută la Leipzig, în 1892, după ce diverse lucrări anterioare (incepând din 1859) semnalaseră populația meglenoromână (Vezi Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. I, București, 1925, p. 7—9). — *Pag. 54 (48)*.

11 Această distincție, de o importanță capitală în studiul limbilor, va deveni celebră în formularea lui Saussure: *sincronic și diacronic, sincronie și diacronie* (op. cit., ed. 2, p. 114—117 etc.). Este demn de subliniat că Hasdeu utilizează aici chiar expresia „graiuri *sincronice*“. Pentru bibliografie cf. mai sus, nota 9, precum și capitolele *Lingvistica sincronică* și *Lingvistica diacronică* din *Tratat de lingvistică generală*, red. resp. acad. Al. G r a u r ș.a., București, 1972, p. 165—368. — *Pag. 54 (48)*.

12 Romaniștii actuali disting într-adevăr franco-provensala de franceză, pe de o parte, și de provensală, pe de alta, recunoscând însă că există o trecere treptată în zonele marginale (Vezi, de ex., Carlo Tagliavini, *Originile limbilor neolatine*, București, 1977, p. 342—346). — *Pag. 56 (49)*.

13 Referirea la Whitney în această chestiune este cu atât mai semnificativă, cu cât se știe că lingvistul american a fost unul din premergătorii lui F. de Saussure (Vezi Teodora Popa-Tomescu, *Un strălucit precursor al lingvisticii moderne: William Dwight Whitney*, în „Limba română“, 1970, nr. 3, p. 189—202; Al. G r a u r — Lucia Wald, *Scurtă istorie...*, p. 212—213). — *Pag. 57 (49), nota 35*.

14 În ediția originală se repetă cifra 42 la numerotarea notelor. Această greșeală și altele similare au fost corectate în ediția de față. — *Pag. 62 (52), nota 43*.

15 Această idee își găsește o dezvoltare remarcabilă în numeroasele lucrări actuale de tipologie a limbilor, realizate în special cu metode structuraliste. Vezi *Tratat de lingvistică generală*, p. 452—482. — *Pag. 62 (53)*.

16 Necesitatea studierii corelate — dar distincte — a limbilor în plan sincron și diacronic este o idee astăzi larg recunoscută (Cf. *Tratat de lingvistică generală*, p. 361—368). — *Pag. 63 (53)*.

17 Acest paragraf a fost reluat, într-o formă prescurtată, în *Etymologicum Magnum Romaniae*, t. I, București, 1887: *În loc de Introducere. II. Cum se amestecă limbile?*, p. XXXIV—XLVI (vezi și ediția îngrijită de Gr. B r â n c u ș, București, 1972, p. 24—32).

Lingviștii italieni, începând cu Ascoli, au marcat distincția între diverse tipuri de influențe lingvistice prin noțiunile de *substrat*, pe de o parte, și *adstrat*, *superstrat*, pe de alta (Vezi, de exemplu: Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție, curente, metode*, București, 1962, p. 16—18; C. Tagliavini, *Originile...*, cap. II și V). Hasdeu însuși a utilizat ulterior noțiunile de *Strat și substrat*, în studiul cu acest titlu și cu subtitlul *Genealogia popoarelor balcanice*, publicat în „Revista nouă“, 1892, nr. 1—2, p. 5—27, și în „Analele Academiei Române“, Seria II, t. XIV, 1891—1892,

și reluat ca introducere la *Etymologicum Magnum Romaniae*, t. III, 1893, p. V—XXXVII (vezi și ediția Gr. Brâncuș, 1976, p. 7—30). — Pag. 74 (60).

18 În fond, aici este prefigurată o altă teză saussuriană fundamentală privind sistemul limbii. Humboldt, pe care Hasdeu îl citează în notă, este și el unul din premergătorii teoriilor moderne asupra limbii (vezi: Saussure, *Cours...*, p. 24, 40—43 etc.: Al. Graur — Lucia Wald, *Scurtă istorie...*, p. 87—96). Pag. 79 (62).

19 Hasdeu are în vedere situația românilor din Transilvania în vremea sa, înainte de Unirea din 1918. — Pag. 83 (65).

20 În secolul XX, lingviștii au ajuns la o concluzie diferită privind evoluția limbilor literare, a căror bază este, în primul rînd, limba populară, un anumit dialect sau grai al ei, îmbogățit cu elemente din alte dialecte și graiuri, cu împrumuturi culte din limbile clasice, din limbi înrudite și din alte limbi de cultură. Tendințele fundamentale în evoluția lor sint: realizarea unor norme unice, supradialectale, îmbogățirea și diversificarea stilurilor etc. Cf. pentru limba română: B. Cazacu, *Studii de limbă literară. Probleme actuale ale cercetării ei* (București, 1960); I. Coteanu, *Româna literară și problemele ei principale* (București, 1961); Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I. *De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea* (ed. 2, București, 1971); *Studii de istoria limbii române literare. Secolul al XIX-lea* (2 vol., red. resp. Al. Rosetti și B. Cazacu, București, 1969); Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare* (București, 1975); G. Ivănescu, *Istoria limbii române* (Iași, 1980), ș.a., iar pentru unele aspecte teoretice mai largi: R. A. Budagov, *Problemele studierii limbilor literare romanice*, București, 1962; Idem, *Литературные языки и языковые стили*, Moscova, 1967. — Pag. 84 (66).

21 Situația s-a schimbat radical în decurs de un secol, cel puțin în Europa și America, parțial și în alte continente. Cu toate acestea, datorită stabilității relative a dialectelor și graiurilor populare, orice limbă continuă să prezinte varietăți locale. Cf., de exemplu, pentru limba română, recentul com-
pendiu colectiv: Matilda Caragiu-Marioțeanu, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, București, 1977. — Pag. 86 (67).

22 Ideile schițate aici au căpătat abia mai tirziu dezvoltare în lingvistica românească. Prima lucrare temeinică de toponimie a apărut peste patru decenii: Iorgu Iordan, *Rumänische Toponomastik*, I—III, Bonn-Leipzig, 1924—1926 (cf. versiunea mult amplificată, *Toponimia românească*, București, 1963), iar cea dintîi monografie de antroponimie românească a fost publicată peste mai bine de cinci decenii: Șt. Pașca, *Nume de persoană și nume de animale în Țara Oltului* (București, 1936), urmată în anii noștri de *Dicționar onomastic românesc* de N. A. Constantinescu (București, 1963). Vezi, pentru problemele teoretice: Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965; Idem, *Nume de locuri*, București, 1972. — Pag. 90 (70).

23 Acest paragraf a fost reluat, cu unele modificări și prescurtări, în *Etymologicum Magnum Romaniae*, t. I: *În loc de Introducere*. III. *În ce consistă fizionomia unei limbi?*, p. XLVI—LVIII (vezi și ediția Gr. Brâncuș, p. 32—41). — Pag. 91 (70).

24 Vezi mai sus, nota 3. — Pag. 96 (73).

25 Această teorie originală a circulației cuvintelor, cu care Hasdeu a îmbogățit patrimoniul lingvisticii generale, a fost reluată cu noi exemple de S. Pușcariu (*Locul limbii române între limbile romanice*, în vol. *Cerce-*

tări și studii, p. 164—166; *Limba română*, vol. I. *Privire generală*, București, 1940, p. 191—195, și reed. București, 1976, p. 181—185) și mai ales de D. M a c r e a, care a înlocuit definitiv statistica eronată a lui A. C i h a c și a dat o bază mai largă celei privind *circulația cuvintelor*, în lucrările: *Circulația cuvintelor în limba română*, Sibiu, 1942 (extras din „Transilvania“, an. 73, nr. 4); *Fizionomia lexicală a limbii române*, „Dacoromania“, X, partea II, 1943, p. 362—373; *Probleme de lingvistică românească*, București, 1961, p. 29—45.

Iată, pe scurt, concluziile la care a ajuns prof. D. M a c r e a. După ce în 1942—1943 a realizat statistica vocabularului românesc după *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* de I.-A. C a n d r e a (Partea I din *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească“*, București, 1931: 43 649 cuvinte), D-sa a reluat cercetările pe baza *Dicționarului limbii române moderne* (București, 1958). Cele 49 649 de cuvinte ale acestui dicționar se impart, după origine, în 76 de grupe, dintre care doar 14 grupe depășesc 1%: 20,02% latine moștenite (9920: 1849 cuvinte-bază + 8071 derivate pe teren românesc și variante); 0,93% autohtone (461: 81 cuvinte-bază + 380 derivate și variante); 7,98% vechi slave (3958: 1133 împrumutate + 2826 derivate, calcuri și variante); 1,78% bulgărești (881: 279 împrumutate + 602 derivate și variante); 1,51% bulgaro-sirbești (747: 212 împrumutate + 535 derivate și variante); 3,62% turcești (1827: 1048 împrumutate + 779 derivate și variante); 2,17% maghiare (1073: 443 împrumutate + 630 derivate și variante); 2,37% neogrecești (1172: 579 împrumutate + 593 derivate și variante); 38,42% neologisme (mai ales) franceze (19 129: 12 770 împrumutate + 6359 derivate, calcuri și variante); 2,39% neologisme latine literare (1186: 738 împrumutate + 448 derivate și variante); 1,72% italiene (851: 430 împrumutate + 421 derivate și variante); 1,77% germane (878: 561 împrumutate + 317 derivate și variante); 2,24% onomatopeice (1108: 272 cuvinte-bază + 836 derivate); 2,73% de origine nesigură (1349: 526 cuvinte-bază + 823 derivate și variante); 5,58% de origine necunoscută (2770: 1440 cuvinte-bază + 1330 derivate și variante) etc.

Cît privește *frecvența* cuvintelor românești într-o operă literară reprezentativă, D. M a c r e a a ales poeziile lui M. E m i n e s c u, tipărite în timpul vieții (*Opere*, ed. P e r p e s s i c i u s, vol. I, București, 1939). Cele 3607 cuvinte întrebunțate de marele poet (33 846 apariții) se repartizează astfel, după origini (inclusiv derivatele): *latine moștenite* — 48,68% în vocabular și 83% în circulație, *slave* — 16,81% în vocabular și 6,93% în circulație, franceze — 11,97% în vocabular și 2,52% în circulație etc.

În sfârșit, în ultimele două decenii, alți lingviști au făcut cercetări parțiale de frecvență a vocabularului românesc, pe secțiuni ale vocabularului (de ex., așa-numitul fond principal lexical), autori, stiluri literare sau grupe de texte, ajungînd la rezultate mai mult sau mai puțin similare, în tot cazul elocvente pentru structura și „fizionomia“ lexicală a limbii române actuale (acad. Al. Graur, V. Șuteu, Gh. Bolocan, A. Juilland și colab., B. Kelemen, C. Maneca, C. Dumitriu, Florica Dimitrescu, Luiza Seche; vezi Al. Niculescu, *Cuvînt introductiv* la: C. Tagliavini, *Originile...*, p. X—XII; cf., în special: C. Dimitriu, *Romanitatea vocabularului unor texte vechi românești. Studiu statistic*, Iași, 1973; Luiza Seche, *Lexicul artistic eminescian în lumină statistică*, București, 1974). — Pag. 100 (76).

26 În ediția originală se repetă cifra 102 la note, astfel că, în continuare, am corectat numerotarea. — Pag. 100 (76), nota 103.

27 Și în chestiunea reliefului sonor al limbii române, D. Macrea a reluat ideea lui H a s d e u, dându-i o fundamentare mai amplă pe baza mai multor texte literare vechi și noi: *Frecvența fonemelor în limba română*, „Daco-romania“, vol. X, partea I, 1941, p. 39—49; *Despre fizionomia fonetică a limbii române*, în vol. *Probleme de fonetică*, București, 1953; *Relieful sonor al limbii române în lumina cercetărilor statistice*, în vol. *Studii de lingvistică română*, București, 1970. Se confirmă prin aceste cercetări, ca și prin altele mai noi, relativa sonoritate a limbii române și echilibrul între vocale și consoane (45,16% vocale și 54,84% consoane: printre vocale, *e* apare în proporție de 10,14 %, printre consoane, *r* în proporție de 7,41% etc.). — Pag. 102 (77).

28 Enumerarea are în vedere situația administrativă a României de la sfîrșitul secolului trecut. Ulterior, în 1918, numărul județelor a ajuns la 71, iar astăzi, prin constituirea unor unități teritoriale mai mari și mai puternice (conform Legii nr. 2 din 1968, cu completările ulterioare), numărul județelor este de 41: Alba, Arad, Argeș, Bacău, Bihor, Bistrița-Năsăud, Botoșani, Brașov, Brăila, Buzău, Caraș-Severin, Călărași, Cluj, Constanța, Covasna, Dîmbovița, Dolj, Galați, Giurgiu, Gorj, Harghita, Hunedoara, Ialomița, Iași, Maramureș, Mehedinți, Mureș, Neamț, Olt, Prahova, Satu Mare, Sălaj, Sibiu, Suceava, Teleorman, Timiș, Tulcea, Vaslui, Vâlcea, Vrancea; la acestea se adaugă capitala țării — Municipiul București, cu sectorul agricol Ilfov. — Pag. 104 (78).

29 Numele județului Vâlcea apare în cele mai vechi documente slavoromâne în forma: сѢДСТВО ВѢЛЧЕ (*Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, vol. I, întocmit de P. P. P a n a i t e s c u și Damaschin M i o c, București, Ed. Academiei R. S. România, 1966, p. 248: document din 1475, iulie 15, ș.a.; o atestare mai veche ar fi din 1392, ianuarie 8, *ibidem*, p. 43, însă documentul respectiv s-a păstrat numai în copie, denumirea respectivă apărînd în forma сѢДСТВО ВѢЛЧЕСКО), în care primul cuvînt traduce sigur rom. *județ* (< lat. *judicium*), iar al doilea este adjectiv posesiv de la un nume de persoană, ВѢЛЧЪ = *Vilcul* sau *Lupul* (în acest caz, „tradus“ în slavonă). Explicații apropiate se găsesc la: Iorgu I o r d a n, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 481; Emil P e t r o v i c i, *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 257. — Pag. 104 (78).

30 Tocmai pornind de la termenul introdus de H a s d e u, prof. D. M a c r e a și-a intitulat două studii ale sale: *Fizionomia lexicală a limbii române* și *Despre fizionomia fonetică...* (Vezi mai sus, notele 25 și 27). — Pag. 105 (79).

31 Îmbrățișarea „teoriei valurilor“ curînd după formularea ei de către J. S c h m i d t, susținută de H a s d e u cu noi argumente concrete, este un alt exemplu al modernității savantului, la curent cu progresele lingvisticii generale din vremea sa (vezi, de exemplu, Al. G r a u r, „Wellentheorien“, în *Probleme de lingvistică generală*, V, 1967, p. 69—75). — Pag. 108 (80).

32 Limba poetică sau, mai larg, limba artistică a devenit obiect de studiu intens în țara noastră abia în ultimele decenii, prin direcția inaugurată de Tudor V i a n u (*Arta prozatorilor români*, 2 vol., București, 1941; *Probleme de stil și artă literară*, București, 1954, și alte cercetări, reunite în vol. *Studii de stilistică*, București, 1968) și dezvoltată astăzi de o întregă pleiadă de cercetători. În alt plan sînt realizate *Stilistica limbii române* a acad. Iorgu I o r d a n (București, 1944, ediție definitivă, 1975), pe de o parte, și *Stilistica funcțională a limbii române* a acad. I. C o t e a n u (București, 1973), pe de altă parte. — Pag. 128 (92).

33 Acest paragraf a fost retipărit de Hasdeu în *Etymologicum Magnum Romaniae*, t. I: *În loc de Introducere. I. Ce este etimologia?*, p. XIX-XXXIV (vezi și ediția Gr. Brâncuș, p. 13—24). — *Pag. 128 (92)*.

34 Cu toate acestea, *etimologia* a rămas limitată la studiul originii (și istoriei) cuvintelor (evoluția formei și a sensurilor). Cf. V. P i s a n i, *L'etimologia*, Milano, 1947 (trad. rusă, Moscova, 1956). — *Pag. 131 (94)*.

35 Și totuși, S a u s s u r e avea dreptate: studiul său *Mémoire sur le système primitif...*, citat de Hasdeu, în notă, a introdus o inovație metodologică de cea mai mare însemnătate pentru reconstituirea sistemului fonetic al indo-europenei comune (vezi, de ex. Al. Graur — Lucia Wald, *Scurtă istorie...*, p. 166). H a s d e u are însă grijă să atenueze surpriza sa, făcând în aceeași notă o referire suplimentară la comentariul pozitiv al tinărului, pe atunci, și talentatului lingvist rus N. K r u ș e v s k i, al cărui articol i-a parvenit pe cînd își încheia lucrarea (Extrasul de la B.A.R., cota II 44331, provine din biblioteca lui H a s d e u de la Cimpina). — *Pag. 134 (95)*.

36 Ulterior, s-a stabilit că vocalismul sanscritei prezintă sensibile inovații față de indo-europeana comună, care dispunea de vocalele *ě, ē, ō, ô, ā, ǎ* (lungi și scurte), precum și de o vocală nedeterminată, notată *o* (vezi A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, ed. 7, Paris, 1934, cap. III; trad. rusă, Moscova-Leningrad, 1938). — *Pag. 136 (97)*.

37 Capitolul respectiv n-a mai fost scris (vezi mai sus, nota 7). — *Pag. 145 (102)*.

38 Vezi mai sus, nota 7. — *Pag. 146 (103)*.

39 H a s d e u atrage aici atenția asupra unui aspect de care lingvistica românească s-a ocupat abia în vremea noastră, de altfel, cu rezultate notabile prin ecoul internațional. Cf., în special, lucrările Tatianeî S l a m a - C a z a c u: *Relațiile dintre gândire și limbaj în ontogeneză (3—7 ani)*, București, 1957; *Dialogul la copii*, București, 1961 (trad. cehă: Praga, 1966; trad. engleză: Haga — Paris, 1977), și alte lucrări. — *Pag. 149 (105)*.

40 Etimologia propusă de Hasdeu propriului său nume, de altfel, cu „probabilmente“, reprezintă, credem, un joc etimologic al savantului, atras de sensul cuvîntului slavon invocat. Ce e drept, nici etimologia propusă de N. A. C o n s t a n t i n e s c u (*Dictionar onomastic românesc*, p. 292) nu este mai plauzibilă (autorul trimite la cuvîntul *hazdea* „mătase scumpă“). — *Pag. 156 (109)*.

G. MIHĂILĂ

INDICE DE CUVINTE

Indicele cuprinde: 1) cuvinte explicate de B. P. H a s d e u, în cele trei tomuri, din punct de vedere lexical și etimologic, redate aici în cursive, inclusiv cifrele indicând paginile (din t. I fără o indicație expresă)¹; 2) cuvinte explicate de marele lingvist numai din punct de vedere lexical, redate cu litere drepte, inclusiv cifrele indicând paginile (Din *Glosar I*, t. I, p. 240—256, sînt incluse toate cuvintele). Cifrele care apar în paranteze reprezintă nr. de ordine din *Glosarul II — Specimen de « Dicționar etimologic al limbii române »* (nr. 1—200, t. I, p. 262—298), respectiv din *Addenda et corrigenda* (nr. 1—100, t. I, p. 540—562) și din *Notițele noastre*, în care aducem unele completări sau corectări la explicațiile date de H a s d e u (t. I, nr. 1—314 și — la *Suplement* — nr. 1—54, p. 576—608; t. II, nr. 1—241, p. 521—552; t. III, nr. 1—40, p. 112—118; de asemenea, sînt incluse paginile din studiul introductiv, în care se fac referiri la etimologiile lui H a s d e u). Din textele lui H. S c h u c h a r d t și M. G a s t e r am extras cuvintele pe baza versiunii românești (t. I, p. 478—507, resp. p. 528—537).

G.M.

Română (Dacoromână)

<p><i>a</i> 198, II 105, 277
 <i>a ce și?</i> (ace și ?) II 118, 532 (74)
 <i>abate</i> (a) 418
 <i>abiruirea</i> II 90
 <i>abur</i> 23
 <i>aca!</i> III 11
 <i>aceasta, ceasta</i> II 179, 535 (105)
 <i>accept, accepta</i> (a) 262 (1), 496, 542 (16),
 606 (14)
 <i>acice, acicea</i> 417, 551, 118, 138
 <i>acioaie, cioaie, cioae, ciuai</i> 267, 499, 530,
 543 (26), 530, II 184
 <i>aciua</i> (a se) 422, 540—541, 543, 601,
 605 (10)
 <i>actuaire</i> 262 (2), 493, 529, 540—541 (7),
 605 (10)
 <i>acmu, acum</i> 126, II 226, 280, 346, 552
 <i>acoperi</i> (a) II 226
 <i>adecă</i> II 89, ~ <i>amu acmu</i> II 184
 <i>ademenesc</i> 435
 <i>aden voi</i> II 77</p> | <p><i>adevăra</i> (a) II 105
 <i>adins</i> 403, 404, 592 (280)
 <i>adstrat</i> III 114 (17)
 <i>adusătoare</i> 261
 <i>aeru</i> 228
 <i>afară</i> 541
 <i>Afel, Afeta</i> 300
 <i>afurisit</i> 171
 <i>agimă</i> 262 (3)
 <i>ai, aiu</i> 436, II 209
 <i>ai, pl.</i> 499
 <i>aib</i> (să ~) 415, se <i>aibu</i> II 277
 <i>aimintrea</i> 262 (4)
 <i>ainte, aite</i> 592 (284), II 118
 <i>aiure</i> II 116
 <i>al, ai, a, ale, art.</i> II 435—447
 <i>alai</i> 436, III 9
 <i>alalți, alalle, alați</i> 145, 413—414
 <i>alămojnă</i> II 77, 529 (38)
 <i>alăută (nemțească)</i> 262 (5), II 347
 <i>albugine</i> 262 (6), 549, 586 (213)</p> |
|--|---|

¹ Menționăm aici că indicele întocmit de H a s d e u însuși în *Suplement* la t. I, p. 439—442, este incomplet.

- Albul 250
alca 262–263, 422
aldamaş 120
 aldamaşarii, pl. 120
 alde II 437, 548 (206)
alivancă, alivenci, pl. 49
alivanta 49
 altă 152
allmintre, amintrilea 226, 496
am 49
 amar (minic-să cu ~) 139
 -ame, suf. 43
amestea (a) 497
amu 263 (9), 586 (214), II 118, 162, 174, 280, 346, ~ de-acia II 184
an 49, de anu 230
anatetic (punct de vedere ~) 41, III 48, 49, 53, 104
anateză III 104, 110
angheles, anghilest, anghiriate 228, 582 (133)
antimis 228
Antina 50
aorar 228
aorea 423
apă III 56
ar, ară, conjunctiv 415, II 117, 277, 532 (72)
aramă, arame 80, 229, II 184
arbure II 161
arcer 435
Ardeal 296 (193)
ardei 295 (189)
argat 296 (193)
argea 23
Argeş 50, 51
Argheviţa, Ergheviţa 136
arici 296 (193)
Arieş 544
armaş 156, 263 (10)
arminden 296, 559
arnici 51
Arnota 51
aromi (a) 408, 420
arumitori, pl. 408
ars 51
arsenică 51
artan, hartan 51
arţar 435
arţibur 51
arvă, harvă 51
Asan (I, II) 51
ascult 51
 ascultoiu II 165, 564, ascultoi, pl. II 513
ascuţi 494
 asemenea II 344
asemui, asemăna 588 (250)
asen II 347
asfinţi, sfinţi (a), *asfinţesc*, asfinţit, sfinţit 51, II 168, 534 (97)
aspri, pl. 228
 asupră de tot II 184
aşijdere, aşijderea, aşişjderea 135–136, 411, 496
aştept, aşteptare 542, III 56
 -atec, -atecă, suf. 52
atirn 52
allaz 156, 255
au, adv. II 185, 348
auă 47, 262 (11), 495, 537, 542 (14)
 auscund II 347, 544 (173)
avan 52
Avestiţa, Vestiţa II 215
Avezuha II 215

Bacău 52
baci 19, 23, 209, 582 (123)
bade 52, Badea 255
baier 52
 balan 240
balaur 23
 Balea 255
balegă 23, 263 (12), 586 (215)
baltă 288 (159), 588 (249)
ban 52, 544
 barbat la gură 263 (13)
 Barbă-albă 256
bardă III 9
barză 23, 263–264 (14), 492, 529 544, 547, 586 (216)
Basarabii 52, 53
bască 23
basm 52, 53
baştină 120
 bate (a) 418
băl 23
bălai 432
bălan 23
Bănat 54
 băragan, băragan 252, 253
băsăi (a) 492
băsău, băsăuri, pl., *băsăos* 264 (15, 16, 17), 492, 586 (217)
bea (a), *bea*, prez. pers. 3 sg. 435, 502
becisnic III 9, *becisnice*, voc. II 349

beghi, sg. 402
beizadea 436
belciugul 252, 253
benic 229
berbec, *berbece* 277 (97), 493
Berendca, *Berinda*, *Berindan*, *Berindă*, *Be-
rinde*, *Berinda* 261, 586 (208)
Berendei 195, 531 (112)
beteşug 421
beşişilor, voc. pl. II 348
biv clucear 150
bidiviu 423
biea 43
bişug, *bişug* 264 (18), 267 (37)
birău 559
biruito-le-au II 178, 535 (102)
biserică III 19
bisor, *birosu* II 347, 544 (175)
Bic (*Cheile* ~ *lui*) 53
Birlad 53
blagocestiv 301
blagodarcască II 90
blagodarenie 301
blaznă, *blazne*, pl. 423
blănu, *blem*, imper. 264 (19), II 161, 280,
347
blëndă, *blënde*, *blënce*, *Blënde* 252, 253,
264-265, 491, 529
blindzirea raiului II 162
bob III 56
bobou 265 (21)
bocete, pl. II 493-500
bogasiu, *bogăzie* 229-230, 265
bogat, adv. 420
bogoslov II 349
boier II 138
boiercasă, *boereasă*, *boreasă* 123-124, 138,
532-533 (80)
Bojorani 255
Bojorăşti, *Bujorăşti* 214
borşi, pl. 254
bosnat 265, 429, 542 (19)
bosumflat 265 (23), 492, 529
bolez III 10
boteza (a) 498
Boul 248, *boului* 245
boulean 230
houlet 230
bourel 43, 606 (21)
boz, *boziu* 265 (24), 499, 586 (218)
brad 23, III 9, 112 (1)
bradel 240
branişte, *branceşte* 183, 265, 551 (59)
bratâş II 348
brădet 245, 584 (168), *brădetului* 244
brănişor 265 (25)
breaslă 226, 555-556 (80)
breasz 210, 582 (125)
brinză, *brindză* 19, 23, 540, 582 (123),
III 9, *Brinză-véche* 249, 251
Brînzeş 249
Brinzoae 246, 249
brudiu 424
brumariu II 138
bucea 50
bucile, pl. 254
bucin, *bucium*, *Bucinului* 167, 248
bucina (a) 342, II 280
buciumişul 242
bucşi, pl. 229
buhai, *buhaiu* 229, 582 (134)
Buldujaru II 105
buleandră 292 (178), 554 (75), 607 (41)
bun III 56
bunăta 418
bunget 245, 489, 584 (167, 168)
bură II 348
Bute, *Bute[i]* 248, 251
butişoară 246, 251

ca 83, II 118, 162, 174
cad 71
caie 297 (197), 544
cal 435
calău, *calo* 265 (28), 492, 530
calugherii, pl. 164
canaf 229, 552 (64), 607 (34)
cap III 56
capişte 302
Capitol 302
caragiu 256
carele, pron. rel. 139, *carii*, pl. 577 (26a)
carte, *cărţi*, pl. 188; ~ *poporană* II 14-17
casă II 347
casnic 551, III 38
catastih 228
Cath, *Catha* 300
cauc^{1,2} 490
Căcata 251
căcărează, *căcăreaţă* 265, 496, 586 (219)
căce 153, II 162, 280, 347; ~ *că* 152, 417
cădelniţă 499
călcatu (am ~) 189

- călinet 252
 căpăfină 50
 căptuşesc 558
 cărtulariu, cărturar 425
 cărunţ II 41
 căsătoriu II 77
 căşcioare, căşciure, pl. 253
 cătinel, cătilin, cătiliru II 161—162, 534 (95)
 călruo 409
 cătuşă 266 (29), 490
 căţel 489, 490
 căţuie, căţi, pl. 229, 554 (76)
 ce 83, II 137, 184
 cel (omul ~ bun) II 432—473, 548 (205)
 ceangău 559
 ceas III 9; şi era acela ~ II 280
 ceală II 90
 cealma 229
 cel 413; cele între cele II 184
 celar, celariu 266 (31), 549, II 118
 ceriu, prez., cerşu, cerşură, cerşut 266 (35),
 416, 493, 541
 cetate, cetăţi 418, 592 (298), II 138
 celeră 347, 544 (176)
 ceur, ceură, ceuri (a) 422, 558—559 (55),
 608 (51)
 chef 422
 chiasmus II 345
 chiceră 587 (228)
 chilălădesc 266 (32)
 chilie 550
 chinezat (cnezat) 54
 chingă 490
 chinteşu 250
 chivot 228
 cice, cicea 228, 498, 543 (24), 550—551,
 II 225
 cimilesc 603
 cimpoi, cinpoi 288 (156), II 342, 347, 348,
 544—545 (177)
 cin¹ 185
 cin², ciun 424, 593 (310)
 cine II 105
 cingători, pl. 255
 cinghiresă, cinghasă 266, 552 (66)
 cinsle, ciste, cistil 198, 406, 581 (115),
 592 (285)
 cioară 23, 433
 cioban 19, 435, 582 (123)
 ciobotă, ciobote, ciubote 108, 556, 607 (44),
 bani de ciobote 108
 cioci, pl. 433
 ciocolniţă 266, 530, 547 (42), 606 (26)
 ciorchină 433—434
 Ciorica, Ciorăca 245, 247, 583—584 (165)
 ciovică, ciovică 267 (37), 499, 587 (220)
 circulaţia (circulaţiunea) cuvintelor, ~ în
 lingvistică III 80, 70—79, 109, 110, 111,
 115—116 (25)
 cireşului, gen. sg. 245
 ciudă II 139, ciudese, pl. 301
 ciudi (a se) II 312
 ciupercă 439
 ciutură 493
 Ciinelui, gen. 248
 cindai 422
 cint, cinţi, cintă III 56
 circumări (a) 417
 cirlan 544
 ciştiga (a) 497
 ciştigă, s.f. II 118
 cit 421; cită frunză şi iară 311
 clasic III 19—20
 clipitul ochiului, clipeala ~ II 184
 coada 252, 253
 Cociubă de-acolea 88, 577 (25)
 cocon 418, II 191, 225
 coderişte 267 (38), 496
 codru 189, 506, 544 (30), 606 (19), II 161;
 Codrii-Arşinilor 51
 coftera, cofterie, coftăric, coftirie 241, 255,
 267 (39), 583 (145)
 coliva 228
 colţ 436
 colun 267 (40)
 comoară 250, 251
 comparativ III 19—20
 compensaţiune încrucişată (metadioxis) II 43
 Conceacu (drumul lu ~), Colciac, Conciuc
 195, 581 (112)
 confet 267 (41), confeturi, pl. 274 (74)
 Consta, Costa 406
 contăş, chinteşu 250, 267 (42)
 continuitate dialectală III 80, 106; ~ ana-
 tetică 81, ~ peritetică 80, ~ ne-ntreruptă
 111; continuitate ne-ntreruptă a dialec-
 telor etnologice 110
 coperi (a) II 226
 copil 126
 copt III 56
 Costantie, Costandie 406
 corbul 258
 Coresi 241, 583 (149)

corn (un ~) 71
 Cornăţel 253
 coroi 297 (197)
 Corşoric (Corbişori) 237
 col 541
 colarică 556, 608 (46)
 coleii, colciu 267 (43), 489, 490, 540, 555
 (84), 608 (46), II 152, 512
 coloi 490, 540 (6)
 Coţofan 250
 Crasna 108
 creeri, crieri, crieri 267 (41), 490, 530, 547 (43)
 creştel 43
 creştină II 348; creştini, creştinii, pl. II
 273
 creş 150, 499, 525, 546 (39), 606 (24),
 Creşul 251
 crisloşi, pl. 423, 593 (308)
 crîngu, crîngure, pl. 243, 252, 253
 cruce III 10
 crumpene II 35
 cu 412
 cucule, pl. II 35
 cucuveauă 503
 cui II 209
 cui caşi dat 178, 535 (103)
 cuibul 244
 culbec, cubelc, codobelc 43, 558, 606 (21)
 culme 267 (45)
 culvic, colivie 423
 cum 81, 111, 115, 161, II 105, să 233
 cumătră, cumătru 421, 593 (303)
 cumpăra (a), cumpănă, pf. simplu 409
 cunună II 43, cununei, gen.-dat. II 451,
 549 (210)
 cupoc 229
 cuptoriu (luna lui ~) II 138
 curcubenos, curcubelos 284–285, 493, 588
 (240)
 cure(a), cură (a) 411, II 77, 161, 343,
 curei, imperf. II 343
 curmătura, curmătură 245, 252, 253;
 curmătura Gheşului 245, 583 (162)
 curmezişul 251
 curse, perf. simplu II 225
 curundu II 343
 cutne, cutni, sg. 229

 daca, dacă 91, 112, 578 (39)
 dalb 403
 dallă 288 (159), 588 (249)
 dată 416

 dărnire II 118, 532 (76)
 de II 89, 99, 117, 137, 161, 225, 311, 414,
 592 (283), vai ~ ~ omul II 76
 dechiu 228
 dede, dedu, déderă, perf. simplu 261, II 277
 dedevăr, dédevăr II 76, 138
 deii 268 (48)
 de[] la Dunbrăvi 185, 581 (101)
 delă III 11
 dereg 268 (49)
 drept, dreptu 418, II 162, 181; dreptu
 ce 158, di dreptu II 311
 derivaţiune III 111
 Descopereşti 253
 deseatină 228
 desesfîrşitu II 116
 despuetoriu, despuetoriul II 90, 138, 280
 despune (a) II 184
 deştinge II 280, deştinse II 161
 dezgauc, dezcauc 268 (50), 490, 530
 dezgrăesc 268 (51)
 dezvoalbere 268 (52), 498
 dialect, ~ antropologic, ~ etnologic III
 104, III 105
 dialectologie III 52, 104
 diacronic, diacronie III 114 (10, 15)
 dibui, ghibui (a) 419, 593 (300)
 dichis, dichisi (a) 269 (53), 493, 541 (8),
 605 (11)
 dici (deci) 86
 dihanţile, pl. 402
 Dinţeşti, Denţeşti 253
 discos 228
 dittologică (deosebire ~) II 17, 521 (4)
 dins 403
 dirîia, imperf. 424
 dirîtină 268 (47)
 doară, doară II 115, 348
 doauă 501
 dodiesc 269 (54)
 doftor III 56
 doină 23, 43
 domn III 56
 domni (a) 417
 dormi, durmîia, imperf. 408
 drac 493, 542, dracul in valle II 204
 dracilă, dracină 269 (55), 490, 587 (222)
 dragă 43; Dragul, Drăgoiu, Drăgan,
 Drăghina 251

- dristă* 268 (46)
drob 497, 606 (15), ~ de om 269—270 (56)
drum III 56, drumul 245, 252
 duce (ducea), imperf. 312
dudă 270 (57), 587 (223)
dugoreala II 139
dulamă 240, 255, 583 (144)
dulău 19, 435
 dulce-ogodeei, dat. II 174
duroare 422
duméstec, *duméstică*, *dumesnic* 270 (58),
 495, 531, 511 (58)
duminică III 10
 Dumitraşcu 166, 580 (84)
duvalm, *duvalmă* 270 (59), 552 (63), 609,
 607 (33)
dzeu II 77
 dziş, dzişu, perf. simplu II 225, 311
dzveazdă 228
- e* (şi, iară) II 76, 118, 138, 184, 226, 278,
 311, 348, 529 (36)
efştin II 172
eftensugul 421, eştinsugului II 172
egumen 228
el 411—412
elenist, *elenistică* III 38—39
 eocen III 50
epăngea 272 (60)
erborist III 39
 estimpu (de ~) 230
 etimologie III 92—102, 118 (34)
 etnopsicologie III 22, 28
- face*, *fapt*, *faptul*, făcu, făcut, fece, féce, feciu,
 fepse, 416, II 76, 225, 277
 facultatea vorbirii (langage) III 113 (8)
falcă 493
famen 272 (61), 421, 498, 531, 558
 familie lingvistică III 105
fanina 226
 faurul 253
făgădău 559
făgădui (a) II 77
 fără 86
 fărănemică 118
fărimă 490
fărtat, *frătat*, *firtat* 272 (63), 290, 438, 497,
 536, 587 (225)
 fărtaşciunile nederępte II 184
fătaşciune, *fătaşcă* 183, 553 (72), *fataciunile*,
 pl. 243, 553 (72)
- făşare II 118, 184
făşarnic 551
 fecior 240, II 138, 225; au faptu ~ 99
feciorie 108, 548
 feciurişte, sg. II 280
 feliu II 348
felon 228
femeie, *fămeie*, *făméie*, *fomeie* 61, 76, 272 (61),
 543, 553—554, 587 (224), II 346, 529 (37)
fereastră II 41
féréce 244
feregă 493
 feregea 255
fericesc, *fericez* 272 (64, 65)
 fericat, ferecat II 118, 344
 fetii, gen.-dat. 245, Fété[i] 248
 Fetişte[i] 248
fitare, *hiare* 276 (87)
Filma 499, 552, II 204, 538 (118)
 filologice (ştiinţe ~) III 23—26
 filologie III 17, 26, 28, ~ clasică III 17—18,
 20—21, 27, 28, ~ comparativă III 18—19,
 20—21, 27, 28
fin, *fiin*, *fiini*, pl. 408, 592 (288)
 fir 250
 firea (a) 414
fiu II 209, II 56
 fizionomie fonetică III 78, 117 (30), ~ lexică
 (lexicală) III 78, 110, 116 (25), 117 (30),
 fizionomia unei limbi (fonetică, tonică,
 morfologică, sintactică, lexică, ideologică)
 III 78—79, ~ unui grai III 110
fintină, *fintiră*, *fontară*, istrorom. II 41
Fisiiani 253
 Flăminzeştilor, gen. pl. 246
 flisvăindă II 280
 florint de argint 425
florist II 39
 fluturi, pl. 254
foaie 436
 foamene, foameni II 348, 545 (17)
foişor 272—273 (66), 420, 497, 559 (97)
 608 (52)
 folklore (folclor) II 521 (2)
 fonologie III 94
 fost (au ~) II 185, fost-ai ce-ai fost 43
frate III 56, fraţi, pl. 143
 frăşinetul 241
 frecvenţa cuvintelor III 116 (25), ~ fone-
 melor III 117 (27)

- fréngi*, sg. 249
fringhie 273 (67)
friul 255
frimsețe, frimséțe, frimséțile, pl., *fromoșel, frumoasă* 408, II 139, 162
frimsețez 406
funăș 112
funce 112—113
funicel, funințel, funghicel, fughicel, fughiceci, pl. 81, 273 (48), 498, 554 (74), 577 (15), 599
funingine 498
furcă 409
furtună, fortună 408—409, 421, 592 (290)
- gaică* 273 (70), 499
Galbenușa 244
galeș 558
ganțur 531—532
gaura 250
gămălioară 273 (71)
găoacă, găoace, ghioacă 490, 542
gătat, gătit II 344, *gătise*, m.m.c. perf. pers. 1 sg. II 183
găvan, căvan 266 (30), 552 (65), 607 (35)
găvoazde, pl. II 77
gealău, gealat 275 (84)
geamăn, geamăr II 41, *Geamăna* 246
genuchi 273 (72)
germanist III 39
genune, gerune, gerure, geroe 538, II 161, 163—168, 534 (96)
Gerul 251
gherdan 273—274 (73)
ghib 493
ghiduș 559
ghinde 274 (75)
ghioagă 43
ghioab 19
ghioc 43, 608 (54)
ghitnoaie 23, 274, 531, 587 (227)
ghituj 19, 23, 562, 608 (54)
gint, gintu 61, II 279—280, 346, 540 (143)
giur 493
giurè 250
Giurgiu 241
giurule 274 (77), 549
gide 241, 273 (69), 491, 531, 547, 583 (148)
gimbosi (a) II 118, 532 (75)
gimfa, îngimfa (a), *ginfaț, înginfaț* II 346—347, 544 (172)
glas II 185
- glăsui* (a) 491
gligan 274, 531, 548 (77), 600
glodul 244
glossografic, glossologie, glottică III 37—39
godinac, ghidinac 274 (74), 497, 531, 547 (46), 549, 587 (226)
goră[n]i, pl. 223, 228
gorgan 249, 252, 253, 274—275, 531, 587 (228)
goruni, pl. 250
gotovire II 77
graiu deșchis 275, 587 (229)
grăjdure, pl. 249
grana 254, 255
grangur 275 (81), 587 (340)
grăi (a) 587 (229), *grăia*, imperf. 1 sg. II 314
greață II 185
grecoțiu 421
grindu, grindul 252, 253
grobnic 228
gromovnic II 21, 521 (7)
gropilă 275 (82)
grui, gruniu, gruiul 255, 555 (79), 607 (43)
grumaz, grumazul 23, 249, 255, 489, 593 (312)
grup dialectal III 105
gura, gure, pl. 243, 250
gurgui, gurguiu, gurguială 275 (83), 493, 542 (20)
gustare 419
- hadim* 425
halășteu, heleștău, 225, 559
Ham, Hama 300
Hamza 161, 580 (78)
harmasariu II 37
harți II 139
hasnă II 105
hălău 559
Hăjdeu (Hasdeu) III 109, 118 (40)
helman 225
hingher, hengher 275 (85)
hierbenfeală 276 (86)
hillean, hiclean, viclean, hellenșug, hillenșugure, pl., *hiclesug* 420, 558 (94), 608 (50), II 105, 118, 348, 532 (70)
hilion 276 (88)
hid II 188—189, 535 (109)
hirleț 227, 288 (156)
hîtru 420
htap 423

hodul de lei III 11
hojma 562, 608 (54)
holbură II 189, 535 (109)
horn II 189, 535 (109)
hotarul, hotar(u)lu, hotarăle, pl., hotară-
loru 185, 244, 252, 253, 581 (100)
hotru II 189, 535 (109)
hoț 603, II 512, III 11
hoțoman II 512
hrăbor 424
Huhurezi 247
hulpe II 189, 535 (109)
hultoare II 189, 535 (109)
humă 244

ia, interj. II 280
ia, prez. 3 sg. 502
Ialomniță, Ialomniță, Ialomniță 424
ian, iane, iani 423, 593 (507), II 105,
531 (59), ~ amu II 184
Ianiu, Ianniu 251
iapă II 56
Iarovul 253, 581 (191)
iasomie 550
Iașilor, gen. pl. 246
icoana 228
iconostas 228
iei (ei, pron. pers. 3 pl.) 107
iert 435
ijderi, ijdări, ijdări (a) 423
Indrea, Idrea 244
Io[ann] 232, 582 (138)
Iorgu III 39, 113 (8)
iscodi (a ~ pe zăpăsul) 167
istucan II 139
iubi (a) 435, II 209, a-și ~ den 419
iuboste, iboste II 77, 185, 349
iuo II 118, 185, 225, 280
Iustin, Ustin 407
iute 435, II 209, 349

ii (este) 83
impărăți (a) 417
imple (a) 418
în 412
înainte, îninle 405, 592 (284)
înăljosul, naljosul 283 (128), 553 (68), 607 (37)
înalsusul, nalsusul 283 (128), 553 (68), 607 (37)
înălțatul 416
înblare pre la munci II 231
incet 493

încetați, adj. pl. II 90
încinarea (a se) 414
închis 492
încinde (a), încindere 276 (89), 532, 549,
II 348
încură, subst. sg. II 185
îndotelnic 551
înfătăși (a se) 420
înfereca (a), înferecați, part. trec. pl. II
347, 544 (175)
înfricat II 226, 348
înghiul, <în> ~ 128, 129, 578 (52)
innădesc III 11
insu 493
interuși, interșii, pl. 230
intii, băn. întiniu, întiia II 89, 209
întort, adj., întortare 276 (90), 532
între 126, II 118
întru an II 226
întunec 409, 490, 547
înturna (a se) 593 (314)
învățătura (cu-nvățătura) 149
învence (a) II 118
învincere 276 (91), 532
învîșu, invise, perf. simplu II 90, 277
înzalud 276 (92)

jargon III 103
jăfuesc, jăhuesc, jăcuesc 276 (93)
jăfău 277 (95), 532
Jdeglă 130, 578 (54)
jintiță 434
jineapăn, jireapăn II 511, 551 (236)
jold, șold 276-277, 532
jude, judec 277 (96, 97), 493, 494, giudecii,
pl. II 280, 348
judecată (au rămas de ~) 112
județ, giudeț 113, 277 (98), 302, 418, 496,
587 (231), II 185, 250, 348
jugastru 248
junice, junică 277 (99), 493, 532

la, prep. 412, 419, II 161
la (a), vb. 502
Lacapin, Calapin 410
lacul 251, 253
Laeș, Laeș 244, 583 (158)
laletică 39
lapte III 56
lăptucă-de-pădure 277 (100)
lăsare (nu ~) II 311

- lăstun, lostun, losion, lustun, lusturn* 246,
 277, 489, 532, 543 (48), 584 (171), 609
lăuda (a se ~ cu rău, cuiva) 420
Lăudat 250
lége (avea ~) II 162
lemn II 225
lespede 494
lesviță 228
leu-paraleu II 511, 564
lexiologie III 94
liman 544
limbă (langue) III 113, *limba amestecată*
 III 55-64, 80, 106, 107, 108, 110, ~copi-
 lărească III 104-105, ~ in abstracto
 III 39-46, 103, 104, ~ in concreto
 III 46-54, 80, 103, 104, ~ in
 circulațiune III 70-79, ~ literară III 80,
 108, ~ națională III 64-67, 80,
 107-108, 110, ~ onomastică III 67-70,
 80, 84, 108, 110, ~ poetică (artistică)
 III 86-92, 108, 117 (32), ~ prozaică
 III 86-87, ~ scrisă III 66, ~ vorbită
 III 66, limbile antice și ~ moderne III
 79-85
Linguist III 39
linguistică III 22, 28, 29-37, 38, 39, 103,
 111, ~ descriptivă III 39, ~ pozitivă
 III 39, transcendentă (generală) III 39
literatură poporană II 14-17
loaze, pl. 229
lotri, pl. 153
Lucăi, gen.-dat. 252
lucru (fără ~, fără ~) 112, 272 (62)
luminarea puțului 277 (102)
lunatic 547
lunec, luneca (a), *lureca* (a) 435, 490, 547,
 606 (27)
luo, luă, luom, luotor 277 (103), 409, 532
lupoae, lupoate, lupoane, lupoe 248, 491,
 Lupoae, Lupoane 243, 248
Lupșanului, gen. 252
lutirghi (liturghie) 228

magherniță 228
maghe[s]niță II 133, 533 (82)
mahmur (de vin) 422
maică 291 (172), 543 (27), 606 (17)
mainte, maintea, maite 149, 405, 592 (284),
 II 105, 139, 171, 184, 341
mal 23, 279-280 (107), 490, 533, 587 (233)
mama III 52
manue 280 (108), 533

manastire, monastire 164, 228
Manco 128, 578 (52)
mangir 280 (109), 425, 549
manla, manlea, mantao 592
Mara 135, 578 (58)
Marchian, Martian 410
mare, adv. II 278, 540 (141)
margavilar 225, 228
marfă, marhă II 239
marmure II 225
marț, mărf 124, 578 (17)
masă III 56
mașteh, maștehă 421
matcă 291 (172), 696 (17)
maț 559, III 11
mazăre 23, 209-210, 281 (112), 489, 533
 549, 582 (124)
mă (lă)satu in ticală? II 77, 530 (40)
măciucă, măciucaș 278 (104), 498, 532
 587 (232)
măduvă, măduă 501
măgură, măgura, măgurile, pl., măgurilor,
 gen. pl. 241, 244, 246, 278 (105), 420,
 432, 489, 533, 542, II 280, 312, 348
Măhaciu (Măhăceni) II 34-38, 526 (21)
măhramă 227
mălai, malai 432, 434
Mălénii 243
Mălurénii 243
mărului, gen. 246
mărunt II 41
măruntaie, mănuntae 269-270 (56), 420,
 496-497, 543 (22), 606 (15)
măscărnicie, măscornicie 421
măsea 502
Medeia 230, 582 (136)
medelnița, medelniță 229, 499
Mediolan 407
megiiaș 113
mei 295 (189), 436
melc, melciu 43, 281 (113), 491, 533, 544,
 606 (21)
mene (pre ~) 281 (114)
merge (a), *merg, merșu*, perf. simplu 1 sg.
 294 (188), 497, II 277
măser 282 (117), 419, 533
meserere, mesererea, mesereri, pl. 164, 419,
 558 (90), II 174, 181, 558
meseretate II 90
mesl 422-423

- mesteacăn, măstachin* 282 (118) 498, 543 (23), 606 (16)
mește (a), mesc, prez. I sg., mescător 281—282 (116), 549, 587 (235), 607 (37)
meșteșug, meșteșug 421
metadioxis II 43
metoda comparativă III 22—23
miel, niel II 42
mihalț 282 (118), 533
milcui (a), milcuitură II 105, 531 (62)
mielușora (mielușea) 240
milosirdu II 174
miluste, milostiei II 174
minée, pl. 228
mințire, mențire 281 (115), 234 (587)
miocen III 50
mir 228
mirosenie 81
mistreț 432
mişurcă 282 (120), 549, 587 (236)
mișel, mișei, pl. II 90, 347
mitar 228
mitiutel 421
miu, prez. I sg. 278 (106)
mîna (a, a se) 233, 419
mindru II 77
mingiios, mingiuios 425
mîntu (mint, prez. I sg.) II 310
mîntui (a), mîntuire 418
minule, miru, pl. II 116, 136
mindz, mindz 23, 209, 280 (110), 540, 582 (122)
mișele corăbiei 280 (111), 533, 548 (49)
mlacă, mlacilor, gen. pl. 245, 583 (163)
mlățișul 81
mocan 283 (121), 492, 544 (31), 606 (20)
mojdrean, mojren, mojrean, mojnean 282 (122), 549, 588 (237)
molid, molidvu, molete 282 (123), 492, 533—534, 548 (50), 606 (28)
molenii, pl. 228
molitvelnic 229, 267 (37)
Momaia 241
morfologie III 94
morîu (mor, prez. I sg.) 421
mosoc 19, 437
moș 489, 559
moșie, 108, 548, 559, moșia pre cărți, ~ pre cumpărături 188
moșneag, moșteag 283 (124), 558 (91)
moșnean, moștean 188—189, 241, 270 (58), 283 (124), 495, 548 (51), 534, 558 (91)
Moxa (Moxalie) 23, 545 (36), 606 (23)
mozavir, mozaviresc, prez. I sg. 283 (125), 588 (238)
mugur 283 (126), 489, 534
muiere II 209, <mu>iarea despletită II 77, 530 (41)
multu-milostiv II 174
multu prētu iaste voao împărăției ceriului II 344, 544 (169)
mullesc, prez. I sg. 406
mună III 56, muminiile, pl. 414
muncă III 56
muncel 494, 549
muncirea (a) 414
mursec 283 (127), 534, 544 (34)
muscel, mușcelul 243, 246, 494
mușki („satin de Damas“) 231
mușc, mușca (a) 494, 544 (34), 606 (22)
mușchiu 494

nadragi 256
n-am a te lăsa II 225
naracliță, naraclițe, pl. 226, 556
nas II 347
nădăindu-ne II 118
nădejde III 11, în nădejdea 300, 272 (589)
născare, naștere 493, 411
născutul 416
năroade, pl. II 278
nătărău II 118, 532 (73)
Negra, Negrinii 251
neauă 501
nec (inec, prez. I sg.) 406
nece 153
negrae, fem., negrai, gen. 245
negriuliv 262
Negru-Vodă 51
neguțători, pl. 408
neguțetorești, prez. 2 sg. 408
nemilă, nemilele, pl. II 184, 535 (107)
nemindri, pl. II 77
Nerue 300
nescare 548
nespunere, nespunerile, pl. II 184, 535 (107)
nestimate, pl. 425
neșcit 284 (129), 498, 535, 548—549
neștine 284 (129), 548 (52)
neștiutul 416
netare II 118, 139, 532 (73)
Nevață II 215
nevolnic II 139
ni II 346, 544 (171)

nicovală, nicovană 269 (55)
 nimăruii II 41
 nimenilea, nimăruii, gen. II 41, 183
nișe!, *nișchitel* 283–284, 498, 534, 548–
 549 (52), II 161
nișică 549
noao, noauă, noa, pron. pers. 501, II 272
 Noatenuului 248
 noesc (înnoiesc) 406
notan 284 (130)
Noman Pombilion 300
nor 541 (10)
 not (înnot, prez. 1 sg.) 406
 nu II 311, nu aini[n]tre ce II 279, 540 (142)
nucă 493
nume, numere, pl. II 41
nunta 403

o, art. și num. 182, 500, 501, 543–544,
 606 (18)
oacheș 559
oală 502
-oane (-oaic) 243
oare, vare, ori, cre 199, 537, 550 (56),
 607 (31), II 77
obidi (a) 402
 obârșia 248
oce-naș II 105
ocină, •olcină, ocenă 108, 171
ochi 100–101
odihne[a]lă, odihnele, pl. II 312
o fi II 166
ogodeci, dat. II 174
ogodi (a) 301
ogodiți, pl. II 139
oiodnic 301
ohabnică (moșie ~) 136
olac (cai de ~) 164
olele 284 (131)
om 493, 542, *ome*, voc. 414, ce samă de ~
 II 139
o maru (o amar) II 341
omidă, omide, sg. 284 (132), 534
omilenie 301
omnibus 552
omușor 284 (133), 496, 542–543 (21)
 onomatologie II 9, 521 (1)
op II 118
 oparitul 240
oraș II 166
orbi, urbi (a), orbiră, urbiră 408, II 133,
 533 (81)

orbitură, urbitură 533 (81)
orindi (a se) 425
orșinie, orșinice, urșenie, orșenice, pl. 226,
 408, 528–529
ortoman, iortoman II 512, 551 (238)
osvetil II 226
otgheal 226
olți (slavonism), pl. II 349
oțel III 56

padureți, pl. 252
pai 436
Palavul 250, 584 (182)
pamel II 77
panaghîiar 228
panocrator 225, 228
paraleu II 511, 512, 564
pașmagii, pl. 418, 422–423, 592 (297),
 593 (305)
Paște 43
patrafir 225, 226, 228
patrari, pl. 230
Paul 241
paveză, pavăză, pavezele, pl. 410, 558 (93),
 608 (49)
Păcăleanului, gen. 248
păcură II 508, 551 (233)
păinchiu 284 (134), 588 (239)
păra (a se ~), să mă par de II 226, 539 (134)
părăul 243
părcălab 113
păresimi III 10
păreți, pl. 229
părinc II 41
pecelnic 499
pecetiți, pl. 167
peliță, pelițe, sg. II 118, 161, 280, 347
pentecostar 228
pentru ce 149, 153
pepene, 493, ~ *curcubenos, curcubetos*,
 284–285 (135)
peritetic (punct de vedere ~) 41, III 48,
 49, 53, 104
periteză III 104, 110
perper 425
pespe, peste, pește (preste) 227, 285 (136)
 534
pesteală 422, II 90
peștice 285 (137), 535, 550, 588 (241), 600
pe[s]lrița 227, 228, 582 (136)
petele, pl. 228
pethlébi (slavonism: talgir de ~) 228

Petre 577 (24)
 picioici, pl. II 35
 pieni (a) 424
 piept III 56
 piiarderea (a) 414
 piicioarele, pl. II 273
 pilota, pilotă, 228, 529
 pin 285 (138), 535
 piscul 242, 250
 Pistruiul 255
 pitar, pilariu II 531 (60)
 pilă II 195, 531 (60)
 pituliș II 225
 piuă, pio, sg. și pl. 227, 501, 582 (132)
 pizună, pizuni (a) 418
 pîha II 118
 piună, pană 144, 578 (66), ~ la 119
 pinză III 56
 pițgar 113, pițgari, pl. 302
 plaiul 244
 plasă 171
 platoșă 421, 558 (92), 608 (48)
 plaz, plăzuit, plăzuitură 419
 plăcintă 497
 plămîină, plămîini, pl. 285 (141)
 plătică 235 (139), 588 (242)
 plecarea (a) 414
 plecat, subst. II 118
 pléveniță 424
 pliocen III 50
 plînșu, perf. simplu 1 sg. II 311
 placad 285 (140), 559
 plod, plodul II 77, 138
 plopii 245, 248, plopi 252, plopiilor 244
 ploșniță 558
 pochedi (a) 301
 pohti, pohti (a), poștești, prez. 2 sg. II 105,
 531 (61)
 pohtă, pohtele, pl. II 185, 342
 polală, II 138
 polegniță 285 (142), 535
 policanđru 226, 228
 ponos, III 56, ponostul II 312
 ponosiți, pl. II 312
 poporan, popular II 17, 521 (4)
 porinb, porumboaie 285 (143), 535
 poruncă III 56
 posomorit 287 - 288 (155), 490 - 491, 588
 (247)
 postelnic 499
 potcoavă 251
 poteca 248
 polir 228
 Potolomei 408
 potrivii, protivii (a se) 410, 592 (292)
 povară 286 (144)
 povarne, sg. 226
 povelenia II 280
 praț, prahul 485, II 342
 pravédnicului II 162
 praxeu 228
 praznic 228
 prăsi (a), prăsese 286 (145), 497, 556 (83),
 600
 prăslură 286 (145), 497, 549, 556 (83)
 pre 412, II 77, 105, 312
 prein, priin 252, 253, prein ce II 77, prin
 trec[ătoare] 86, 577 (22)
 prespre, prespe, pespe, preste, peste 150, 153,
 417, 494, II 312, 348
 prístol II 105, 162
 preuteasa 255
 pridădi (a) 425, 593 (313), II 347
 pricolici 150, 494, 556 (82), 607 - 608 (45)
 prieleșug, prielinșug, prietnicia 420, 593 (301)
 prilăști (a) II 118
 prinde (a) 124, ~ nărav II 185, prinșu,
 perf. simplu 1 sg., prinset, perf. simplu
 2 pl. II 183
 prinsoare II 347
 privat, privatul 252, 253, 584 (189)
 procică, improcica (a) 424
 proclét 171
 procoveț 227
 prorocestia II 280
 prund 286 (146)
 pue, pure, punie, puie 390, 409, punăm
 (punem) 119, 578 (43), puș, pușu,
 perf. simplu 1 sg. 261, II 277, pusetu,
 perf. simplu 2 pl. II 277
 Purcărénii 251
 purure, pururea 432, II 276
 puternic 551
 puțină II 511
 puțintel 421
 rață 23, II 43, 527 - 529 (25)
 ravac 432
 razna 584 (177)
 răbduriu, răbduriv 421
 rădiche 494
 răduce (a), arăduce (a), răducător 286 (147),
 588 (243), 592 (295)

răfrec, refec, refeca (a), răfrecătură, refecătură 286 (148), 519, 588 (241)
rămînca (a) pe cineva 124
răpesc, hrăpesc 227
răscumpăr, prez. 1 sg. 287 (150), 557 (88)
răscumpărare 419
răsfir, răsfira, rășchira, răshira (a) 286--287 (149), 495, 588 (245)
răsipitul 416
răsticnitul II 344, 544 (170)
rătundu 251
răvașe domnești 181
răzbun, subst. 419
răzleț, răznel, rrăjlești, pl. 248, 249, 559, 584 (177)
rece, 493, 542, récele, artic. 71
reconstrucțiune III 111, ~ abstractă, ~ concretă III 97, ~ fonetică, ~ lexică III 95, reconstrucțiunea unui prototip III 102
réde, ređiu, réze 242
rimlean 421
Rîmnic, Rîbnic 424
rinză 23, 434
roauă 501
rojdanic II 21, 521 (7)
Roman 242, 154 (583)
romanist, romanistică III 38--39
românește, rumân, rumâni, pl., rumânesc 161, 195, 287 (152), 535, 408, rumânii munteni 412
Rosalii, Rusalii 408, 592 (289), II 347
rrazele 248
rrăurează 248
rrea, adj. f. 248, 553 (71)
rrapede 248
rrîdea 248
rroașă 248
rrugină 248
rrupe 248
rubă 287 (151), 588 (246)
rudă 420
rup 411, rupsese, rumsese 262
ruptură, Ruptură 167, 580 (86)
rutes, rutese, rutesu, rutesuvo II 77, 529--530 (39)
sacalăș, săcalăș 423
sahaidac 287 (154), 535, 549
salbă 560--561 (98), 608 (53)
salbed 490, 541 (10), 553, (69), 605 (12)
salcă 493
samă 43, 579 (71)

Sungeacul 242, 583 (154)
Sarchiz 189, 581 (108)
să, se, s' 81, 86, 135, 287 (153), II 89, 105, 117, 136, 225, 278, 348, <să jure> 160, 580 (77), să pre cine II 105, 531 (58)
săblăznitu II 162
săgeate, pl., segeată 410
sălduș, Sălduș 23, 253--254, 490, 583--584 (193), 600
săltiri (psaltire) II 135
sămărit 287--288 (155), 490, 549, 588 (247) 600
săpșoară 288 (156)
sărac II 191
său, pron. 413, II 184
sătecl 112
săva, săvai 288 (155), 422, 555 (78), II 77
sbornic II 150
scafa 228
scarandivi, scarândivi, scarindivi (a se) 288 (158), 550, 588 (248)
scarpin, prez. 1 sg. 293 (188)
scatiu 550
schimb, prez. 1 sg. 557
scînteie 502
selipi, scripi (a) 423, 593 (306)
scărișoara 244
scorni (a), scornesc 43, 420
scoruș 495
scol, prez. 1 sg. 557
scovardă 288 (159), 588 (249)
scripl, scriptură 135, 416
scrisem, scriserăm, perf. simplu 1 pl. 416
scuipa (a) 493
scumbric 550,
scump II 280
scumpăr, prez. 1 sg., scumpărătoriu 288 (160), 557, a-și scumpăra minia 419
scumpărat II 104, 531 (57)
seamă, samă 43, 579 (71), 588 (250)
seamăn, prez. 1 sg. 269 (55)
secară, sacară 225, 296 (194)
secure, săcure, sacure 225, 229, 582 (127, 135)
sechirașu 423
selbezesc, prez. 1 sg. 288--289 (161), 535, 541 (10)
selișteei, gen.-dat. 246, 584 (173)
Seliștoara, Seliștoara 251
sem, semu, prez. 1 pl., seși, 2 pl., su, -s, 3 pl. II 117, 277, 310, 343
semasiologie III 94

semăna (a-și~) 419
 semănat (scris: semnat) 418, 592 (296)
 semna (a), *semnām, semnarām*, perf. simplu 1 pl. 416, 417—418, 592 (296)
 semui (a), *semuese, semuiese* 289 (162), 535—536, 588 (250)
 senin II 43
 Serbie 302
 seu 435, II 134
 sfărimă, sfărimă, perf. simplu 3 sg. 411
 sfetii, *sveti, svetaa, sveta* 228, 301, II 135
 sfii, *svii* (a se) 290 (171), 536, 588 (254), II 312
 sfilocu II 349
 sfrăi, sfrărăi (a) II 280, 348
 Sibiu, *Sibii, Sibin, Sibiniu* 242, 583 (154)
 silință III 38
 Sim, *Sima* 300
 sincronie, sincronie III 48, 114 (10, 15)
 sineafă, *svineață* 423, 559 (96)
 sinie 228
 sireap, *svireap* 423
 sistemul limbii III 115 (18)
 simbure 295 (190), 489, 536—537
 simta, fem. II 135
 Sirbul 243, 583 (156)
 sirjiță, *sirjoacă* 228, 552 (62), 607 (32)
 sirna 228
 slémé, *slémea* 189, 245
 slobod 226
 slomnu, *slon* 289 (163), 588 (251)
 sluga norodului 289 (164), slugile, pl. II 312
 sminti (a), *smintește, zementéști*, prez. 3 sg. II 115, 530 (71)
 smintină III 56
 smîrd 423
 smrad II 349
 soc 435
 sociolog III 39
 sociologie III 38
 Solomon III 11
 solomonie III 11—12
 solz, *solzi, solzii, zolzi*, pl. 252, 289—290 (165), 493, 554—555 (77), 599, 607 (42)
 sor, *soră* 421, 493, 542
 sorb¹ 248
 Sorbul²-pămîntului II 499, 500
 sorliță 297 (197), 499, 557 (86), 608 (47)
 soț, soața 421
 spatmă, *spămînta* (a) 80, 577 (14)

sparangă 495
 spartul, subst. 416
 spată, *spata* 290 (166), 422, II 139
 spăria (a se), se spăreacă 410
 specialist III 39
 spirtigos 424, 593 (309)
 spre, *spe* 83, 494, 543, II 137, 312, 348
 sprijin 407
 sprinceană 150, 494
 Stan Drăghiciul 170, 580 (88)
 stare (fără de~) II 312
 statistică III 38
 Stalu-palmă-barbă-cot 52
 stavă, *slăvar* 290 (167), 501, 536, 588 (252)
 slătul, subst. II 118
 stea, *steao*, arom. 502
 stejar, stăjar, stăjariul 248, 251, 252, 253
 stelniță 499, 558
 Stepan 116
 stihar 228
 stimă 425
 stînă 19, 23, 246, 582 (123)
 stinge (a) 495
 stire 290 (168)
 stîrnesc, prez. 1 sg. 43
 stîrv II 185
 stog 244
 Stoică 116
 storsura 81
 strachină 263 (11), 284 (132), 495, II 166
 strat III 114—115 (17)
 stră- 409
 strădălnic 499
 străin 407, 592 (286)
 strede (miere ~) 229, 559 (98)
 stridie 495
 strig, prez. 1 sg. III 75
 strijiac 230
 Strîmbeei, gen. 244
 strugure 434
 stuț, *stuhul* 253, 529
 sturz 557
 substrat III 114—115 (17)
 sugruma, *zugruma* (a) 23, 424, 593 (312)
 sugușa (a) 424
 suflete-ome, voc. II 344
 sulă 490
 sup[t], prep. 244
 surată 290 (169), 438, 497, 536, 587 (225)
 surdul 240
 surpă, *surupă*, perf. simplu 3 sg. 411, 592 (294)

susai, susaiu 290 (170), 588 (253)
suspîn, subst. II 43
suspîna (a) 490
suvalcat II 37
superstrat III 114–115 (17)
svînta, f. II 135
syllaxis II 188

șa 502
șaisule 291 (172)
șaizeci 291 (172)
șaptele (al ~) 272
șarpe 493, 542
șase 495, 543
șceau, șchêi, Șchei 241, 424, 583 (146)
șerb, șarbă, șerbi, șerbii, pl. 302, 424, II 90,
 138, 312
șes, șez, șeasă, adj. și subst. 291 (173),
 588 (255)
și II 161
șipoc, șipot 422
șirințe, pl. 229
șîșaneă 559
șoarec, șoarece 277 (97), 493
șocirlat, șocirlatu 255, 585 (197)
șoim 297 (197)
șold, jold 499
șolluz 167
șopîrlă, șopîrla 23, 262, 556, 586 (212)
șpagă 290 (166)
Șteful 116
ști (a), ști, prez. 3 sg. 419, II 117
științe filologice III 23–26
șubred 541 (10), 603, 605 (12)
șugubăf, șugubînă 43
șuncă 493, 499
șupi (a), șupesc, prez. 1 sg. 291 (174),
 553 (70), 607 (38)
Șuvăita 252, 253

taică 291 (17), 343 (27), 606 (17)
talgir, talgere, pl. 227, 582 (129)
talpe, sg. II 349
tar 292 (117), 588 (257)
taras, țaraș 424
țarniță 292 (177), 588 (257)
țartaru II 348
țată, țata III 52, 56
tată 291 (172), 606 (17)
țâierea (a) 414
țărîm 437

tătarii, pl. II 223, 539 (131)
ței 295 (189), 436
Teleormăneni 247
țemelie, țhemelie 301
teoria valurilor III 117 (31)
țetrêvanghel 228
ținăiubi (slavonism) 402
țipic, subst. 228
țivcană 292 (178), 550
țivesc, prez. 1 sg. 558
țilcovanie II 118
țimbar, țimbariu 292 (176), 536, 550, 588
 (256)
țîmpîriciu (țîmpiniș) II 89
țirziu 424
țocană 544
țolbă, țorbă, țulbă 292 (179, 181), 588--
 589 (258, 259)
țoporiște 267 (38)
țraistă, țaiștră, țraistră 19, 291–292 (175),
 432, 490, 542 (13), 557 (87)
țratapodu 225, 227
țrăbăcie, pl. 424
țrăladzi, pl. 227, 228
țreiera, țriera (a) 490
țreile (al ~) II 276
țrepetnic II 21, 521 (7)
țretini, pl. m., țretine, pl. f. 230
țrezvit, subst. II 118
țricolici 150, 494, 556 (82), 607–608 (45)
țriod 228
țrimbit, țrimbiț, prez. 1 sg., țrimbițar 292
 (180)
Țroian II 231–233, 539–540 (136)
tu II 89, 530 (47)
tulei 436
tunec 541 (10)
țurna (a se ~) 425, 593 (314)
țurtea, subst. 419
tute (toate) II 272

țanc III 11
țanțoș III 11
țar 301
țară, țarră, țeară, țeran 293 (183), 409
țareă III 11
țarină, țărină 425
țarska (slavonism) 228
țărmure, țărmurele, țărmuri, pl. 256, 292 (182),
 544 (33), 494, 495, 585 (200), 600

lăpeș 244
 țest 422
 Țigănuș 251
 țilă III 11
 țință, țințar 293 (184)
 ținut, ținutulu II 139, 312
 țiș, prez. 1 sg. III 11
 țișar III 11
 țișei, țișeiu, țișei, țișiu 293 (185), 550 (54),
 589 (260)
 țișlete și țișete II 185
 țișiesc, prez. 1 sg. III 11
 țoahă, țohă, țoașe, pl. 254, 293 (186)
 țol, țoală 293 (187), 433, 496, 536, 550 (55),
 589 (261)
 țopană 552
 țurcă 19, III 11

ucide (a) 108, II 77, 210, 539 (125), a se ~
 419
 ughi, pl. 119
 uidi (a) 422, 593 (304)
 uliu 297 (197)
 umivalniță 228
 un 606 (18)
 uncallă 269 (53), 493, 541(8), 605 (11)
 upovăiaște, prez. 3 sg., upovăim, 1 pl.,
 upovăință II 118, 139
 ura (a) 419
 urdă 19, 23 294 (188), 536, 582 (123),
 589 (262)
 urdîn, prez. 1 sg., urdina (a), urdinare,
 urdiniș 293--294 (118), 536, 550, 589
 (262)
 urdoare, urdori, pl. 294 (188), 589 (262)
 ureche III 98--101
 urite-l-au II 179, 535 (104)
 Ursoaiei, gen. 248
 urzică 43
 usturoi, usturoiu 294-295 (189), 497, 557-
 558 (89)
 ușor, ușor 407
 uture, hulare, Utarina 295 (190), 489, 550,
 589 (263)

vacariul 253
 Vadastran 243
 valea, valei, văiei, gen. sg., văilor, gen. pl.
 244, 245, 246
 valmă, de-a valma 552, 607 (33)

vare (ori) II 166, 183
 va se i-l ia II 225
 vatră 23
 văduu, văduă, văduo, văduvă 295 (191),
 410, 496, 537, 542, 600
 vărul 143
 vătah, vătav 195
 veci de veci 167
 vecinaș 195
 veghea (nu-mi ~ voe nemică) 420
 venin, verin, virin, arom., verir, istrorom.
 II 40, 43
 vergură 494, 585 (200)
 veri (ori) 144
 veri (vei) II 183
 verigă III 56
 viclean, hitlean, vicleșug, hitleșug 420-421,
 558 (94), 608 (50)
 vie, subst. 499
 vie (a), vica, viia, invie (a) invis 416, vis,
 visu, part. trec. II 277, 311
 viezuină, viezunie, vizunie, vizuină 23, 247,
 296 (195), 584 (175)
 viezure 23, 247, 295 (190), 296 (193), 489,
 529, 589 (265)
 vig, vîgu 226, 553 (67), 607 (36)
 vihor, vivor 410, II 224
 viiatnici, pl. 416
 vilă 435
 vindeca (a), vendecare 295-296 (192), 497,
 589 (264)
 vinie, vie, subj. 3 sg. II 108, vine, perf.
 simplu 3 sg. II 225
 vinișor 240
 vîpl 296 (194)
 vișelului, gen. 245
 viu Dumnezeu! II 226
 vizelcan 421, 593 (302)
 vîj 608 (54)
 Vilcea III 78, 117 (29)
 vilceaoa, vilceaoi, vilcealci, gen. 246, 250
 vilcelușii, gen.-dat. 245
 vindut (au ~) 150
 vircolacul, vircolăcie 418, 556 (82)
 vîrf, virhul 244, 485, II 105, 224
 vladico, voc. II 77
 voao, pron. 501, II 272
 vocalizațiune III 103
 vorbi (a) 408, 592 (287)
 vorbire (parole) III 113-114 (8)
 vorovi (a) 408, 592 (287)

urea (a) 415, 490, vrei băga 261, au vrut
 tribui 81, au ~ fi II 277
 vreme (in ~ ce) 161
 vulpe 436
 vultur, viltur, vilturului 244, 410, 583 (161)

za, zao 501, 504
 zamă III 56
 zarba 220, 254, 255
 zaveasă 228
 zabală 297 (196)
 zăgan 297 (197), 537, 608 (47)
 zăhar 424
 zăvon 424
 zbor 557
 zdreanță, sdreanță, dreanță 424, 593 (331)
 zdroate, sdroaie 498—499
 zdobescu, zrobescu II 280, 540 (144)
 zdrumec, sdrumec 435
 zeghe, zeghie, zechie 297 (198), 537, 549 (53)
 607 (29)
 zer 424
 zestre 261, 529, 546—547 (40), 606 (25)
 zgaibă 498
 zgarbură 298 (199), 498, 499, 550
 zgiria, sgiria (a) 424, 593 (311)
 zglăvoc 43
 zglobiu 43
 zgură 498
 zidesc, prez. 1 sg. III 11
 zili (a), zilese, prez. 1 sg. 298 (200), 497,
 556—557 (85)
 zimț 559
 ziuă 504
 zirnă 23
Zlataust, Zlatoust 228, 301, II 349
 zori, pl. III 75

Dialectele române sud-dunărene

a) *Aromân*

Pindură 585 (200)
 nova-vaca 240
 rrană 249
 rrădălină 249
 rrănie 249
 rrău 249
 rroșiu 249
 țalpă 294 (188)

b) *Istrosomân*

ab 501
 ascula 501
 cad 501
 căsteu, castău 501
 cuca 501
 pamă 501
 pupă 501

Traco-dacă

Gestistyrum, Gestistyron, Getistyron II
 477—478, 549 (215)
 Polulatensii, pl. 254, 585 (193)
 propedula, propedila II 44, 529 (26)
 Sald-, Saldensii 253—254, 584—585 (192)

Franceză

blaische, blesche, blèche II 195, 535 (111)
 bougre II 195, 535 (111)

Spaniolă

bellaco, vellaco, vellacho II 195, 535 (111)

Notă la corectură: Cititorul este rugat să țină seama de următoarele corecturi la t. II:
 p. 59, r. 8 — pentru, r. 22 — pămînt; p. 63, r. 13 — сѣнта; p. 84, r. 18 — ажисѣ; p. 171, r. 15 de
 jos — dulce ogoditoriu; p. 231, r. 13 de jos — mitograf; p. 244, r. 2 — н-ауѣ дѣштѣ;
 p. 265, r. 5 de jos — еѣрев, r. 4 de jos — еѣров, p. 361, r. 3 de jos — а да; p. 515, r. 1 —
 Casetti; p. 551, r. 4 de jos — Chivu.

INDICELE FĂSCIOAREI I

	<u>Pagina</u>
Prefață	(VII) 8

ȘTIINȚA LIMBEI

§ 1. Motivul	(3) 16
--------------------	--------

I. CONSPECTUL ȘTIINȚELOR FILOLOGICE

§ 2. Filologia în genere	(5) 17
§ 3. Filologia clasică	(5) 17
§ 4. Filologia comparativă	(7) 18
§ 5. „Clasic“ și „comparativ“	(9) 19
§ 6. Filologia clasică și filologia comparativă.....	(10) 20
§ 7. Etnopsicologia și lingvistica.....	(12) 22
§ 8. Metoda comparativă	(14) 22
§ 9. Locul științelor filologice în totalitatea științelor.....	(15) 23
§ 10. Istoria științelor filologice	(16) 24
§ 11. Rezumat	(20) 26
§ 12. Concluziune	(22) 28

II. LINGUISTICA ÎN GENERE

§ 13. Bibliografia	(23) 29
§ 14. Lingvistica. — Glottica. — Glossologia. — Glossografia.....	(37) 37
§ 15. Limba <i>in abstracto</i>	(41) 39
§ 16. Limba <i>in concreto</i>	(51) 46
§ 17. Limba amestecată	(65) 55
§ 18. Limba națională	(81) 64
§ 19. Limba onomastică	(86) 67
§ 20. Limba în circulațiune	(91) 70
§ 21. Limbile antice și limbile moderne	(105) 79
§ 22. Limba poetică	(117) 86
§ 23. Etimologia	(128) 92
§ 24. Rezumat	(146) 103
§ 25. Concluziune	(160) 111
NOTE (G. Mihăilă).....	112
INDICE DE CUVINTE (G.M.)	119

Plan editură: Nr. 9009 C. Coli de tipar: 8,50.
Bun de tipar: 6.06.84.

Tiparul executat sub comanda
Nr. 79 la

Intreprinderea poligrafică
„13 Decembrie 1918”
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
București
Republica Socialistă România

COLOFON

CUVENTE DEN BĂTRÎNI VOL. III

monumentală operă lingvistică și filologică a lui

BOGDAN PETRICEICU HASDEU

a fost publicată în anul 1881 de Direcțiunea Arhivelor Statului București, Noua Tipografie Națională, Stefan Rasidescu,
Str. Academiei nr. 15.

Lucrarea a fost culeasă cu caracter Didot, corp 12 verzal și de rînd (drepte și cursive), pe format 6¹/₂ și 10¹/₄, tipărită pe format 17 × 24.

Ediția de față, prima reeditare integrală a lucrării lui B. P. Hasdeu, este îngrijită de prof. univ. dr. doc. GHEORGHE MIHĂILĂ (Universitatea din București).

În cadrul Editurii Didactice și Pedagogice – Director: dr. CONSTANTIN FLORICEL; redactori șefi: GHEORGHE ALECU și AVRAM POP – la realizarea acestei ediții au luat parte:

Redactor: prof. gr. I ARETIA DICU

Machetare și tehnoredactare: ION MIREA

Coperta: CONSTANTIN GULUȚĂ

Corectori: AURORA ONCESCU, GABRIELA STOICA, MAGDA ACXENTESCU
ANA IONESCU (șef corectură).

Urmărire producție: CORNELIA SAVA.

De la Institutul de Lingvistică din București a fost consultat pentru această lucrare GHEORGHE CHIVU, cercetător principal.

Realizarea acestei cărți aparține Întreprinderii Poligrafice

„13 Decembrie 1918” din București, str. Grigore Alexandrescu, nr. 89–97
(Director ing. CONSTANTIN TRONARU; ing. șef ADRIAN FLINTEA; șef producție ing. FLOREA DIONISIE).

Pe fluxul tehnologic, coordonarea executării lucrării a fost asigurată de CONSTANTIN MIRCEA, șef atelier, la culegere; ing. CONSTANTIN RIZOPOL, la imprimare; DUMITRU STĂNICĂ la Tipar plan; ing. SANDA DULU, la legătorie.

Un aport deosebit în procesul de pregătire a formei la text l-au avut NICULINA NICHITA și MARIA ANDREI, muncitori zețari; VASILE SEKEI și MARIA MAZILU, brigadieri.

Noua ediție apare tipărită pe hîrtie 16 × 70 × 100 și este culeasă la monotip cu caracter medieval, verzale și de rînd (drepte, cursive), corp 8, 10, 12.

B.P. HASDEU

